

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Lenka Režová

CÍSAŘ KAREL I. A BRANDÝS NAD LABEM

Emperor Charles I. and Brandýs nad Labem

Praha 2012

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jan Županič. Ph. D.

Poděkování

Největší poděkování patří vedoucímu mé bakalářské práce Doc. PhDr. Janu Županičovi, Ph.D. za mnoho cenných rad a připomínek, za odborné vedení a za trpělivost. Dále bych chtěla poděkovat PhDr. Milanu Novákovi za poskytnutí fotografických materiálů a BcA. Markétě Režové za pomoc s překladem odborného textu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Abstrakt

Předkládaná práce pojednává o Habsbursko-Lotrinském arcivévodovi Karlu Františku Josefovi v souvislosti s městem Brandýs nad Labem a zaměřuje se na stěžejní okamžiky Karlova zdejšího působení. Cílem je blíže pojednat o letech 1908-1912 kdy arcivévoda Karel v Brandýse pobýval, dále objasnit okolnosti koupě brandýského panství císařem Karlem roku 1917 a jeho následné konfiskace po pádu monarchie a definovat vztah císaře Karla k městu Brandýs nad Labem. Zejména koupě panství a jeho prvorepubliková konfiskace nebyly dosud blíže prozkoumány a zpracovány. Práce čerpá jednak z odborné literatury a jednak z nevydaných pramenů Státního oblastního archivu v Praze.

Arcivévoda Karel pobýval v Brandýse od roku 1908 a sloužil zde u 7. dragounského pluku. Byl velmi zde velmi oblíben a mluvil s brandýskými obyvateli jen česky. Roku 1911 se oženil se Zitou Bourbonsko-Parmskou, která ho do Brandýsa následovala. Roku 1912 arcivévodský pár město opustil, sedmí dragouni byli totiž převeleni do Haliče. Po smrti Františka Josefa I. roku 1916 se Karel stal rakouským císařem. Roku 1917 koupil brandýské panství. Po rozpadu Rakousko-uherska však ani Velkostatek Brandýs, stejně jako všechny ostatní majetek Habsburků v Československé republice, nešel konfiskaci ze strany státu. Na brandýském zámku pak bylo zřízeno ředitelství státních lesů. Císař Karel zemřel roku 1922 ve vyhnanství na Madeiře a roku 2004 byl papežem Janem Pavlem II. blahorečen pro své mírové úsilí během první světové války.

Klíčová slova: Karel I., Rakousko-Uhersko, Brandýs nad Labem

Abstract

This thesis deals with the archduke of Austria, Charles Francis Joseph, in relation with the town of Brandýs nad Labem, and focuses on main moments of Charles' stay in Brandýs. The primary aim is to discuss years 1908-1912, when the Archduke Charles stayed in Brandýs, then explain the circumstances of the purchase of the dominion Brandýs by the emperor Charles in 1917 and its subsequent confiscation after the downfall of the monarchy and define the emperor Charles relationship to the town of Brandýs nad Labem. Especially the purchase of the dominion and its confiscation in the era of the First Czechoslovak Republic hasn't been closely investigated and processed. The work draws partly on professional literature and partly on unpublished sources of the State Regional Archive in Prague.

Archduke Charles lived in Brandýs since 1908 and soldier there by the 7th dragoon regiment. He was very popular there and spoke with Brandýs inhabitants only Czech. In 1911 he married Zita Bourbon-Parma, who followed him to Brandýs. In 1912 Charles and Zita left the city, the seventh dragoons were transferred to Galicia. After the death of Francis Joseph I. 1916 became Charles the Austrian emperor. In 1917 he bought the Brandýs dominion. After break-up of Austria-Hungary, the large estate Brandýs couldn't escape the confiscation by the state, as well as other properties of the Habsburgs in the Czechoslovak Republic too. In the Brandýs castle was established the central office of the State Forestry Agency. Emperor Charles died in 1922 in exile at Madeira and 2004 he was beatified by Pope John Paul II. for his peace effort during the First World War.

Key words: Charles I., Austria-Hungary, Brandýs nad Labem

Obsah

Úvod.....	8
1. Mladý habsburský arcivévoda.....	11
1. 1. Dětská léta.....	11
1. 2. Šestý v pořadí.....	12
1. 3. Arcivévodova studia na Pražském hradě	14
1. 4. Karlův otec Otto František Josef.....	16
1. 5. Formování osobnosti mladého Karla	19
2. Arcivévoda Karel v Brandýse nad Labem	21
2. 1. Zámek Brandýs nad Labem v rukou Habsburků.....	21
2. 2. Brandýsko-boleslavský spor	22
2. 3. Pocta brandýským ostrostřelcům	24
2. 4. Slavnostní příjezd do Brandýsa.....	25
2. 5. Vojenská služba	26
2. 6. Významné události za Karlova působení v Brandýse	27
2. 7. Společenský život	30
2. 8. Karlův smysl pro dobročinnost	33
2. 9. Paměti brandýských obyvatel	34
2. 10. Slavnostní příjezd Karla a Zity	35
2. 11. Odchod z Brandýsa	42
2. 12. Vzpomínky na arcivévodu Karla	43
2. 13. Karlovy brandýské návraty	44
2. 14. Koupě panství císařem Karlem	47
2. 15. Převzetí domény.....	53
3. Osudy brandýského panství po zániku monarchie.....	55
3. 1. Konfiskace statků bývalé císařské a královské rodiny.....	55
3. 2. Osud zámeckých sbírek.....	56

3. 3. Poslední český král a první československý prezident.....	58
4. Karlův vztah k Brandýsu.....	60
5. Poslední léta habsburského císaře.....	61
6. Brandýská tradice blahoslaveného Karla.....	64
Závěr.....	65
Prameny.....	68
Literatura a časopisy.....	68
Příloha č. 1.....	70
Příloha č. 2.....	71
Příloha č. 3.....	72
Příloha č. 4.....	73
Příloha č. 5.....	74
Příloha č. 6.....	75
Příloha č. 7.....	76
Příloha č. 8.....	77
Příloha č. 9.....	78
Příloha č. 10.....	79
Příloha č. 11.....	80
Příloha č. 12.....	81
Příloha č. 13.....	82

Úvod

Práce se snaží postihnout stěžejní okamžiky života arcivévody Karla Františka Josefa v souvislosti s městem Brandýs nad Labem a Stará Boleslav. Arcivévoda Karel pobýval v Brandýse v letech 1908-1912, kdy zde vykonával vojenskou službu u sedmého dragounského pluku vévody Lotrinského. Město si velmi oblíbil a vždy se do něj znovu rád vracel.

Jedním z hlavních cílů práce je tedy přiblížit dobu Karlova pobytu v Brandýse a vytknout důležité momenty jeho zdejšího působení. Dalším cílem je pak objasnit problematiku koupě brandýského panství císařem Karlem roku 1917, vysvětlit, z jakých důvodů a za jakých okolností císař Karel panství koupil, co všechno zahrnovalo a kolik za něj zaplatil. Neméně důležité je pak zmínit vyvlastnění velkostatku Brandýs nad Labem Československou republikou a osudy zámku po jeho zestátnění. Posledním z předních cílů práce je definice Karlova vztahu k Brandýsu, proč měl město tak rád a na druhé straně také, proč si brandýští občané oblíbili arcivévodu.

Práce je členěna do jednotlivých kapitol: první má za úkol přiblížit dětství a mládí arcivévody Karla, jeho výchovu, okolnosti, které ovlivnily jeho budoucí chování a jednání. Je zde zmíněna doba od jeho narození až po studia na Pražském hradě. Část je věnována Karlovu otci, Ottovi Františku Josefovi, který, alespoň dle mého soudu, byl jednou z osob, které Karla velmi poznamenaly, a to pro své extravagantní a nekonvenční chování. Je zde tedy pojednáno o formování osobnosti mladého arcivévody a blíže popsána jeho povaha. Toto jsou totiž stěžejní body pro „poznání arcivévody Karla“, bez nichž není možno dobře pochopit jeho chování, jednání, rozhodování v důležitých věcech, ale v neposlední řadě také jeho vztah k Brandýsu nad Labem. Pouto mezi Karlem a Brandýsem vzniklo totiž právě proto, že Karel byl, jaký byl.

Další kapitola se zabývá již arcivévodovým pobytem v Brandýse. Okrajově je zde zmíněno, jak přišel brandýský zámek do habsburských rukou. Dále je zde nastíněna atmosféra města, pocity a pohnutky místních, v době Karlova příjezdu do města roku 1908. Je zde pojednáno o jeho vojenské službě u sedmých dragounů a krátce také o vojenské tradici města. Pobyt arcivévody přivedl do Brandýsa mnoho významných návštěv z habsburského arcidomu, což velmi pozvedlo i všeobecné mínění o městě. Několik anekdot z Karlova působení v Brandýse přináší pojednání o společenském životě mladého, pohledného arcivévody. Anekdoty převážně vyzdvihují Karlovu milou a přátelskou povahu, jeho dobrotu a také to, že zde s každým mluvil jen česky a zajímal se o jeho problémy. Nutno podotknout,

že anekdoty je zřejmě třeba brát s určitou nadsázkou, protože z hlediska dobového kontextu je pravděpodobné, že často mohly být, co do arcivévodovy dobroty, přeháněny. To ovšem nepopírá fakt, že Karel v Brandýse opravdu oblíben byl, že měl skutečně dobré srdce, o čemž svědčí paměti místních, které jim vyprávěli jejich předkové.

Městská pamětní kniha¹ krásně ukazuje atmosféru, která panovala v Brandýse při příjezdu novomanželů Karla a Zity roku 1911, která pocházela z Bourbonsko-Parmského šlechtického rodu. Snahou tedy bylo nastínit ovzduší příprav příjezdu arcivévodského páru a následně samotné slavnosti, uvítací a holdovací proslovy. Nepříliš vesele se kniha paměti zmiňuje o odchodu arcivévodky z Brandýsa roku 1912, kdy byli sedmí dragouni převeleni do Haliče. Karla následovala na cestě samozřejmě i jeho žena Zita. O co smutnější panovala nálada v době Karlova odjezdu z Brandýsa, o to radostněji pak byly vítány jeho návštěvy v pozdějších letech.

Obzvlášť ceněnou událostí byla koupě brandýského panství císařem Karlem, která je hlavním bodem třetí kapitoly. Od roku 1860 sídlil na Brandýse rod Toskánských Habsburků, kteří byli po sjednocení Itálie vyhnáni a usadili se právě zde. Po smrti arcivévodky Ludvíka Salvátora, posledního „toskánského majitele“ panství, zdědil velkostatek Brandýs, podle Ludvíkovy poslední vůle, jeho komoří Antonio Vives. Od něj pak císař Karel roku 1917 panství zatížené dluhy odkoupil. Radovat se z něj ovšem nemohl příliš dlouho, po první světové válce bylo brandýské panství, stejně jako všechn ostatní habsburský majetek v Československé republice, zkonfiskováno. Velkostatek Brandýs připadl státu, konkrétně spadal pod ministerstvo zemědělství. Na brandýském zámku bylo ustaveno ředitelství státních lesů. Zámecké sbírky byly povětšinou převezeny do Národního muzea.

Osudy brandýského panství po pádu Rakousko-Uherska se zabývá již následující kapitola. Zmiňuje se také o úvahách zřídit na zámku v Brandýse letní sídlo prvního československého prezidenta T. G. Masaryka a o snaze potlačit v Brandýse habsburskou tradici, která přetrvala právě díky Karlovu zdejšímu pobytu i pád monarchie. Nepochybně byla většina lidí v radikální dobové euforii „prorepublikově“ naladěna, to ovšem nesmazalo dobré a příjemné vzpomínky místních na císaře Karla. Nakonec přichází dvě kapitoly, první z nich s tím, jak by se dal shrnout Karlův vztah k Brandýsu, mluví také krátce o Karlově brandýské tradici v současnosti. Poslední kapitola je pak věnována císařově smrti na portugalském ostrově Madeira roku 1922.

¹ Pamětní kniha královského komorního města Brandýsa nad Labem založená v jubilejním roce 1908.

O Karlově životě významně pojednal ve své monografii Jan Galandauer,² z jehož práce jsem především čerpala pro nastínění důležitých okamžiků Karlova života. Dílo Jiřího Pernese³ se také obšírně zabývá životem Karla I., dále i Zity a jejich syna Otta, je ovšem poněkud problematické. U některých skutečností, o kterých autor píše, vůbec neuvádí, odkud čerpal, jsou proto velmi špatně dohledatelné. Dále se Karlovým životem zabýval např. Peter Broucek,⁴ Jean Sévillia⁵ či Eva Demmerleová.⁶ Z autorů zabývajících se životem císařovny Zity uveďme alespoň Tamaru Griesser-Pečarovou⁷ či opět Jeana Sévilliu.⁸ O době Karlova pobytu v Brandýse jsem čerpala především z městské pamětní knihy a z knihy Milana Nováka *Náš arcivévoda císař a král Karel I. Rakouský v městě Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi. Pamětní kniha královského komorního města Brandýsa nad Labem, která se začala psát roku 1908, je uložena na brandýském zámku. Jsou zde popsány všechny významné dobové události, kterými „Brandýs žil“.* Pomáhá nám přiblížit, jak místní obyvatelé tyto události prožívali a jak na ně nahlíželi. Problematika koupě brandýského panství císařem Karlem a jeho následné konfiskace zatím nebyla blíže probádána a zpracována. Využila jsem k jejich objasnění především nevydané prameny Státního oblastního archivu v Praze. Čerpala jsem z fondu Velkostatek Brandýs nad Labem,⁹ kde se mi podařilo najít zajímavé prameny o koupi brandýského panství císařem Karlem, z nichž nejvýznamnějšími jsou asi kupní a prodejní smlouva a dokument o převzetí domény. Četné prameny se týkají i konfiskace brandýského panství, např. dokumenty o zestátnění velkostatku Brandýs podle mírové smlouvy ze St. Germain, nařízení k soupisu majetku nemovitého, k ocenění velkostatku i se všemi potřebnými směrnicemi, k ustavení ředitelství státních lesů na brandýském zámku, dále jsou zde osudy zámeckých sbírek a mnoho dalších významných dokumentů a písemností.

² GALANDAUER, Jan. *Karel I. Poslední český král*. Praha, Litomyšl 2004.

³ PERNES, Jiří. *Poslední Habsburkové. Karel, Zita, Otto a snahy o záchranu císařského trůnu*. Praha 1999.

⁴ BROUCEK, Peter. *Karl I. (IV.) Der politische Weg des letzten Herrschers der Donaumonarchie*. Wien, Köln, Weimar 1997.

⁵ SÉVILLIA, Jean. *Poslední císař Karel Rakouský*. Plzeň 2010

⁶ DEMMERLEOVÁ, Eva. *Císař Karel I. Blaze těm, kdo působí pokoj...* Praha 2006.

⁷ GRISSER-PEČAROVÁ, Tamara. *Zita poslední císařovna*. Praha 1994

⁸ SÉVILLIA, Jean. *Statečná císařovna Zita Habsburská*. Praha 2012

⁹ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*.

1. Mladý habsburský arcivévoda

1. 1. Dětská léta

„Dne 17. Srpna 1887, v předvečer 57 narozenin císaře Františka Josefa, se narodil na dolnorakouském zámku Perßenbeug chlapeček.“¹⁰ Hned o dva dny později, 19. srpna ho biskup Mathias Binder ze St. Pölten pořtil, chlapec dostal sedm jmen: Karel, František, Josef, Ludvík, Hubert, Georg, Maria. Rodiči Karla František Josefa byli arcivévoda Otto Rakouský a saská princezna Marie Josefa, kteří byli oddáni 2. října 1886 v Drážďanech.

Porod nebyl nijak jednoduchý, na spáncích malého arcivévodky zůstaly stopy po porodnických kleštích. Pár dní po porodu dostala arcivévodkyně velké bolestivé křeče. Její stav byl natolik vážný, že si od dvorního kaplana vyžádala svátost umírajících. Pomýšlelo se na nejhorší, arcivévoda Otto se rozhodl vykonat prosebnou pouť na poutní místo Maria-Taferl, saský princ Jiří, otec Marie Josefy, urychleně přijel z Drážďan. Nakonec se arcivévodkyně Marie Josefa i její malý syn uzdravili.

Většinu svého dětství trávil arcivévoda Karel s matkou, otec byl totiž zaneprázdněn svou vojenskou službou. Sloužil v různých garnizonách rakousko-uherské říše – v Brně, Praze, Šoproni a nakonec ve Vídni. V Praze pobýval Otto spolu se svou rodinou roku 1891. Byli ubytováni v překrásných prostorách Pražského hradu. Ze vzpomínek markraběnky Crescence Pallavici dvorní dámy Marie Josefy: „*Jestliže všechny dosavadní byty v posádkách byly malé a skromné, tak nyní tomu bylo právě naopak.*“¹¹

V létě pobýval často Karel se svou matkou v Reichenau an der Rax, ve vile Wartholz, která patřila jeho dědečkovi arcivévodovi Karlu Ludvíkovi a kterou Karel později „*nejspíše považoval za svůj domov.*“¹² Karel sám, již v dospělém věku, řekl: „*Je to přece přirozené, že mám tak rád Reichenau, neboť jsem zde prožil největší okamžiky svého života: moje první svaté přijímání, mé biřmování a prohlášení mé plnoletosti.*“¹³

Do pěti let pečovala o Karla pouze matka a chůva. Poté byla jeho výchovou pověřena Angličanka Bride Caseyová, která již předtím opatrovala několik malých arcivévodů a arcivévodkyň. Když bylo Karlovi šest let, byl k jeho výchově přizván, jak bylo u arcivévodů obvyklé, důstojník. Stejně jako u Karlova otce Otty a strýce Františka Ferdinanda d'Este byl

¹⁰ GALANDAUER, Jan. *Karel I.* s. 9

¹¹ Tamtéž, s. 15

¹² Tamtéž, s. 15

¹³ Tamtéž, s. 15-16

zvolen hrabě Georg Wallis. Provázel arcivévodu Karla životem až do dne, kdy byl prohlášen plnoletým. Stalo se tak 17. srpna 1907, v den jeho dvacátých narozenin.

Díky Paní Bride Caseyové se Karel naučil výborně anglicky. Bylo ale nutné začít se soustavnějším systematickým vzděláním. Karlova výuka probíhala nejprve, jako už bylo tradicí arcivévodů, doma. Stálým Karlovým domácím učitelem se stal dr. Josef Holzlechner, ostatní učitelé Karla navštěvovali. Přece jen se ale u Karla tradiční schéma výuky modernizovalo (zejména z iniciativy jeho matky), mezi lety 1899 a 1900 navštěvoval prestižní Skotské gymnázium ve Vídni (Schottengymnasium), jež bylo ve správě Benediktýnů. Gymnaziální výuku začal ve svých deseti letech a byl tzv. neveřejným žákem. To znamenalo, že jednak studoval doma se svými soukromými vyučujícími a jednak docházel do školy, především na výuku v oblasti přírodních věd. Ve svých necelých 14 letech složil úspěšně roku 1901 zkoušku z látky nižšího gymnázia. Karel byl bezpochyby velmi nadaný pro výuku cizích jazyků. Kromě angličtiny se naučil výborně francouzsky, maďarsky a česky.

Pro budoucího císaře bylo kromě vzdělání velmi důležité poznat svou říši, ale také cizí země. Roku 1900 navštívil Bosnu-Hercegovinu a Dalmácii, o rok později Uhry, Sedmihradsko, Bukovinu a roku 1903 Tyroly, Švýcarsko, Francii a Anglii.

1. 2. Šestý v pořadí

Když se v srpnu 1887 v Dolních Rakousích narodil chlapeček, nikdo netušil, že se narodil následník trůnu. Podle habsburského domácího řádu byl Karel František Josef až šestým v pořadí. Podmínky nástupnictví Domu habsburského byly zakotveny v pragmatické sankci z roku 1713, ve vlastnoručním dopise císaře Františka I. z roku 1825 a v habsburském rodinném statutu z roku 1839.

V době Karlova narození byl úřadujícím císařem „teprve“ osmapadesátiletý František Josef I. Jeho nástupcem se měl stát jeho jediný syn, princ Rudolf. V případě, že by Rudolf neměl mužského potomka, úřad by převzal Karel Ludvík, bratr císaře Františka Josefa. Dalším v pořadí byl František Ferdinand d'Este a poté jeho prvorozený syn, který by se narodil z jeho manželství, jenž by bylo uzavřeno tak, jak bylo předepsáno v habsburském domácím řádu. V případě, že by po Františku Ferdinandovi nastoupil vládu jeho bratr arcivévoda Otto, usedl by nejspíš jednoho dne na trůn i arcivévoda Karel, přežil-li by ovšem svého otce.

Takto tedy vypadala pomyslná linie nástupnictví po Františku Josefovi. Navzdory všem očekáváním se však zanedlouho situace zcela změnila. 30. ledna 1889 spáchal korunní

princ Rudolf v loveckém záměčku v Mayerlingu sebevraždu. Zastřelil i svou milenkou baronku Mary Vetserovou. Nyní tedy přicházel na řadu Karlův dědeček Karel Ludvík, ale vzhledem k tomu, že byl pouze o tři roky mladší než jeho císařský bratr, nebylo vůbec jasné, zdali ho vůbec přežije. V obecném povědomí byl za následníka trůnu považován jeho synovec František Ferdinand. Karel Ludvík zemřel roku 1896. František Ferdinand onemocněl v roce 1895 těžkou tuberkulózou a zdálo se, že nemoci podlehne. Vše nyní nasvědčovalo tomu, že Karel se dříve nebo později stane císařem. Karlův strýc se ale nakonec uzdravil. Nyní se tedy s korunou počítala pro něj a následně pro jeho prvorozeného potomka. Zanedlouho se ale situace opět obrátila. František Ferdinand se zamiloval do hraběnky Žofie Chotkové a rozhodl se, že si ji vezme. Jednou z hlavních zásad habsburského domácího řádu byl rovnorodý sňatek. Jako rodiny „vhodné pro sňatek“ byly označeny pouze rodiny, které pocházely z křesťanského, nyní nebo v minulosti vládnoucího rodu. Chotkové byli sice starý český šlechtický rod, nepatřily ale mezi rody, které byly hodné uzavření rovnorodého manželství s příslušníkem vládnoucí dynastie. Čtrnáct dní před svatbou Františka Ferdinanda s Žofií Chotkovou byl tedy vydán dodatek, který původní předpisy nepatrně zmírňoval.¹⁴ Za partnera mohl být zvolen i příslušník knížecího rodu, který kdysi panoval nad některým z území zaniklé Svaté šíše římské.¹⁵ 1. července 1900 se František Ferdinand oženil s hraběnkou Chotkovou. O dva dny dříve, 28. června 1900 musel však ještě učinit slavnostní prohlášení, ve kterém se vzdával nástupnictví pro své potomky, vzešlé z toho morganatického manželství. Po Františku Ferdinandovi měl tedy vládnout jeho bratr Otto a po něm Karel. Otto ovšem roku 1906 zemřel. Bylo již téměř jisté, že Karel jednou převezme vládu v habsburské říši, pravděpodobně někdy okolo třicátých, čtyřicátých let 20. století, dožije-li se jeho strýc zhruba sedmdesáti let. „*Přišel však 28. červen 1914 a František Ferdinand vydechl, spolu se svou milovanou Žofií, v sarajevských ulicích naposledy.*“¹⁶ Sarajevský atentát definitivně změnil Karlovu budoucnost. A když 21. listopadu 1916 zavřel na věky oči „staříčkový mocnár“ František Josef I., usedl Karel na „trůn rakouských císařů“.

¹⁴ ŽUPANIČ, Jan. *Habsburkové ve 20. století*. in: Historický obzor, roč. 17, č. 1 – 2, 2006. s. 5. Díky tomu se mladší bratr císaře Karla I., arcivévoda Maxmilián (1895-1952), mohl roku 1917 oženit s Franziskou princeznou z Hohenlohe-Waldenburg-Schillingsfürstu, jejíž rodina kdysi vládla malému kousku jižního Německa.

¹⁵ ŽUPANIČ, Jan. *Habsburkové ve 20. století*. s. 5

¹⁶ GALANDAUER, Jan. *Karel I.* s. 15

1. 3. Arcivévodova studia na Pražském hradě

Nedlouho po pohřbu arcivévody Otty se mladý Karel ubytoval na Hradčanech. Pozvánku do Prahy přijal i jeho přítel Polzer.¹⁷ Ten se ve svých pamětech vyjádřil velmi lichotivě o Karlově znalosti českých dějin. Hovořil prý o pražské defenestraci, o bitvě na Bílé hoře a o jejich děsivých důsledcích pro Čechy, porovnával osudy Čech a Uher. Polzer vzpomínal: „*Ano, člověk musel být v dějinách velmi kovaný, aby mohl sledovat jeho často překvapivé závěry. Tehdy jsem byl mimořádně překvapen, když jsem viděl, jak touto krátkou historickou reminiscencí postihl nejobolavější místo ve státoprávních dějinách naší monarchie.*“¹⁸

O studium mladého následníka trůnu se zajímali nejen jeho vychovatel hrabě Wallis, jeho přítel Polzer nýbrž i sám František Ferdinand d'Este a stranou otázky Karlova vzdělání nezůstal ani císař František Josef I. Arthur rytíř Polzer vypracoval pro arcivévodu Karla studijní plán, který schválil jak císař, tak ministerský předseda a ministr školství svobodný pán von Bienerth. Polzer napsal hraběti Wallisovi: „*... Obecně jsem se při výběru studijní látky řídil zásadou, že by Jeho královská Výsost arcivévoda Carl neměl být zatěžován neúčinnými a matoucími detaily. Podrobné znalosti všech právnických oborů by si totiž vyžádaly mnohaletého studia, a přitom by mu nebyly k nijakému užítku, ... protože sám nikdy občanské ani správní procesy nebude řídit ani rozhodovat. ... Co však podle mého názoru má pro pana arcivévodu Carla význam a co mu bude jednoho dne k užítku, pokud z vůle Boží dosedne na rakouský trůn, je jasný přehled o širokém poli státních věd, vzhled do složitého soukolí státní mašinerie...*“¹⁹

Původním záměrem bylo, aby mladý arcivévoda navštěvoval přednášky jak české, tak německé pražské univerzity, úvahy o výběru pouze jedné nepadly nikomu ani v nejmenším na

¹⁷ ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta Rakouského císařství*. Praha 2006. Artur rytíř Polzer. Roku 1867 se jeho otec Julius (1834 – 1912), c. k. podplukovník generálního štábu, oženil s Marií Christinou hraběnkou z Hoditz a Wolframitz (1847 – 1924). Roku 1917 byl Artur rytíř Polzer jmenován císařem Karlem I. šéfem jeho civilní kanceláře a za své mimořádné služby získal 17. 10. 1917 hraběcí titul pro svou osobu i pro své sourozence. Rytířská rodina Polzerů tak získala hraběcí titul spojením svého jména a erbu se jménem a erbem vymřelého rodu hrabat z Hoditz a Wolframitz. Polzer patřil mezi nejvýznamnější stoupence reformy podunajské monarchie, tím se dostal do střetu s ministrem zahraničí Ottokarem hrabětem Czerninem, který 21. 11. 1917 prosadil jeho odvolání. srov. s GALANDAUER, Jan. *Karel I.* s. 26

¹⁸ GALANDAUER, Jan. *Karel I.* s. 26

¹⁹ DEMMERLEOVÁ, Eva. *Císař Karel I.* s. 41

mysl. Hrozilo ovšem, že se arcivévoda octne uprostřed nepřátelského národnostního boje české a německé univerzity, proto bylo rozhodnuto, že učitelé obou univerzit mu budou přednášet na Pražském hradě“. Celou výuku koncipoval Antonín Rezek, bývalý český ministr-krajan a profesor říšských dějin rakouských na filozofické fakultě české univerzity.

Studium bylo ustaveno v rovině právní, ekonomické a historické s důrazem na stránku praktickou. Karel měl být blíže obeznámen s ústavou a základními zákony říše, se správou říše, s ekonomikou, financemi, obchodní politikou a problematikou poměru státu a církve. Do výuky bylo zahrnuto i trestní a občanské právo.

Ke Karlovým vyučujícím patřily i tak významné osobnosti jako např. český historik Jaroslav Goll, právník Emil Ott, ekonom Albín Bráf, stejně tak i někteří němečtí profesori, např. Ivo Pfaff či Josef Ulbrich.

Spolu s Karlovým pražským studiem se do popředí zájmu brzy dostala otázka jeho připravenosti k vládnutí. Někteří jej pokládali za nezkušeného důstojníka bez schopnosti vládnout a bez soustavnějšího vzdělání, jiní ovšem tvrdili pravý opak. Podle Zitina pozdějšího svědectví byl Karel výborným žákem, o čemž ji prý zpravili profesor Ott a taktéž profesor Bráf, se kterými se osobně znala. Podle Zitina svědectví: „*Seznámila jsem se s profesorem Ottem i profesorem Brafem. Oba byli zajedno v tom, že Carl byl mimořádně schopným studentem. ... Z tohoto důvodu, a také díky individuální výuce, jej během dvou let mohli naučit mnohem víc, než by bylo možné v několikaletém běžném studiu na univerzitě.*“²⁰ Můžeme soudit, že Zita byla při vzpomínkách na Karlova studia nekritická. Existují však i jiná svědectví, která Zitina slova buď potvrzují, nebo naopak vyvracejí.

Sám profesor Emil Ott pak v roce 1916, když měl odůvodnit udělení čestného doktorátu Karlo-Ferdinandovy univerzity mladému arcivévodovi, zahrnul Karla chválou, vyzdvihoval hlavně jeho píli, aktivitu při vyučování a velký zájem o poznání. Musíme však vzít v potaz, že toto hodnocení spadá do doby, kdy by si jen málokdo dovolil veřejně kritizovat habsburského následníka trůnu, není tedy možné považovat ho za objektivní.

Zcela opačné tvrzení o Karlových studiích podal novinář Josef Penížek, přestože u výuky nikdy přítomen nebyl. Parafrázoval však slova profesora Bráfa, který se podle něj o Karlově studiu nevyjádřil příliš lichotivě: „*Nesměli jsme ho vlastně ničemu učit. ... Směli jsme s ním rozmlouvat i mu některé problémy vykládati tak, aby ho to nenamáhalo. ... ale nějakých dojmů svých besed jsem na něm nepozoroval.*“²¹ Na otázku jednoho z kolegů Penížkových, zdali „Karlíček“ pochytil něco z toho, co mu profesor povídal, prý dr. Bráf

²⁰ DEMMERLEOVÁ, Eva. *Císař Karel I.* s. 41

²¹ PERNES, Jiří. *Poslední Habsburkové.* s. 37

odvětil: „*Ó zajisté, dával-li pozor, avšak on pozor nedával nikdy, myslil patrně na něco jiného, nejspíše na holky.*“²²

Je diskutabilní, zda můžeme toto tvrzení pokládat za objektivní. Kromě toho, že Penížek nebyl očitým svědkem vyučování mladého arcivévody, došlo k sepsání této zprávy roku 1922, tedy v době, která Habsburkům již nakloněna nebyla. V témže roce navíc bývalý rakouský císař zemřel. Mladému Československu se s úmrtím „posledního císaře“ ulevilo a republikánský tisk jistě neměl v úmyslu opěvovat habsburský rod, který (alespoň podle oficiální propagandy) mohl stále ještě představovat potencionální nebezpečí pro republiku. Nyní bylo jednodušší očerňovat jméno excísaře Karla I., tím víc, že on sám již nemohl uvést nic na svou obranu.

Ať už jsou dobová svědectví jakákoliv, stal se císař Karel jedním z mála příslušníků habsbursko-lotrinského rodu, kteří získali základy univerzitního vzdělání. Americká historička Paula Sutter-Fichtnerová zastává názor, že pražská studia význačně ovlivnila styl a formu Karlovy vlády, která jako by se stala „protipólem“ stylu vlády Františka Josefa. Přestože byli arcivévodovi učitelé nepochybně k dynastii i k říši loajální, nevzhlíželi se ve starých tradičních formách, strukturách a institucích a patřili mezi přední odborníky své doby. Karel se od nich nepochybně mnohému naučil. Na rozdíl od starého císaře byl impulzivní a více než formě a detailům dával přednost improvizaci. „*Jeho sklon k impulzivním pokusům, jeho přání raději obejít byrokracii než ji využít, přehánění vlastní role ve vládě vyplývaly jen částečně z charakteru jeho osobnosti. Bylo mnoho v jeho širším okolí, co jej vedlo k tomuto způsobu vlády – jednak vliv jeho strýce Františka Ferdinanda, jednak, a hlavně, jeho výchova. Je dost důvodů se domnívat, že udělal to, co udělal, protože se to naučil.*“²³

Svá pražská studia zakončil arcivévoda Karel slavnostně 14. března 1907, kdy úspěšně složil právnickou zkoušku.

1. 4. Karlův otec Otto František Josef

Arcivévoda Otto František Josef se narodil 21. dubna 1865 ve Štýrském Hradci. Jeho otcem byl arcivévoda Karel Ludvík²⁴ a matkou princezna Marie Annunziata

²² Tamtéž, s. 38. Též: GALANDAUER, Jan. *Karel I.* s. 31

²³ GALANDAUER, Jan. *Karel I.* s. 34-35

²⁴ První ženou arcivévody Karla Ludvíka byla jeho sestřenice princezna Markéta (1840-1858). Manželství trvalo necelé dva roky, Markéta zemřela v září 1858 na tyfus.

Bourbonsko-Sicilská.²⁵ Marie Annunziata trpěla tehdy ještě nevyléčitelnou plicní tuberkulózou, již také roku 1870, bohužel, podlehla. Karel Ludvík měl z tohoto manželství tři syny, nejstaršího Františka Ferdinanda, pozdějšího následníka trůnu, Ottu Františka Josefa a nejmladšího Ferdinanda Karla. Na jejich výchovu zůstal však úplně sám. Oženil se tedy potřetí, bylo mu již čtyřicet let a vzal si tehdy teprve osmnáctiletou Marii Terezii da Braganza ze starého portugalského rodu. Toto manželství bylo snad po všech stránkách vydařené, Karel Ludvík a Marie Terezie spolu byli šťastní, měli další dvě děti, dcery Marii Annunziattu a Alžbětu Marii, ale i pro syny z předchozího manželství byli opravdovými rodiči, Marie Terezie, přestože byla jejich nevlastní matkou, starala se o ně s opravdovou mateřskou láskou.

Karlu Ludvíkovi záleželo na výchově a studiích svých synů a snažil se jim poskytnout to nejlepší vzdělání. Měli soukromé vyučování s největším důrazem na náboženství, historii, dějiny umění a jazykové znalosti, dalšími vyučovacími předměty byly např. vojenská technika, matematika a přírodní vědy. František Ferdinand a Otto František Josef navštěvovali vyučování povětšinou společně, jejich věkový rozdíl nebyl ani dva roky. Později je císař František Josef zařadil do skupiny nejbližší společnosti korunního prince Rudolfa. Otto František Josef tedy nejenže si připadal zastíněn korunním princem, ale i ve vztahu ke svému staršímu bratrovi Františku Ferdinandovi se cítil být až „tím druhým“.

Učitelem českého jazyka obou arcivévodů byl Ferdinand Čenský.²⁶ Původně se měl češtině začít učit jen starší František Ferdinand, ale poté, co svůj zájem o výuku češtiny projevil i devítiletý Otto, navštěvoval se svolením arcivévody Karla Ludvíka výuku také. Postupem času měl každý svou vlastní vyučovací hodinu. František Ferdinand vykonal dokonce maturitní zkoušku z českého jazyka. Ottu však nedovedl Čenský až k úplnému závěru studia, roku 1880 bohužel onemocněl a s funkcí učitele musel skončit. Češtině nyní učil Ottu setník Kupsa, od něj ale bohužel nemáme žádné zprávy o tom, jak si mladý arcivévoda ve výuce vedl. Ze zpráv, které zanechal Čenský však soudíme, že Otto František Josef byl milý, vlídný a přívětivý muž.

V patnácti letech byl Otto jmenován do hodnosti poručíka rakouské armády a již v roce 1899 byl povýšen na polního podmaršála. Vojenská služba znamenala ale také mimo jiné to, že Otto již nebyl na očích svým vychovatelům a mohl tak většinu svého volného času trávit tak, jak to bylo jemu příjemné. Zábavy s dámskou společností se staly jakýmsi mottem jeho života. Ani sňatek v roce 1886 s devatenáctiletou saskou princeznou Marií Josefou pro

²⁵ Marie Annunziata Bourbonsko-Sicilská(1843-1871), dcera neapolsko-sicilského krále Ferdinanda II., byla druhou ženou arcivévody Karla Ludvíka.

²⁶ Ferdinand Čenský byl profesorem vojenské akademie ve Vídeňském Novém Městě.

něj nebyl překážkou v rozverném životě. Sňatek iniciovali Ottovi rodiče a Otto se nebránil, i když svou nevěstu vlastně neznal. Marie Josefa nebyla sice příliš krásná, ale byla velmi hodná, zbožná a cudná, tedy taková, jakou by Ottovi mnozí muži záviděli, ale také přesně taková, jakou si Otto nepřál. Jejich povahy se naprosto míjely.

Marie Josefa sice tedy nebyla tou, již by si Otto sám vybral za svou manželku, přesto ji měl zajisté určitým způsobem rád. Od malička byla vedena k hluboké zbožnosti, avšak její muž, „krásný Otto“, její životní hodnoty jako oddanost rodině či duševní krásu nesdílel. Jednou svou ženu před svými opilými důstojnickými přáteli dokonce označil za svatou jeptišku, s kterou to musí vydržet. Nebýt jednoho arcivévodova pobočníka, pronikli by snad až k jejímu lůžku. Trpěla a trápila se, ale vždy Ottovi odpustila, upínala své naděje k Bohu a modlila se za spásu jeho duše. Otto se k ní snažil být alespoň tak ohleduplný, že vždy počkal, než jeho žena usne a až poté se odebral za nočními radovánkami.

Otto František Josef je tedy opravdu asi nejlépe znám pod přezdívkou „Krásný Otto“, kterou si získal právě svým způsobem života, svým hýřením, svými avantýrami, svou oblibou u žen. Avšak přes to všechno to byl citlivý muž, který se zřejmě jen nebyl schopen vyrovnat se svým údělem „druhého v pořadí“ a své trápení se snažil utápnout v alkoholovém opojení, snažil se najít si jiná prvenství. Neznamená to ale, že by se se svým starším bratrem snažil nějak soupeřit, František Ferdinand a Otto se měli opravdu rádi. Když František Ferdinand onemocněl zákeřnou tuberkulózou, kterou zdědil po své matce, projevoval o něj Otto skutečnou starost. Snažil se mu být nablízku a doprovázel ho i na ozdravných pobytech. Za zdraví Františka Ferdinanda se vroucně modlil i jeho otec Karel Ludvík, dokonce podnikl pouť do Palestiny, věřil, že cesta do Svaté země napomůže uzdravení jeho nejstaršího syna. Bohužel se zde ale nakazil tyfem a přes veškeré snahy lékařů roku 1896 této nemoci podlehl. To byla pro Ottu další velká rána, měl otce rád a velmi si ho vážil. Mimo jiné to znamenalo ale také to, že František Ferdinand se stal následníkem trůnu, a tím stoupla i společenská prestiž arcivévodovy Otty.

František Ferdinand byl ale nemocný a nebylo vůbec jisté, zdali se uzdraví. Ne že by měl císař Františka Ferdinanda nějak zvlášť v oblibě, spíš naopak, rád ho příliš neměl a neztotožňoval se s jeho názory na vládu v říši, ale představa, že by se František Ferdinand neuzdravil a na trůn by nastoupil mladší Otto, byla pro císaře noční můrou. Ottovy avantýry se nepodařilo utajit snad před nikým, tedy ani před samotným císařem. Otto byl pro Františka Josefa ztělesněním nemravnosti a anarchie. Mnohé z toho, co provedl, bylo naprosto neomluvitelné. František Ferdinand se však naštěstí uzdravil. Otto měl z uzdravení svého bratra velkou radost, o bratra se opravdu bál, ale kromě toho ho také těšilo, že se nyní mohl

opět naplno věnovat svým „zálibám“. Jejich cena byla ale příliš vysoká, zaplatil za ně svým životem. Otto František Josef zemřel na tehdy ještě neléčitelnou syfilidu 1. listopadu 1906.

1. 5. Formování osobnosti mladého Karla

Karel se o otcově smrti dozvěděl na cestě z Cannes, kde byl se svou matkou na svatbě jejího bratra. Na 6. listopadu pozval císař Karla na audienci. Po smrti svého otce se totiž stal druhým následníkem trůnu, na trůn měl nastoupit po svém strýci Františku Ferdinandovi.

Pro Marii Josefu nebyl život s arcivévodou Ottou nijak jednoduchý, díky posměškům za Ottovy aféry a nevěru pro ni byl spíše utrpením. Zda Karel věděl o avantýrách svého otce, nemůžeme s jistotou říci, ale je pravděpodobné, že ano.

Jaký vztah měl vlastně Karel ke svému otci a jak na něj nahlížel? Karel trávil nesrovnatelně více času se svou matkou než s otcem. Převzal od ní mnohé, jak duchovní hodnoty, tak smysl pro rodinu a hlubokou zbožnost. Snad i Karlova citlivost a fyzická slabost mohly být známkou chybějící „mužské ruky“ v průběhu Karlova dětství. Například v období Karlova dospívání se u něj projevil známky letargie, nervozity a deprese. Na chlapce byl Karel velmi jemný a citlivý, jako malý pobýval hlavně mezi ženami, které ho často opečovávaly až příliš úzkostlivě.

Roku 1893 byl Otto převelen do Šoproně, rodina se tedy opět stěhovala do malého posádkového bytu. Marie Josefa se rozhodla odjet s malým Karlem na pár měsíců do Cannes, aby zde posílila své zdraví. Bylo zde krásné počasí, malý Karel se ale přesto nachladil. Paní Bride Caseyová se o něj velmi pečlivě starala. To mělo ale nakonec úplně opačný účinek, Karlův stav se spíše zhoršoval.

Podobná situace nastala roku 1889. Karlova matka se tenkrát rozhodla navštívit v Itálii arcivévodu Albrechta, tamější ovzduší jí mělo pomoci zbavit se chronické chraptivosti. Přestože bylo italské podnebí mnohem teplejší a příznivější nežli ve Vídni, vázala chůva stále malému Karlovi kolem krku šátek. Marie Josefa nebyla ale této přehnané péči nakloněna, bála se, že rozmazlováním bude malý Karel stále více choulostivý. Dala chůvě svůj názor jasně najevo. Ta ale soudila, že její péče je adekvátní, a tak Karlově matce, která chtěla malého Karla ušetřit dalšího rozmazlování a šátek mu sundat, dokonce řekla, že takto dítě zabije.

Takovýchto podobných příkladů bychom našli mnoho. Svědčí to tedy nejen o tom, že péče o malého Karla byla často přehnaná, ale nepochybně také o tom, že mužská ruka v Karlově výchově opravdu chyběla. A to právě v době, kdy se jeho osobnost nejvíce utvářela, kdy procházela obdobím největších změn, tedy v době dětství a dospívání. Z Karla

vyrostl citlivý muž, což se jistě v dobrém podepsalo na jeho povaze, na jeho smýšlení, na jeho pozdějších rozhodnutích. Bezpochyby to ale nepříznivě ovlivnilo jeho fyzické zdraví, neprojevila-li se jeho dětská trápení v podobě depresí či jiných psychických onemocnění, musela se projevit jinde. A všechny tyto, ač špatně viditelné a zdánlivě bezvýznamné, „částečky mozaiky“ Karlovy osobnosti poznamenaly celý jeho život. Hledal si místo, kde by získal pocit bezpečí a jistoty, kde by ho měli lidé rádi, které snad v Brandýse našel. Na druhé straně ovlivnily jeho život také v dobách, kdy potřeboval psychickou i fyzickou sílu. A přestože bojoval do posledního okamžiku, projevila se jeho slabost a přecitlivělost.

2. Arcivévoda Karel v Brandýse nad Labem

2. 1. Zámek Brandýs nad Labem v rukou Habsburků

Na počátku 14. století vystavěli páni z Michalovic na skalnaté vyvýšenině hrádek, jenž měl střežit významný přechod přes Labe z Prahy do Staré Boleslavi. Roku 1468 vymřel rod Michaloviců po meči a sňatkem Magdaleny z Michalovic přešel hrádek do vlastnictví pánů z Cimburka, kteří již po roce 1470 začali se stavbou severní křídlo. Po smrti Jaroše Tovačovského z Cimburka, zemského sudího a později nejvyššího komořího Království českého, zdělila hrádek jeho druhá manželka Johanka Krajířová z krajku. Mezi lety 1490 a 1508 pak její druhý manžel, Jan ze Šelnberka, nechal severní křídlo dostavět.

Ještě za Johančina života, roku 1512, převzal brandýské sídlo její bratr Konrád Krajíř z Krajku. Ve stavebních pracích pro něj pokračoval italský architekt Matteo Borgorelli, za jehož působení se původní sídlo proměnilo v krásný renesanční zámek. Roku 1526 volil Krajíř Ferdinanda I. Habsburského za českého krále a několikrát ho na Brandýse také hostil. Roku 1547 se však Konrád Krajíř účastnil stavovského povstání, za což zaplatil konfiskací brandýského zámku. Zámek se tak stal majetkem české královské komory a loveckým sídlem císaře Ferdinanda I.

Matteo Borgorelli pokračoval v přestavbách zámku i pro císaře Ferdinanda. V roce 1567, kdy byla renesanční podoba zámku i se sgrafitovou výzdobou dokončena, navštívil zámek císař Maxmilián II. Císař Rudolf II. si vybral brandýský zámek jako své hlavní letní sídlo. Roku 1581 povýšil Brandýs na královské komorní město. Velmi zasloužil o krásnou zámeckou zahradu, kde pěstoval různé exotické rostliny a choval exotická zvířata. Za třicetileté války byla však zámecká zahrada švédskými vojsky pod vedením generála Bannera úplně zničena.

Zámek hostil i mnoho dalších významných osobností habsburského arcidomu, přičemž nutno podotknout, že z osobností panovníků hostil všechny. Krátce po Rudolfově smrti přijel na zámek císař Matyáš se svou chotí Annou Tyrolskou, byl zde též císař Ferdinand II. a několikrát zde pobýval císař Ferdinand III. Císař Leopold I. lovil rád v brandýských lesích, za lovem sem pak několikrát přijel i jeho syn Josef I. V předvečer královské korunovace císaře Karla VI. roku 1723 zde byl teprve šestileté Marii Terezii představen její budoucí manžel František Štěpán Lotrinský. Také Marie Terezie odtud odjížděla ke své pražské korunovaci roku 1743. Též císař Josef II., Leopold II. a František I. zámek navštívili. Roku 1836 odtud poslední český korunovaný král Ferdinand V. odjížděl ke své korunovaci do

Prahy. Od roku 1860 zde sídlila rodina Toskánských Habsburků. V době jejich pobytu na Brandýse se zde třikrát zastavil císař František Josef I. A od roku 1908 se brandýský zámek stal sídlem arcivévody Karla Františka Josefa, pozdějšího císaře Karla I.

2. 2. Brandýsko-boleslavský spor

Typickou životní dráhou pro habsburské arcivévody byla od poloviny 19. století vojenská služba. Právě vojenská služba zavedla arcivévodu Karla do královského města Brandýsa nad Labem, kde v letech 1908-1912 prožil, jak sám říkal, nejtřastnější a nejkřidnější chvíle svého života a kam se vždy znovu rád vracel.

Za vlády Františka Josefa bylo obvyklé, že arcivévodové z habsburského rodu byli již v útlém věku zapsáni u armády, avšak samozřejmě jen formálně. Například korunní princ Rudolf byl jmenován plukovníkem již krátce po narození. Mladý Karel k armádě nastoupil ve svých 16 letech, a to k hulánskému pluku č. 1, jehož majitelem byl jeho otec, arcivévoda Otto. Opravdová služba mu ale začala až 1. listopadu 1906, kdy se stal nadporučíkem 1. eskadrony dragounského pluku č. 7 v Chudeřicích u Bíliny. Krátce poté se odebral na studia do Prahy a k posádce se vrátil až v červenci 1908, tentokrát ale již do Brandýsa nad Labem.

Přestože v nedaleké Praze byly právě roku 1908 česko-německé vztahy velmi vypjaté, dokonce zde bylo v prosinci tohoto roku vyhlášeno stanné právo,²⁷ nenacházíme v Brandýse nad Labem ani ve Staré Boleslavi v dobových pramenech žádné stopy averze vůči habsburskému arcivévodovi, stejně tak ani jakékoliv zmínky o protihabsburské náladě, „o habsburské křivdě na českém národě“, žádné výčitky za nesplněné sliby Františka Josefa či Bílou horu. Naopak, jak představitelé města, tak brandýští občané byli nadšení tím, že právě jejich město má tu čest hostit arcivévodu Karla, předpokládaného budoucího císaře.

Zde se však také obnovil po léta se vlekoucí spor mezi Brandýsem nad Labem a Starou Boleslaví. Nedlouho potom, co se tehdy teprve jedenadvacetiletý arcivévoda nastěhoval na brandýský zámek, začala se města Brandýs nad Labem a Stará Boleslav přít o to, ve kterém z nich vlastně mladý Habsburk bydlí. Obě města byla rozdělena řekou Labe, která protékala přímo mezi nimi, a spojena již od roku 1572 nejdelší mostní soustavou království, zničenou ve 30. letech 20. století. Brandýs nad Labem i Stará Boleslav byly sice dvě samostatné samosprávné jednotky s vlastním městským zastupitelstvem, ale až na zmiňovanou „říční hranici“ téměř splývala.

²⁷ Vyhlášeno od 2. do 14. prosince 1908 v důsledku vyostření nacionálních nepokojů a bouří v centru Prahy.

Starobylejší Stará Boleslav s významným poutním místem, chrámem Nanebevzetí Panny Marie a neméně významným místem vraždy českého patrona Svatého Václava tedy těsně sousedila s novějším a průmyslovějším Brandýsem, kde se na břehu řeky již od konce 13. století tyčil renesanční zámek. A jak tomu bývá, mezi oběma městy panovala patřičná rivalita.

Zmiňovaný spor má však své počátky v roce 1842, kdy byl brandýský zámek i s okolím odtržen od katastru Brandýs nad Labem a stal se součástí staroboleslavské katastrální obce. Celé záležitosti chyběl právní podklad, proto jí brandýští nepřikládali velký význam a pozemky na pravém břehu Labe byly stále zapisovány do brandýských městských knih. Roku 1850 byly ovšem při uspořádání obcí v důsledku nového politického zřízení zámecký okres, Labské ostrovy a Královice připojeny k politické obci Stará Boleslav, čímž byl spor dovršen.²⁸ Přestože se tento počín naprosto míjel jakýmkoliv logickým úsudkem, neměnilo to nic na skutečnosti, že rivalita obou měst se prohloubila a proměnila se v oboustrannou nevraživost.

Není tedy divu, že přítomností habsburského arcivévodů na brandýském zámku se spor jen vyostřil. Brandýští byli neochotni smířit se s tím, že „jejich“ zámek patří nyní do „revíru staroboleslavského“ a staroboleslavští naopak neustále zdůrazňující tuto skutečnost, na kterou byli patřičně hrdí, dovedli rozepři až do absurdna. Každé město uspořádalo habsburskému arcivévodovi uvítací serenádu zvlášť, ale v novinách se přirozeně psalo, o uvítání Jeho c. a k. Výsosti „v Brandejse“. Staroboleslavská městská rada zaslala novinám opravu, tedy že sídlem arcivévodů je zámecký okres ve Staré Boleslavi, přičemž naschvál neuvedla úřední název „Brandejský okres zámecký“.²⁹ Poté dokonce vydala zvláštní prohlášení:

„Kdyby jste netvrdili veřejnosti a neuváděli, že J. C. V. bydlí v Brandýse, a pravdivě řekli v St. Boleslavi v Zámku Brandýském, nikdy bychom Vás neopravovali a popřáli Vám té radosti, aspoň dle jména, těšiti se s naším vzácným hostem. Že však jeho Cís. Výs. bydlí v Brandýse n. L. jest nepravdou, to opakujeme... Nechtějice nikterak dotýkati se mylného vysvětlení Vašeho, opakujeme a voláme: Vítán nám budiž vzácný náš host, Jeho císařská a Královská Výsost náš nejjasnější pan arcikníže Karel František Josef v staroslavném

²⁸ V roce 1848 probíhaly volby do říšského ústavodárného sněmu a do zemského sněmu. Voliči okresu zámeckého byli pojeti do voličských seznamů městských, a když pak byly tvořeny nové politické obce, podařilo se tehdejšímu zámeckému stavitelskému správci Karlu Pinkovi odtrhnout zmiňované části od brandýské politické obce. Stalo se tak však porušením práva, které brandýská obec nikdy neuznala.

²⁹ PRÁŠEK, Justin Václav. *Brandejs nad Labem. Město, panství i okres II*. Brandýs nad Labem-Stará Boleslav 2010. s. 96

*a historicky památném městě v Staré Boleslavi, nechť dlouho živ je a zdrav, a v blahé vzpomínce ponechá si naše nedílné, krásné město Starou Boleslav na všechna léta svého života. Za veliké vyznamenání, kterého se nám dostalo usídlením Jeho C. a K. Výsosti v městě našem, voláme: Jeho C. a K. Výsosti panu arciknížeti Karlu Františku Josefu nehynoucí ‚Sláva!‘ Městská rada ve Staré Boleslavi, dne 17. července 1908.*³⁰

Spor byl s definitivní platností rozřešen 13. března 1909, kdy zemský výbor rozhodl ve věci odtržení tzv. Zámeckého okresu, jenž zahrnoval kromě zámku ještě dalších 24 čísel popisných, Labské ostrovy a Královice od Staré Boleslavi. Dalšího dne byla vydána slavnostní vyhláška, jíž starosta Brandýsa JUDr. Jiskra oznamoval, že zámek byl opět přičten, podle historické pravdy, katastrální obci Brandýs nad Labem. *„Obecná, nelíčená radost projevila se ve všech vrstvách obyvatelstva městského, že konečně odčiněna potupná křivda... Takřka v okamženi vztýčeny byly prápory v barvách královských na budovách obecních i na domech soukromých.*³¹

Ačkoliv tedy arcivévoda Karel ubytován byl v Brandýse nad Labem, Stará Boleslav se mohla pyšnit skutečností, že zde sídlila 5. eskadrona sedmých dragounů, u níž Karel sloužil a kam tedy denně dojížděl.

Arcivévoda Karel spory mezi Brandýsem a Starou Boleslaví pravděpodobně nevnímal, jak v Brandýse, tak ve Staré Boleslavi mu bylo dobře, nacházel zde přátelské prostředí a jeho sympatie byly opětovány ze strany místních obyvatel.

2. 3. Pocta brandýským ostrostřelcům

Tradice c. k. privilegovaného střeleckého sboru v Brandýse nad Labem sahá až k roku 1793, kdy ho založili poštovní Jan Perwolf a kupec František Weinacht. Střelnice byla na Svatojánském ostrůvku. Dva roky po vzniku sboru se k ostrostřelcům připojili i zámečtí střelci, kterých bylo sedm a dosud provozovali sportovní střelbu v zámecké zahradě. Od roku 1833 se každý rok konala Královská střelba s cenami. Na přelomu 19. a 20. století měl spolek na 70 členů. V jeho čele stál ředitel brandýského panství, rytíř Řádu Františka Josefa, arciknížecí hospodářský rada Bedřich Möller.

1. května 1908 poctil svou návštěvou brandýské ostrostřelce arcivévoda Karel František Josef, aby zde zahájil tradiční střelbu. Doprovázený důstojníky sedmého dragounského pluku, zde byl uvítán zástupci brandýského střeleckého spolku a starostou

³⁰ GALANDAUER, Jan. *Karel I.* s. 40

³¹ PRÁŠEK, Justin Václav. *Brandýs nad Labem.* s. 97

města dr. Václavem Jiskrou. Snad ještě větší nadšení a překvapení než ze strany Karlovy se po arcivévodově odpovědi, jež zazněla v českém jazyce, ozývalo ze strany přihlížejících občanů. Na střelnici, o jejíž krásnou výzdobu se postarali pan lékárník Průcha a MUC. Otto Jíra se uprostřed vyjímal obraz Jeho Veličenstva Františka Josefa I. Pro Karla zde byl připraven čestný terč v podobě tetřeva hlušce za letu, jež namaloval člen střeleckého sboru, MUC. Otto Jíra. Ze tří střel ze vzdálenosti 150 kroků, se arcivévoda Karel jednou trefil přímo do tetřevovy komory, čímž dle regionálního tisku obhájil svou pověst výborného střelce. Karel také věnoval do soutěže cenu, byla to secesní karafa z křišťálového skla, zdobená stříbrem a na hrdle označená arcivévodovou iniciálou C s císařskou korunkou.

Po návštěvě střelnice se Karlovi dostalo bouřlivého provolání slávy, „*teré plynulo každému opravdu ze srdce, poněvadž pan arcikníže Karel František Josef jest v brandýském okolí přímo zbožňován. Ne snad proto, že vystupuje pořád jako kavalír, který každou službičku opravdu královsky odměňuje! Ne proto! Naši lidé by mu rádi a ochotně sloužili zadarmo! A to jen proto, že jest všeobecně známo, že arcikníže Karel František Josef mluví u nás jen česky, promlouvá k vojákům jako jich důstojník jen česky. Dává si od pana nadlesného Langa všechno jmenovati v lese jen česky a konečně vyslovuje podiv, že úředník na arcivévodském panství v Brandýse se nenaučil za 35 let řádně česky, ačkoliv On, arcikníže, zná český jazyk dokonale! To jsou momenty, které osobu Jeho císařské Výsosti staví u nás do světla nejpříznivějšího a zjednávají mu sympatie všeho obyvatelstva!*“³²

2. 4. Slavnostní příjezd do Brandýsa

Prasynovec císaře Františka Josefa přijel do Brandýsa 1. července 1908, aby zde nastoupil svou vojenskou službu u pluku sedmých dragounů vévody Lotrinského. Městská radnice pro něj na 9. července připravila večerní serenádu na uvítanou. Arcivévoda Karel byl uvítán slavnostními proslovy, kapelou a pochodňovým průvodem. „*Památný a vzácný letošní jubilejní rok obdařil Brandýs novými důkazy milosti královské. Především ráčil stále uhostiti se ve staroslavném zámku Jeho Císařská a Královská Výsost nejjasnější arcikníže Karel František Josef, naděje věrných národů soustátí rakouské obývajících. ... V Brandýse nad Labem 2. prosince 1908 v den velepamátný, šedesátého výročí blahého šťastného panování Jeho Milosti krále českého, Jeho Veličenstva císaře rakouského Františka Josefa I.*“³³

³² GALANDAUER, Jan. *Karel I.* s. 41

³³ Pamětní kniha královského komorního města Brandýsa nad Labem založená v jubilejním roce 1908. Nestránkováno.

Karel se ubytoval na brandýském zámku, který byl od roku 1547 majetkem habsburského rodu a oblíbeným letním sídlem řady arcivévodů. Od roku 1860 patřilo toskánskému arcivévodovi Leopoldovi II., který si na doporučení císaře Františka Josefa I. zvolil zdejší zámek za své sídlo, když musel kvůli sjednocení Itálie definitivně opustit toskánskou Florencii. Ještě téhož roku se na Brandýs nastěhoval Leopoldův syn, arcivévoda Ludvík Salvátor, jenž v roce 1870 po Leopoldově smrti brandýské panství zdědil. Jako známý cestovatel a vědec žil převážně ve Středomoří a na brandýském zámku pobýval poměrně málo.³⁴ Již v dobách svých pražských studií vyjížděl Karel rád vzorů svých předků na oblíbené loviště do brandýských lesů a zámek mu tedy byl známou lokalitou.

2. 5. Vojenská služba

Již roku 1773 byla v Brandýse zřízena stálá vojenská posádka. Vojsku tehdy připadly bývalé jezuitské koleje u chrámu Nanebevzetí Panny Marie. (poté co Josef zrušil řád) Brandýská garnisona se mohla pyšnit jak pluky, které se zde za dlouhá léta vystřídaly, tak významnými návštěvami z Arcidomu Rakouského. Několikrát zavítal do Brandýsa císař Josef II., dále pak František II. (I.), jehož nejvýznamnější návštěva se datuje k roku 1813, kdy zde hostil protinapoleonskou koalici, ruského cara Alexandra I. a pruského krále Fridricha Viléma III., aby zde domluvili válečnou strategii proti Napoleonovi, kterou ještě v říjnu téhož roku v bitvě národů u Lipska úspěšně využili. Císař František Josef I. navštívil Brandýs také, poprvé roku 1866, a poté ještě roku 1874, kdy se zde účastnil velkých vojenských manévřů.

Za více než sto let se v Brandýse a v Boleslavi vystřídalo mnoho pluků. Posádka však téměř vždy patřila zejména kavalerii, v níž sídlili kyrysníci, švališeři, huláni, husaři, ale především dragouni. Brandýsko-boleslavská garnisona se pyšnila hlavně třemi pluky, které zde setrvaly po celá desetiletí.

Prvním z nich byl dragounský pluk č. 1, jež vlastnil přes padesát let císař František I. Tento císařský pluk sídlil v brandýské garnisoně mezi lety 1819 a 1849 a díky jeho přítomnosti bylo město poctěno mnoha císařskými návštěvami.

³⁴ Ludvík Salvátor zasvětil svůj život objevným plavbám zejména ve Středomoří, jednou dokonce uskutečnil cestu kolem světa. Na brandýském zámku se zdržoval opět až ke sklonku svého života. Byl již hodně nemocný, trpěl tzv. elefantiazou, a také se blížila první světová válka, proto už raději využíval bezpečí svého panství uvnitř monarchie. Zde také sepsal své nejvýznamnější dílo *Die Balearen*, které pojednává o Baleárských ostrovech a dodnes tvoří základ veškerého poznání o těchto ostrovech. Ludvík Salvátor zemřel 12. října 1915 na Brandýse, ale až na jaře roku 1918 bylo jeho tělo převezeno do Kapucínské hrobky ve Vídni.

Druhým, zřejmě nejslavnějším, byl jízdní pluk nesoucí jméno Alfréda knížete Windisch-Graetze. Dragounský pluk polního maršála Alfréda knížete Windisch-Graetze č. 14 si svůj lesk získal již za války o rakouské dědictví, když se 18. června 1757 vyznamenal v bitvě u Kolína. V Brandýse byl 14. dragounský regiment posádkou dvakrát, nejprve v letech 1855-1866, a poté znovu před první světovou válkou od roku 1912, kdy zde vystřídal pluk, u něž sloužil arcivévoda Karel.

Právě 7. dragounský pluk vévody Lotrinského a Barského, domovský pluk arcivévody Karla a prestižní pluk císařské kavalerie, dotváří brandýskou trojici slavných pluků. Sedmý dragounský regiment byl založen již roku 1663. Již roku 1683 se pod vedením prince Eugena Savojského proslavil v bitvě u Vídně, kde byli poraženi Turci, stejně tak v dalším boji proti Turkům roku 1717 v bitvě u Bělehradu. V Brandýse nad Labem byl posádkou od roku 1890.

Plukovní štáb a 4. eskadrona sedmých dragounů měly sídlo v Brandýse, kdežto 5. eskadrona pluku, ke které patřil i arcivévoda Karel, sídlila ve Staré Boleslavi. V době Karlovy služby velel regimentu plukovník Artur Hilvety, podplukovníkem byl Zdenko (Zdeněk) princ Lobkowitz, který zastával i funkci komořího Jeho c. a k. Výsosti arcivévody Karla. Karel sám měl hodnost nadporučíka, a to až do 1. listopadu 1909, kdy ho císař povýšil do hodnosti rytmistra. Někdy odjížděl na vojenské manévry do Uher, do Rakous či na Moravu, kde mohl trénovat své vojenské schopnosti.

Sedmý dragounský pluk vévody Lotrinského a Barského byl historicky posledním plukem, který zůstal ve městě posádkou dlouhou řadu let a významně se podílel na hospodářském a společenském životě města.³⁵

2. 6. Významné události za Karlova působení v Brandýse

Arcivévodovým pobytem v Brandýse se městu dostalo několika významných návštěv. *„Dne 17. června zavítala do města Její Cís. a Král. Výsost nejjasnější paní arcikněžna Marie Josefa k návštěvě syna p. arcivévody Karla Františka Josefa. Paní arcikněžna přijela vlakem do Ouval, odkud kočárem za průvodu čtyř dragounů dojele po 10 hod. večerní do Brandýsa nad Labem. Tam očekávána byla spolky brandýskými, které se v četném počtu s hudbou a lampiony rozestavily od vjezdu do města u silnice Zápské až k zámku. Paní arcivévodkyně byla mile překvapena a za uvítání vlídně děkovala. Druhého dne přijala v audienci starostu města p. Dra Václava Jiskru. Dne 19. června navštívila p. arcivévodkyně sirotčinec*

³⁵ NOVÁK, Milan. *Náš arcivévoda, císař a král Karel I. Rakouský v městě Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi.* s. 22 - 26

*Filantropické družiny. Při jízdě do sirotčince tvořily spolky brandýské špalír ze zámku až k sirotčinci. Množství obyvatelstva zdejšího jávalo radostně vstříc p. arcivévodkyni. V sirotčinci byla uvítána p. starostou města, c. k. okresním hejtmanem a zástupci Filantropické družiny, jakož i chovanci sirotčince. Paní arcivévodkyně prohlédla si s velkým zájmem celou budovu a vyslovila nad celým zařízením nejúplnější uspokojení. Dne 24. června uchystáno bylo pí. arcivévodkyni slavnostní loučení uspořádáním pochodňového průvodu. Veškeré spolky brandýské shromáždily se na náměstí a odebraly se s hudbou a lampiony před zámek, kdež již bylo shromážděno množství občanstva brandýského. Zpěvácký spolek Bojan přednesl případné sbory, načež byl vypálen ohňostroj. Paní arcivévodkyně mile dojata, naslouchala sborům, načež se odebrala mezi spolky a shromážděné občanstvo a mile za pozdravy děkovala.*³⁶

Spolků bylo ve městě mnoho. Vedle již zmiňovaného brandýského pěveckého spolku Bojan,³⁷ zde působilo další hudební těleso, chrámový sbor Václav ve Staré Boleslavi.³⁸ Dále zde byl Spolek divadelních ochotníků, Řemeslnická beseda, Mužský pobočný spolek Červeného kříže,³⁹ Dámský pobočný spolek Červeného kříže,⁴⁰ Čtenářská jednota Budivoj a Všeodborový dělnický spolek Osvěta,⁴¹ Okrašlovací spolek, Ovocnický spolek, Spolek pro zbudování divadelního domu, Učitelská jednota a Svatojosefská jednota.

Dalšího dne, 18. června doprovodil arcivévoda Karel svoji matku k návštěvě staroboleslavských chrámů, kde ji uvítala školní mládež.

O necelý rok později, 19. dubna 1910, vítali v Brandýse další významnou návštěvu, Karlovu tetu Marii Annunziatu.⁴² Arcivévodkyně Marie Annunziata se s Karlem zúčastnila lovu, dochovala se totiž zmínka, že se jí podařilo zastřelit srnce.⁴³

Nejen významné návštěvy z arcidomu rakouského zapsaly se do povědomí místních obyvatel. Karlova přítomnost v Brandýse přinesla městu i jiné významné okamžiky. Ve Staré Boleslavi se arcivévoda účastnil poutí a liturgických slavností. Již 18. června 1908 se zúčastnil průvodu slavnosti Božího těla, ze které se v muzejním archivu dochovaly fotografie.

³⁶ Pamětní kniha královského komorního města Brandýsa nad Labem. Neustránkováno.

³⁷ Pěvecký spolek Bojan byl založen roku 1862.

³⁸ Chrámový sbor Václav byl založen roku 1860.

³⁹ Předsedou Mužského pobočného spolku Červeného kříže byl JUDr. Josef Kladrubský, správce okresního hejtmanství.

⁴⁰ Předsedkyní Dámského pobočného spolku Červeného kříže byla hraběnka Aichelburgová, manželka Alfréda hraběte Aichelburga.

⁴¹ Čtenářská jednota Budivoj a spolek Osvěta byly založeny pro vzdělávání dělnictva.

⁴² Marie Annunziata (1876-1961) ve Vaduzu. Byla dcerou arcivévodky Karla Ludvíka a Marie Terezie Braganca. Roku 1894 se stala abatýší Tereziánského ústavu šlechtičen v Praze na Hradčanech.

⁴³ Pamětní kniha královského komorního města Brandýsa nad Labem. Neustránkováno.

František Josef I. obnovil již krátce po příjezdu arcivévody, v září 1908, v Brandýse sídlo c. a k. okresního hejtmantství pro soudní okres Brandýs nad Labem. Pro další rozvoj města jako regionálního správního centra to byla významná událost. Hejtmantství sídlilo v bývalé školní budově a prvním hejtmánem se stal JUDr. Josef Kladrubský, bývalý c. k. místodržitelství tajemník v Praze. Poté, co nastoupil svůj nový úřad, zdůraznil ve svém projevu pobyt arcivévody Karla v Brandýse. Dva týdny poté jej Karel přijal spolu s novými úředníky v audienci na brandýském zámku.

Protože byl příznivcem techniky a pokroku, poctil svou návštěvou arcivévoda i několik významných brandýských podniků. Arcivévoda Karel František Josef. (Rád používal jízdní kolo i motocykl).⁴⁴ V Brandýse navštívil továrnu Františka Melichara, která se zabývala výrobou zemědělských strojů a ve své době patřila, jak svou technickou vyspělostí, tak i vývozem např. až do Ameriky, k nejlepšímu svého druhu u nás. „Dne 12. července 1909 navštívil p. arcivévoda továrnu p. Františka Melichara. V továrně uvítán byl starostou města p. Dr. V. Jiskrou, p. c. k. okresním hejtmánem a majitelem továrny. P arcivévoda prohlédl si s velkým zájmem celou továrnu a vyslovil se velice pochvalně o celém zařízení továrny.“⁴⁵ Dále si prohlédl uměleckou slévárnu Bohumila Srpka a v nedaleké Mladé Boleslavi zavítal do automobilové továrny Laurin a Klement. Se všemi podniky byl nadmíru spokojen a u firmy Laurin a Klement si dokonce zakoupil automobil.

Karlův životopisec Hans Karl Zessner Spitzenberg⁴⁶ se zmiňuje o nehodě, při níž se Karlův automobil, když jel arcivévoda s kamarády do divadla, srazil s koňským povozem, který nebyl osvětlený. Karel byl několik minut v bezvědomí, ale naštěstí se vše obešlo bez jakýchkoliv následků. Hrabě Aichelburg se zmiňuje také o Karlově nehodě, buď tedy o jiné či o stejné, přičemž zde uvádí i přesné datum, a to 4. února roku 1909. Arcivévoda Karel a hrabě Aichelburg jeli společně na ples. Nejspíše z důvodu velké rychlosti se dostali do smyku a sjeli ze silnice. Karel při této nehodě vypadl z automobilu ven, naštěstí se ale nezranil. Prý si jen velmi ušpinil uniformu, a tak místo plesu musel zvolit cestu zpět domů. Nevíme, zdali vůz řídil jeden ze jmenovaných či někdo jiný, jistě se ale jednalo o jednu z prvních autonehod v brandýském okolí vůbec. Jednu arcivévodovu silniční příhodu zaznamenal i Kalenář Národní politiky na tok 1912. Karel si prý vyjel na svém motocyklu směrem k Vrábí, dojel

⁴⁴ Kalendář Národní politiky na rok 1912, Praha 1912, s. 165

⁴⁵ Pamětní kniha královského komorního města Brandýsa nad Labem. Nestránkováno.

⁴⁶ Hans Karl Zessner Spitzenberg (1885-1938), rakouský právník, byl jedním z prvních Rakušanů, kteří zemřeli v koncentračním táboře Dachau.

ovšem jen těsně za Melicharovu továrnu na secí stroje a tam mu stroj vypověděl službu. Hodil ho tedy do příkopu a vrátil se pěšky na zámek.

Podle arciknížete Karla Františka Josefa byla na jeho počest pojmenována i některá významná místa, budovy, stavby nejen v Brandýse či v Boleslavi, ale i v jiných obcích brandýského regionu. V prosinci roku 1909 byl v obci Sojovice otevřen nový most přes Jizeru, který byl pojmenován po arcivévodovi Karlovi.⁴⁷ V srpnu 1910 se zastupitelé Staré Boleslavi rozhodli pojmenovat ulici Na Mostech po Jeho Veličenstvu, nesla tedy jméno „třída Karla Františka Josefa“. Necelý rok poté dostali staroboleslavští zprávu, že ulice bude na státní účet z podnětu stavebního odboru c. a k. místodržitelství v Praze vydlážděna.

Po arcivévodovi byla také pojmenována nová jízdárna, postavená podle projektu stavitele Josefa Chlebečka. Nacházela se nedaleko ještě tehdy zánovních dragounských kasáren⁴⁸ na Královické ulici a její kolaudace proběhla v prosinci 1910. Spolu s ní byla ve městě zřízena i brigádní jezdecká škola. Spojitost Karla s jízdou na koni nebyla náhodná, arcivévoda se pravidelně účastnil jezdeckých závodů v Houštce ve Staré Boleslavi. Přestože v dětství měl po jistou dobu, po svém pádu z koně, z jízdy strach, nyní se ukázal jako talentovaný jezdec.

Karel roku 1912 Brandýs opustil, avšak jeho obliba zde trvala nadále. Roku 1913 se díky mnohaletému úsilí starosty Dr. Václava Jiskry, historiografa Dr. Justina V. Práška a brandýského děkana a kanovníka staroboleslavského Antonína Slavíčka podařilo zřídit osmitřídní reálné gymnázium, s češtinou jako vyučovací řečí, které se mohlo chlubit jménem arcivévody Karla Františka Josefa.

2. 7. Společenský život

Arcivévoda Karel byla všeobecně sledovanou osobností, natož na maloměstě. Brandýské prostředí skýtalo nemálo příležitostí k vytváření fiktivních „povídaček“ o Karlově osobě. V tisku se často objevovaly zprávy o vojenském životě v Brandýse, mezi obyvateli se tradovaly historky o důstojnických zábavách ve zdejších hostincích, mluvilo se především o hotelu u Koruny a o důstojnickém kasinu.⁴⁹ Arcivévoda se svými přáteli vycházel rád za zábavou do místních restaurací či do biografu, ale přesto se zřejmě většina historek vztahujících se k jeho osobě, zřejmě téměř jistě míjejí s pravdou. Povíдалo se např.

⁴⁷ Mramorová deska, na níž to bylo vyryto, byla místními občany prozíravě ukryta a světlo světa spatřila znovu až roku 2009, kdy most slavil sté výročí svého otevření.

⁴⁸ Kasárna pocházela z roku 1893. Bývalo zde sídlo štábu brandýských dragounů.

⁴⁹ Důstojnickými kasiny se nemyslí herny jako v dnešním slova smyslu, nýbrž důstojnické jídelny.

o arcivévodových milostných aférkách s místními šlechticemi, ale tato tvrzení byla naprosto nepodložená. Karel byl pohledný a k tomu velice perspektivní mladík, není tedy divu, že drby se zde na maloměstě rády šířily.⁵⁰

Mezi Karlovy blízké v Brandýse nad Labem patřili jeho kolegové „od posádky“. Již roku 1907 byl mladému arcivévodovi po vyhlášení jeho plnoletosti z rozhodnutí císaře přidělen jako vrchní komoří Zdeněk princ Lobkowicz,⁵¹ podplukovník sedmého dragounského pluku. Karla věrně provázel životem, byl jeho nejbližším pobočníkem, ale v kritických dnech, když už byla monarchie na pokraji zhroucení, ho již mezi císařovými věrnými nenajdeme.⁵²

Ke Karlovým nejbližším přátelům zde patřil Alfred hrabě Aichelburg.⁵³ Byl to český šlechtic a sloužil stejně jako Karel u sedmých dragounů. V garnisoně Brandýs zastával různé funkce od proviantního důstojníka, přes účetního důstojníka vojenského špitálu až po pobočníka velitele sedmých dragounů. Od roku 1904 měl pak hodnost nadporučíka. S Karlem se často účastnil společenských podniků a zábav. V roce 1910 ho doprovázel na soukromou návštěvu u Nádherných do Adršpachu. V Brandýse s ním pobývala i jeho choť, Marie Christina hraběnka Aichelburgová,⁵⁴ již zmiňovaná předsedkyně Dámského spolu Červeného kříže.

Roku 1912 odjel Alfred spolu s Karlem a se sedmými dragouny do Haliče, kde byl povýšen do hodnosti rytmistra. V prvních bitvách první světové války bojoval s dragouny jako velitel eskadrony na ruské frontě. Roku 1914 musel podstoupit hospitalizaci nejprve v Uhrách, poté v Praze. V roce 1915 byl nakrátko opět ve Staré Boleslavi u doplňovacího praporu a na počátku roku 1916 nastoupil službu v šifrovacím oddělení v evidenční kanceláři vídeňského generálního štábu.

Následujícího roku se Alfred hrabě Aichelburg a tou dobou již císař Karel znovu setkali. Alfréd se stal křídelním pobočníkem generálního pobočníka Jeho Veličenstva císaře, přičemž oním generálním pobočníkem nebyl nikdo jiný než Zdeněk princ Lobkowicz.⁵⁵ V květnu 1918 doprovázel pak Alfred Karla do Sofie a Konstantinopole.

V srpnu 1918 se hrabě Aichelburg dočkal ještě povýšení do hodnosti majora, to už byla jeho vojenská kariéra ale téměř u konce. Po rozpadu monarchie, od roku 1919 žil

⁵⁰ NOVÁK, Milan. *Náš arcivévoda, císař a král Karel I. Rakouský*. s. 45

⁵¹ Zdeněk princ Lobkowicz (1858-1938), jeho manželkou se stala 6. 5. 1883 Paula (1861-1922), dcera Ervina hraběte Schönborn-Buchheim. Roku 1918 Ziskal Zlaté rouno.

⁵² NOVÁK, Milan. *Náš arcivévoda, císař a král Karel I. Rakouský*. s. 29

⁵³ Alfred hrabě Aichelburg (1875-1937).

⁵⁴ Marie Christina hraběnka Aichelburgová (1879-1964), dcera průmyslníka barona Nádherného z Borutina.

⁵⁵ ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta Rakouského císařství*. s. 27

s rodinou ve Vídni, ale později se stejně vrátil do vlasti, do Československé republiky, na bývalé panství barona Nádherného. Nadále zůstal císařovým věrným stoupencem a svými názory se nijak netajil. Byl s ním dokonce veden soudní proces⁵⁶. Hugo Bergmann⁵⁷ interpeloval na březnové schůzi parlamentu roku 1924 proti Aichelburgovi, nechával se prý titulovat hrabě a prohlašoval, že samostatná Československá republika dlouho nevydrží. Soudní proces byl nakonec pozastaven, protože se k soudu nedostavili žádní svědkové.⁵⁸

V době svého pobytu v Brandýse byl arcivévoda Karel pohledným mladíkem „v nejlepších letech“. Vedl zde veselý život, s přáteli trávil jak čas ve službě, tak své volno. Tradují se zde mnohé příběhy spojené s Karlovou osobou. Ty, které již byly zmíněny, měly jednoznačně zcela tendenční a účelový charakter. Některé anekdoty jsou ale veselé a úsměvné a snad není ani důvod jim nevěřit.⁵⁹

Často prý Karel nakupoval, jen aby koupil. Jednou jel prý na velocipedu do Staré Boleslavi a cestou na něj, jakožto na neznámého jezdce, zavolal postarší muž, aby od něj arcivévoda odkoupil cibuli, že mu ji dá lacino. Karel přistoupil ke staříkovi, zeptal se ho na poměry v rodině a také, kolik vydělá. Když si ho vyslechl, vtiskl mu do ruky velký peníz, hodil si velký pletenec cibule přes rameno a odjel. Cibuli pak odevzdal do kuchyně důstojnického kasina s tím, že to nese do kuchyně na přilepšenou. Čas od času sem poslal i zvěř, kterou ulovil. Ulovenou zvěř ale také někdy rozdával, v jedné anekdotě se říká, že Karel šel a postřílel šest zajíců pro chudáka s šesti dětmi. Občas se zastavil u některých obchodníků a zakoupil zde byť jen nepotřebnou drobnost, aby jim udělal radost. Mezi brandýskými obchodníky i svého komorního dodavatele, pana Jandu, který měl obchod s obilím a plodinami vedle důstojnického kasina. Rád se prý zastavoval v obchodě se smíšeným a koloniálním zbožím u pana Špecingera v ulici Stříbrné, kde sedával na lavičce, kam si lidé odkládali nákupní tašky, vřele se s nimi zdravil a někdy se nechal pozvat na skleničku vzácného vína *Lacrimae Christi*, které pan Špecinger schovával pro „lepší příležitost“. Když někde jeho dragounští kolegové napáchali škody, např. při svých jízdách, vždy je zaplatil. Několikrát dokonce on sám jezdil po cestě, která byla zakázána. Když si pak pan Svatoš stěžoval na velitelství v Brandýse, že mu jeden z důstojníků jezdí přes jeho pole v Popovicích a žádal, aby byli páni důstojníci upozorněni, že cesta zde již byla zrušena.

⁵⁶ Podle paragrafu 15 zákona č. 154/1923 Sb. o vojenském a kárném právu měl být Alfréd hrabě Aichelburg jako penzionovaný voják odsouzen ke ztrátě nároku na důchod.

⁵⁷ Hugo Bergmann byl od roku 1920 starostou města Brandýs nad Labem.

⁵⁸ NOVÁK, Milan. *Náš arcivévoda, císař a král Karel I. Rakouský*. s. 29. Podle: AICHELBURG, Wladimir. *Herrn, Freiherren und Grafen von und zu Aichelburg 1500-2000*, Wien 2004

⁵⁹ Anekdoty převzaty z: Kalendář Národní politiky na rok 1912, s. 164 – 166, NOVÁK, Milan. *Náš arcivévoda, císař a král Karel I. Rakouský*. s. 45 - 48

Krátce na to přišel omluvný dopis ze zámecké kanceláře, že pan arcivévoda o zrušení cesty nevěděl a jako náhradu škody zaslal panu Svatošovi zlatou jehlici s briliantky. Nemohl ale zase fungovat jako „kasička brandýských občanů“. Jednou, když se Karel vracel ze služby, zastavil se prý se zámeckým vrátným: „*Tak Kodero, jak se vede? Děkuju, špatně, císařská výsosti. Pořád mám málo peněz. Dám jim radu, Kodero, to nás učili v Praze při ekonomii – nesmíte utratit víc než vyděláte, a pak to jde.*“⁶⁰

Mezi obyvateli Brandýsa byl Karel nejen oblíben, ale získal si i opravdovou lásku a popularitu. Je to zcela pochopitelné, zvláště v místě, kde zámecký úředník téměř ani neodpoví na pozdrav. Karel mluvil se všemi jen česky a nebylo mu zatěžko promluvit třeba jen s obyčejnou chudou ženou o tom, jak se jí daří a co ji trápí. Jednoho dne ráno, když byl arcivévoda na cestě do důstojnického kasina, uviděl u okresního domu v Brandýse nad Labem sedět prodavačku ovoce, jejíž všechn majetek byl vyložen před ní na ošatkách. Ona neznala dvorních způsobů již z dálky co nejuctivěji zvolala „*Ruku líbám, mladý pane!*“⁶¹ Karel potěšen tímto milým pozdravem, s úsměvem na rtech jí salutoval a za pozdrav poděkoval.

„*Vždyť obliba jeho není nikterak vynucována, nýbrž vznikla zcela přirozeně jako odezva výborného charakteru, kterým arcikníže se honosí a pro kterýž stal se v pravdě miláčkem lidu.*“⁶²

2. 8. Karlův smysl pro dobročinnost

Organizovaná dobročinnost nebyla v této době běžnou záležitostí, jestliže se vyskytly nějaké charitativní akce, podílely se na nich spíše ženy, pravděpodobně za účelem seberealizace. Arcivévoda Karel se ale také snažil pomoci vždy, když mohl a vždy, když někdo potřeboval.

„*... jak dovede arcikníže Karel František Josef vypomoci způsobem, že jen zasvěcení vědí, odkud pomoc přišla ...*“⁶³ Když se jednou ve Staré Boleslavi vzňala stodola, zajímal se hned arcivévoda u jednoho staříka, který přihlížel hašení požáru, komu stodola patří a zdali nepotřebuje nějaké podpory. Stařík, jenž považoval Karla pouze za jednoho z pánů „lajtnantů“, odvětil, že patří chudému hajnému, který má plno dětí a že nyní mu shořela i ta stodola, která mu alespoň málo vynášela. Kdyby prý tomu hajnému něco dal, učiní tak samaritánský skutek. Načež se Karel ještě otázal, čím je to seno, které ve stodole shořelo a jestli

⁶⁰ NOVÁK, Milan. *Náš arcivévoda, císař a král Karel I. Rakouský*. s. 48

⁶¹ Kalendář Národní politiky na rok 1912, Praha 1912, s. 164

⁶² Tamtéž, s. 164

⁶³ Tamtéž, s. 164

ten také potřebuje nějaké podpory. Seno patřilo dřevčickému starostovi Zárubovi. Stařík pokračoval: „*Voni jsou dobrej, pane lajtnant! Dřevčický Záruba má desetkrát víc nežli voni!*“⁶⁴ Podle svědků této události se prý arcikníže jen málokdy tak upřímně zasmál, jako při této příležitosti.

Karlova smyslu pro dobročinnost si brandýští a boleslavští všimli již roku 1908, když zde o Vánocích nechal chudým dětem z boleslavské školy nakoupit prádlo, šatstvo a šedesát párů bot. Svou přítomností poctil boleslavské děti ještě jednou, v červnu 1910, kdy navštívil dětskou slavnost, která se konala ve školní zahradě, a se zájmem přihlížel programu slavnosti. Slavnost pořádala hraběnka Aichelburgová, manželka hraběte Aichelburga, Marie Jiskrová, manželka starosty města dr. Václava Jiskry a pí. Anna Kladrubská, manželka c. k. okresního hejtmana Kladrubského.

*„Ze styků, které obyvatel zámku brandýského Jeho Cís. a Král. Výsost nejjasnější pan arcivévoda Karel František Josef s občanstvem zdejším udržoval, sluší se uvést toto: Dne 10. března 1909 účastnil se p. arcivévoda činně s dragouny hašení požáru domu čp. 11 v St. Boleslavi. Jakmile zpráva o požáru domu toho došla, odebral se p. arcivévoda s četou dragounů k požáru, všechny záchranné práce osobně řídil a o osud obyvatel domu projevoval vřelý zájem ...“*⁶⁵

2. 9. Paměti brandýských obyvatel

Karlův pobyt v Brandýse přetrval i ve vzpomínkách místních obyvatel. Jejich paměti postihují sice všední záležitosti měšťanského života, ale snad o to autentičtější svědectví nám mohou podat o Karlově osobnosti, o tom, jaký skutečně byl, jaký byl jeho každodenní život v Brandýse nad Labem.

Vilém Plocek⁶⁶, malíř, brandýský rodák, si uchoval vzpomínku ze svých sedmi let, kdy se osobně setkal s arcivévodou Karlem: „... *Otec mě vzal s sebou na zámek, vedl mě za ruku dlouhou chodbou, po pravé straně byla řada bílých dveří ... Namátkou otevřel jedny a já spatřil v rohu pokoje toaletu s oválným zrcadlem, zrovna takovou měli rodiče ve své ložnici, a před ní seděla dáma s dlouhými tmavými vlasy, česaly ji dvě komorné. Jedna z nich přiběhla ke dveřím a vypoklonkovala nás ven. Otec mně vysvětlil, že je paní arcivévodkyně Zita. Šli jsme dál a na chodbě, jinak prázdné, potkali jsme arcivévodu, kterého jsem znal z obrázků.*

⁶⁴ Tamtéž, s. 165

⁶⁵ Pamětní kniha královského komorního města Brandýsa nad Labem. Nestránkováno.

⁶⁶ Vilém Plocek, (1905-2001). Zasloužilý umělec (1967) a čestný občan města Brandýs nad Labem (1999).

*Otec se uklonil, arcivévoda k němu přikročil a něco mu nařizoval. Mimoděk mi položil ruku na rameno ...*⁶⁷

Brandýský učitel Václav Kopejsko se s arcivévodou sice nemohl setkat osobně, ale rád zavzpomínal, co mu o něm vyprávěl jeho tatínek: „*Čoveče, císař, teda následník trůnu, to byl lidumil. Lidi tady, ty ho měli moc rádi. No, von když šel do hospody, tak všichni lidi tadydle na Pražský ulici votvírali vokna, protože věděli, že von tou špacírkou do každýho toho vokna ťukne. A pak jim to nechal zasklít.*“ Načež jsem se zeptala: „*A on jim to rozbíjel schválně?*“ „*No, když šel do hospody, tak jim bylo jasný, že pude i z hospody. A pak jim to nechal zasklít u místního sklenáře, což bylo mnohonásobně dražší. Zkrátka ty lidi z tý Pražský ulice na tom vydělali. Ten sklenář byl tam, jak je dnešní muzeum, tak tam dole,*“ pokračoval ve svém vyprávění pan Kopejsko. „*Dědci v hospodě v Borku,*“ vzpomínal dále, „*ty vo něm mluvili v superlativech. A taky když někdo neměl a potřeboval pučit třeba 15, 20 zlatáků, tak von mu pučil a řek mu: Franto, jestli někdy budeš mít, tak mi to dáš. A pak se taky dycky předháněli, kdo mu bude nadhánět při honu ...*“⁶⁸

2. 10. Slavnostní příjezd Karla a Zity

„*Brandejský starosta dr. Jiskra měl pamětní knihu, v níž se jméno Karla Františka Josefa četlo takřka na každé stránce.*“⁶⁹ Toto tvrzení sice nebylo tak zcela pravdivé, ale jeho vlastnoruční podpis se v Knize paměti královského komorního města Brandejsa nad Labem skutečně nachází, jak v české, tak v německé podobě. První zápis v pamětní knize patří oslavě šedesátého výročí vlády císaře Františka Josefa I., další strany jsou věnovány rozvoji města a průmyslu, založení brandýského reálného gymnázia roku 1913, ale především jsou zde dochována svědectví o pobytu a návštěvách arcivévody Karla a arcivévodkyně Zity.

Novomanželé přijeli do Brandýsa 28. listopadu 1911. Již počátkem měsíce nechala městská rada zhotovit plakát, kde byl rozepsán přesný pořad pro slavnostní uvítání Jejich Císařských a Královských Výsostí. Vše bylo řádně ustanoveno, kdo bude očekávat dvorní vlak na nádraží, že se bude hrát národní hymna, jak proběhne slavnostní jízda městem, jak

⁶⁷ NOVÁK, Milan. *Náš arcivévoda, císař a král Karel I. Rakouský.* s. 52

⁶⁸ Václav Kopejsko, narozen 21. 7. 1938 v Brandýse nad Labem. Učitel na 3. základní škole v Brandýse nad Labem (hudební výchova, dějepis, zeměpis) a na Základní umělecké škole v Brandýse nad Labem (hra na housle, hudební nauka, sbormistr dětského pěveckého sboru kantiléna, dirigent komorního orchestru ZUŠ Brandýs nad Labem).

⁶⁹ KELLERHOFF, Richard (Austriacus). *Aus dem Leben der kaiserlichen Familie.* Linz 1917. s. 10

proběhne uvítání před brandýským zámekem atd.⁷⁰ Termín příjezdu Jejich Veličenstev nebyl zatím přesně určen, počítalo se s obdobím mezi 10. a 20. listopadem, avšak nakonec tedy tomu bylo až 28. listopadu.

„Činnost nového zastupitelstva zahájena byla neobyčejně šťastně a skvěle. V první dny úřadování slavila vjezd svůj do Brandýsa nad Labem vznešená choť Jeho Cís. a Král. Výsosti nejjasnějšího pana arcivévody Karla Františka Josefa nejjasnější paní arcivévodkyně Zita

Pan arcivévoda Karel František Josef veden hlasem srdce svého zvolil si za družku Svého života Její Král. Výsost Zitu princeznu z Bourbonu Parmy. Princezna Zita narodila se 9. května 1892 v Pianoře, vychovávána byla v klášteře Salesiánek v Zangbergu v Bavorsku a Benediktinek ve Ryde v Anglii. S panem arcivévodou Karlem seznámila se v roce 1909 ve Františkovy lázních. Srdce pana arcivévody vzplanulo k Ní ihned láskou, takže si Ji vyvolil za svou choť. Dne 14. června 1911 slaveno bylo zasnoubení. K zasnoubení tomu zaslala městská rada blahopřejný projev, za který pan arcivévoda českým telegramem poděkoval. Sňatek konal se dne 21. října ve Schwarzau. V den ten vyzdobeno bylo celé město prapory a účast všeho obyvatelstva na dějinné události projevena byla jedním stem telegramů, které zaslala městská rada, spolky, korporace i jednotlivci z našeho města. Všem zasílatelům dostalo se telegrafického poděkování Jejich Cís. a Král. Výsosti.

Radost ze sňatku arcivévody Karla Františka Josefa byla kalena pouze myšlenkou, že se pan arcivévoda asi více nenavrátil do Brandýsa nad Labem. Tím větší byla pak radost všeho občanstva, když se starostovi města dostalo zprávy, že jeho Cís. a Král. Výsost ráčí staroslavný zámek brandýský podržeti za své stálé sídlo i po svém sňatku. Utvořen byl ihned komitét ze všech spolků a korporací, který společně s městskou radou pod vedením starosty p. Dr. Jiskry počal činiti přípravy k důstojnému přivítání Jejich Cís. a Král. Výsosti, který určen byl na den 28. listopadu. Ku dni tomu vyzdobil se město tak, jak ještě nikdy vyzdobeno nebylo. Práce dekorační řídil rodák brandýský, akademický malíř p. Bohumil Šippich. Poněvadž manželé arcivévodští přijeti měli na nové nádraží, věnována hlavní péče výzdobě cesty od nádraží k zámku. Nádraží samo vyzdobeno bylo zelenou chvojí, prapory, girlandami a stožáry. Místo před peronem až ku koleji potaženo bylo skvostnými koberci. Rovněž ulice od nádraží vyzdobena byla zelení, prapory a stožáry. Vchod do ulice pražské otvíral se vkusnou branou v barvách českých, na nichž upevněny dva obrovské znaky zemské. V ulici Pražské vyzdobena nádherně domy rolnického pivovaru, pošta a dům p. Jandourka. Na konci ulice pražské při vjezdu do náměstí postavena těžká slavnostní brána stanová s iniciálami Jejich

⁷⁰ viz příloha č. 5

Cís. a Král. Výsostí. Uvnitř brány pověšen horizontálně mohutný zelený slávověnc 15m dlouhý v obvodu, s hlubokými závěsy s jemnými z klestí provedenými koši.

Na náměstí samém vyzdobeny byly všechny domy, z nich nejkrásněji radnice bohatou plyšovou výzdobou. Vodotrysk brandýský skryt byl pod bohatě provedenou korunou z klestí, z něhož vynikaly barevné žárovky jako drahokamy. Třetí brána zřízena byla v místech u okresního domu. Na bráně té skvěly se obrovské znaky obou novomanželů. Také vchod do plantáže bohatě vyzdobený tvořil bránu. V plantáži postavena řada bílých sloupků pod bohatým kaštanovým stromořadím, které spojeny byly girlandami z chvojí. Konečně i vchod do starobylého zámku byl bohatě vyzdoben. Takto vyzdobené město očekávalo dychtivě příjezd Jejich Cís. a Král. Výsostí. Když pak přiblížil se dlouho toužebně očekávaný 28. listopad, panovala od časného rána slavnostní nálada. Do města scházelo se obyvatelstvo nejen z okolních osad, ale i z celého širokého kraje a z hlavního města Prahy. Ještě nikdy nebylo v Brandýse nad Labem tolik lidí shromážděno, jako v tento radostný den. Zástupy lidstva od rána procházely městem a obdivovaly se výzdobě, která byla skutečně nádherná.“⁷¹

Středem pozornosti se stala velká královská koruna, která stanula na brandýském náměstí. Byla tvořena girlandami, které byly ovínuty na kovové kostře a svítily na ní žluté, modré a červené žárovky. Zámecký zahradník Alois Kleiner slavnostně vyzdobil vjezd do zámku a mezi smrky umístil i sádrového srnce.⁷²

Ve dvě hodiny odpoledne stál již od nádraží k plantáži hustý špalír tvořený veškerými brandýskými spolky. „Na nádraží očekávaly příjezd Jejich Cís. a Král. Výsostí místodržitel František kníže Thun-Hohenstein s chotí s místodržitelským radou Konrádem baronem Braunem, sborový velitel Albert šl. Koller s náčelníkem generálního štábu plukovníkem Stanojlovičem ze Stangory, dále městské zastupitelstvo se starostou dr. Jiskrou v čele, okresní zastupitelstvo s okresním starostou Jindřichem Žertem, starostové všech obcí okresu brandýského, veškeré duchovenstvo, všichni úředníci státní, dále zástupcové velkopřemyslu a velkostatku, jakož i zástupcové dělnictva.“⁷³

„Když o 3. hod. odpol. zazněly rány z hmoždířů na znamení, že Výsostí vstoupili na půdu král. komor. města Brandýsa, zmocnil se jak dítě, tak i obecnstva zde shromážděného pocit radosti a s touhou upírány zraky ku bráně parku, odkud krátce po čtvrt na 4. hod. dáno bylo na znamení, že nejjasnější obyvatelé brandýského zámku se blíží se skvělou svojí

⁷¹ Pamětní kniha královského komorního města Brandýsa nad Labem. Nestránkováno.

⁷² České zahradnické listy, Praha, roč. IX., č. 3. s. 26-29

⁷³ Pamětní kniha královského komorního města Brandýsa nad Labem. Nestránkováno.

suitou. ⁷⁴ Nedlouho před třetí hodinou odpolední přijel na brandýské nádraží dvorní vlak. K přijetí novomanželů zde byla nastoupena půleskadrona sedmých dragounů pod vedením rytmistra Dudka a svým hudebním vystoupením přivítala Karla a Zitu kapela jedenáctého pěšího pluku, který přijel z Prahy. Když arcivévodský pár vystoupil z vlaku, přivítal jej nejprve místodržitel František kníže Thun, poté měl uvítací projev okresní starosta Jindřich Žert, za nějž arcivévoda Karel vřele poděkoval a nakonec dostal slovo starosta Brandýsa dr. Václav Jiskra:

„Vaše Cís. a Král. Výsosti!

Když Bůh žehnal svazku Vaší Cís. a Král. Výsosti se vznešenou a nejjasnější pí. arcivévodkyní, tu plesalo a jásalo veškeré obyvatelstvo města našeho, nad šťastnou volbou vznešené choti, nad souladem snoubících se duší a vysílalo Bohu Všemohoucímu tisíce proseb a přání za štěstí a požehnání pro nejjasnější novomanžele. Město naše tím více se radovalo, že bylo vyznamenáno a vyvoleno za další sídlo Vašich Cís. a Král. Výsostí. Radost naše neznala ani mezí. Dnes shromáždilo se všechno obyvatelstvo zdejší od nejútlejšího dítěte školního až do vetchého starce, aby této své nezměrné radosti dalo průchod. Já pak jako starosta města pokládám se dnes za nejšťastnějšího, kdy mohu Vaší Cís. a Král. Výsost po boku vznešené choti nejjasnější pí. arcivévodkyně v městě našem přivítat co nejoddaněji a prosím, by nebe samo ošetřovalo a dlouho zachovalo Vaší. Cís. a Král. Výsost ku blahu a dobru všech věrných národů této říše.

(Německy): Vaše Cís. a Král. Výsost nejjasnější paní arcivévodkyně, ráčí dnes poprvé vstoupiti na území našeho města – nikoli však jako cizinka. Veškeré obyvatelstvo města již dávno svá věrná srdce otevřela vznešené choti našeho vřele milovaného a nejjasnějšího pana arcivévody a stejnou láskou pojalo Vás do srdcí svých. Uprostřed tak veliké lásky, věrnosti a úcty obyvatelstva a po boku nejjasnějšího chotě Vaše Cís. a Král. Výsost jistě také v našem městě nalezne teplo a něhu vlastního domova, a prosíme Všemohoucího, aby Vaší Cís. a Král. Výsosti udělil vrchovatou měrou štěstí a požehnání. Kéž Vaše Cís. a Král. Výsost šťastna a obšťastňující jiné dlouho prodlí uprostřed věrných brandýských, kteří ji tímto vřele, upřímně a radostně vítají.

(Česky pokračuje) Vaše Cís. a Král. Výsosti ráčí nyní do svého zámku nastoupiti cestu řadami nadšeného a boдрého lidu českého, který bude jásat a se radovati z příchodu tak vznešených hostí a milovaných obyvatel. Račte Vaše Cís. a Král. Výsosti vzítí milostivě na vědomí, že tento jáсот lidu pochází ze srdce prodchnutého láskou a oddaností ku Vaším Cís.

⁷⁴ Pražský ilustrovaný kurýr, Praha, roč. XX., č. 322. Nestránkováno.

a Král. Výsostem, ze srdce v pravdě upřímného, v pravdě nadšeného. Jménem tohoto bodrého lidu brandýského dovoluji si první zvolati: Vaše Cís. a Král. Výsosti necht' žijí! Sláva!

Obecenstvo nadšeně provolalo trojnásobné ‚sláva‘.

Na proslov starosty dra Jiskry odpověděl Jeho Cís. a Král. Výsost pan arcivévoda zvučným hlasem česky: ‚Se zvláštní radostí přivádím dnes svoji jasnou choť v toto město, jež se mi několikaletým pobytem již tak milým stalo. My oba děkujeme Vám srdečně za tak krásné a vřelé uvítání, jež nám zdejší obyvatelstvo připravilo.‘

(Německy): ‚Rovněž děkujeme co nejsrdečněji za ujištění přátelskými city, jež jste, ctěný pane starosto, tak výmluvně tlumočil.‘

(Česky) ‚Pobyt v Brandýse bude nám jistě příjemný a zůstane nám vždy v nejlepší upomínce.‘ Po odpovědi nejjasnějšího pana arcivévody zabouřilo nádražím opět nadšené provolání ‚sláva‘. Pak podala sl. Fany Fetterová, jménem dam brandýských a pí Kristína hraběnka Aichelburgová za Červený kříž paní arcivévodkyni skvostné kytice.⁷⁵

Za zvuků císařské hymny prošli Karel se Zitou čekárnou vyzdobenou květinami, arcivévoda přijal hlášení od rytmistra Dudka, pozdravil majora svého regimentu Haberneka, šéfa generálního štábu plukovníka Stanoiloviče von Stanogora,⁷⁶ brigádního velitele Thomana⁷⁷ a velitele sboru Kollera.⁷⁸ Bylo zde nesčetně lidí. Starosta Staré Boleslavi František Hradecký, duchovenstvo z celého okresu v čele s kapitulním proboštem Václavem Karlachem, dále i představitelé evangelíků a židovské obce, ředitel Kausek z Měšic za velkostatek, velkopřemyslníci, úředníci a Sokolové. Nechyběly ani dámy, především představitelky spolků a manželky hodnostářů. Nejprve se představili nejvyšší zdejší hodnostáři, Karel se Zitou zhlédli přehlídku švadrony dragounů, poté nasedli do povozu a vyjeli směrem k náměstí, kde je vítaly slavobrány fanfárami z ouvertury k Libuši. Před nimi jel starosta města Dr. Jiskra a ve druhém voze Dr. Kladrubský. Arcivévodský vůz pak následovala čestná švadrona, dále Zdeněk princ Lobkowicz, Kristína hraběnka Thunová a ostatní družina. Na oslavy se také dostavil Automobilový klub z Prahy v počtu čtyřiceti automobilů.

„Jejich Cís. a Král. Výsostí vjezd do zámku byl skutečně triumfální. V celém stromořadí v plantáži stály školní děti s praporky v barvách českých, habsburských

⁷⁵ Pamětní kniha královského komorního města Brandýsa nad Labem. Nestránkováno.

⁷⁶ Stephan Stanoilović von Stanogora (1861-?), od 1. 11. 1917 generálmajor, 1. 1. 1919 pensionován.

⁷⁷ Julius šlechtic von Thomann (1855-1915), od 1. 5. 1911 generálmajor, 1. 2. 1915 jmenován titulárním polním podmaršálkem a pensionován.

⁷⁸ Albert svobodný pán von Koller (1849-1942), od 1. 5. 1896 generálmajor, od 1. 11. 1900 polní podmaršálek, od 1. 5. 1907 polní zbrojmistr, od 15. 11. 1908 generál pěchoty, 1. 10. 1912 pensionován.

a burbonských. Před samým zámkem sestaven byl živý obraz dětí v krojích představujících hold arcivévodským manželům, jichž poprsí byla umístěna v středu obrazu. U vchodu do zámku shromážděni byli důstojníci 7. pluku dragounů s dámami a arcivévodští úředníci s hospodářským radou Bedřichem Möllem v čele.⁷⁹

Před zámkem tedy očekával novomanžele velitel sedmého dragounského pluku plukovník Hilvety, zemský velitel četnictva podplukovník Řezáč, důstojníci z pražské posádky, zmiňovaný Bedřich Möller, lesmistr Reinwart, písař Veselý a ostatní zámecký personál. Bylo zde seřazeno šedesát dětí v bílých šatečkách a národních krojích. Když dojely povozy před zámek, předstoupili před zástup dětí Jan Glossauer, syn plukovního lékaře, a Anděla Rácová, dcera úředníka finanční stráže a přednesli uvítací proslovy. Malý hoch Jan Glossauer přistoupil k arcivévodovi: „*Vaše císařské a královské Výsosti! Dlouhá a dlouhá léta až do pozdního stáří vzpomínati budou brandýské děti na dnešní slavný den...*“⁸⁰ Když Jan skončil, předstoupila Anděla Rácová před arcivévodkyni Zitu a oslovila ji: „*Vaše císařská Výsosti! My jsme se na Vaši císařskou Výsost tolik natěšily. Na ten den, kdy Vaše císařská Výsost zavítá v náš veselý kruh, abychom vřelými dětskými hlásky zajásali Vaši císařské Výsosti radostně vstříc: ‚Vítejte nám!‘ Sbor dětí provolává třikrát...*“⁸¹ Nakonec provolaly obě děti společně: „*Nechť dobrý a všemohoucí Bůh na drahé hlavy Vašich císařských Výsosti vylije kalich svého požehnání.*“⁸² Karel se Zitou jim srdečně poděkovali a věnovali jim v pouzdrech krásné dárečky. Andělka dostala brož s iniciálami C+Z (stejnou dostala i slečna Fetterová) a Jeník špendlík do klopky nebo kravaty, také označený C+Z. Poté je přivítal hospodářský rada Möller a předal jim vlastnoruční list majitele zámku a Karlova příbuzného arcivévodky Ludvíka Salvátora. Nyní se již manželé mohli odebrat do svých komnat.

Při hovoru s panem Kopejskem se připojila i paní Věra Kopejsková, manželka pana Kopejska: „*Můj dědeček mi vyprávěl o tý Zitě, jak sem přijela, jaká tu byla sláva. Dědeček byl brandejšťák a vzpomínal, že když přijeli (Karel se Zitou) na vlakový nádraží, tak ji (Zitu) vítaly davy lidí. A z nádraží ji nesli na nosítkách až na zámek, protože si ji hrozně považovali. Můj dědeček ještě s několika dětma ji vítal. Ona k němu přišla a dala mu nějakou groš a on byl ohromen její krásou. Pořád říkal, že byla moc krásná. No, to byl dědeček ještě dítě školou povinné.*“⁸³

⁷⁹ Pamětní kniha královského komorního města Brandýsa nad Labem. Nestránkováno.

⁸⁰ Pražský ilustrovaný kurýr, Praha, roč. XX., č. 322. Nestránkováno.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Tamtéž.

⁸³ Věra Kopejsková. Narodena 3. 3. 1943. V penzi.

Paní Kopejsková uvádí, že arcivévodkyni nesli až na zámek na nosítkách, což se neshoduje se zápisem v brandýské pamětní knize, kde se píše, jak je již výše zmíněno, že Karel se Zitou přijeli na brandýský zámek povozem. Není ale vyloučeno, že by Zitu nesli na nosítkách alespoň do kočáru. Ať tak či tak, svědectví paní Kopejskové je jistě hodnotné, zřejmě jen došlo při předávání příběhů ke zkreslení některých informací.

Na sedmou hodinu večerní byl připraven lampionový průvod. Brandýské spolky se seřadily před brandýskou radnicí a za zvuků hudby se s více než dvěma tisíci lampiony odebraly k zámku. Pěvecký sbor Bojan zde zazpíval případné sbory, mezi nimiž nejvýraznější byla píseň „kol starého zámku“⁸⁴ a hudba 11. pěšího pluku přednesla tři hudební kusy, sborovou scénu z opery Faust a Markétka, triumfální pochod z opery Aida a předeheru k Libuši. Karel se Zitou si serenádu poslechli z okna svého bytu v jižním křídle zámku a velmi se jim líbila. Večer se ještě vydali na projížďku slavnostně osvětleným městem a opět vyslechli hlučné provolání slávy. Poté, co si prohlédli nádherně vyzdobené domy, brány a náměstí, vrátili se zpět na zámek. „*Jen zvolna rozcházely se zástupy obecnstva a odjížděly zvláštními vlaky i automobily a odnášely si krásné vzpomínky na nejslavnější den města Brandýsa nad Labem.*“⁸⁵

Navečer pozval Karel své přátele, důstojníky sedmých dragounů na zámek. Dalšího dne, 29. listopadu jel pak se Zitou do Staré Boleslavi ku příležitosti otevření staroboleslavské radnice. Když se novomanželé zapsali do pamětní knihy a přijali symbolický dar, secesní skříňku s věnováním Jejich Císařským a Královským Výsostem, vrátili se zpět na zámek, ale ještě téhož večera jeli znovu do Staré Boleslavi. Biograf, který stál na náměstí u radnice, zde totiž promítal záznam jejich svatby. Dne 1. prosince přijal arcivévoda v audienci deputaci královského hlavního města Prahy, starostu dr. Karla Groše a oba náměstky J. Seiferta a V. Kasalického. Starosta Groš přednesl holdovací řeč novomanželům, načež arcivévoda Karel odpověděl česky a také rád vzpomněl na svá studia na Hradčanech. Starosta jim také jménem hlavního města Prahy předal svatební dar, stříbrnou sochu sv. Václava od J. V. Myslbeka.⁸⁶ 2. prosince navštívili představení spolku divadelních ochotníků v brandýské sokolovně, kde je při vstupu do sálu vítala císařská hymna v provedení orchestru pěveckého spolku Bojan, a 4. prosince se zúčastnili koncertu spolku Červeného kříže.

⁸⁴ Na slova Vojtěcha Beneše složil sbormistr Bojanu a ředitel kůru brandýského kostela Obrácení sv. Pavla Jan Krsek.

⁸⁵ Pamětní kniha královského komorního města Brandýsa nad Labem. Nestránkováno.

⁸⁶ Pražský ilustrovaný kurýr, Praha, roč. XX., č. 322.

Navštěvování koncertů, divadelních představení a jiných společenských akcí nebylo u arcivévodského páru výjimkou. Karel se Zitou chodili rádi za zábavou, navštěvovali se se svými přáteli, občas také vyjízděli za honbou do místních lesů. Zitu zde také jednou navštívila její sestra Francesca. Arcivévodští novomanželé zde žili šťastný, celkem obyčejný život.

2. 11. Odchod z Brandýsa

Na jaře roku 1912 bylo nařízeno přemístění sedmého dragounského pluku do Haliče, plukovní štáb měl přesídlit do obce Stanislavov a samotný pluk pak do města Kolomyja (Kolomea). „Dne 2. Března odjížděl štáb, s nímž dočasně odcházel i Jeho Cís. A Král. Výsost nejjasnější arcivévoda Karel František Josef. Občanstvo brandýské v četném počtu se shromáždilo na toušeňské silnici a na hranicích města se rozloučilo s p. arcivévodou. Starosta města krátkým proslovem vyslovil, jak nerad se s p. arcivévodou loučí, třeba vím, že loučení je dočasné. Pan arcivévoda poděkoval za oddanost, která mu vždy byla projevována se slovy ‚Na shledanou‘ se rozloučil s občanstvem, načež se vydal na cestu. Dne 4. března odjela 4. eskadrona, která měla sídlo v Brandýse nad Labem. Také s touto částí pluku se občanstvo srdečně rozloučilo. Pochod do Stanislavi a Kolomije trval přes 3 neděle a konal se za velké nepohody a sněhů.“⁸⁷

Arcivévodkyně Zita odjela do nové garnisony s Karlem. Jela v kočáře, vlakem či automobilem, na Karla čekala obvykle už ve městech, kde mělo vojsko přenocovat. Z 2. na 3. března přespalí Karel se Zitou na faře v Kostelní Lhotě kousek od Poděbrad, dále pokračovali přes Týnec nad Labem, Chrudim, Ústí nad Orlicí, Moravskou Třebovou, Litovel, Velkou Bystřici, Hranice na Moravě, Lipník nad Bečvou, Nový Jičín, Český Těšín, Bielsko, Tarnow, Gorlice a Jaslo.

Se sedmým plukem odjížděl do Haliče i dragoun Fořt, jehož paměti nás o této události poměrně dopodrobna zpravují: „... Ze Staré Boleslavi vyjela eskadrona č. 5, u níž sloužil následník trůnu arcivévoda Karel tehdy v hodnosti rytmistra. Jejich eskadrona dojela do Kolína, kam my přijeli 5. března a převzali po nich ubikace. Po cestě nás lid všude upřímně vítal, jakožto obránce vlasti, a protože s námi jel na koni arcivévoda Karel a pak jeho manželka Zita v kočáře, byly povětšinou všude slavobrány a prapory...“⁸⁸

⁸⁷ Pamětní kniha královského komorního města Brandýsa nad Labem. Nestránkováno.

⁸⁸ NOVÁK, Milan. *Náš arcivévoda, císař a král Karel I. Rakouský*. s. 82

Syn ředitele brandýského panství, Emilian Möller, jenž sloužil od roku 1915 u stejné eskadrony sedmých dragounů jako arcivévoda Karel, zanechal krátké vzpomínky jak na své dětství v Brandýse, tak na Karlovu návštěvu u své bývalé vojenské jednotky. „*Když přijel arcivévoda Karel k pluku na návštěvu, konala se velká společná tabule. Jedlo se na plukovním nádobí, mladí důstojníci odcházeli od stolu hladovi, protože bylo povinností s jídlem přestat, jakmile Jeho Císařská Výsost odložila příbor. Nikdo ale neskučel, protože všichni byli budoucímu císaři ‚mit Lieb und Herz ergeben‘, oddáni tělem i duší.*“⁸⁹

2. 12. Vzpomínky na arcivévodu Karla

Karlova obliba v Brandýse překonala dalece jeho zdejší působení. Např. roku 1913, jak bylo již zmíněno, po něm bylo pojmenováno zdejší reálné gymnázium. Především však zůstalo Karlovo působení v Brandýse v povědomí místních, v příbězích, které se uchovaly, jak jsme se mohli přesvědčit, po několik generací.

Rok poté, co Karel opustil město Brandýs nad Labem, obdrželo místní muzeum vzácný dar. Byla to Karlova osobní jezdecká šavle, kterou zaslal Karlův sekretář Beier z Vídně k rukám okresního hejtmána dr. Kladrubského. V přiloženém darovacím listu z 25. srpna 1913 bylo uvedeno, že arcivévoda používal tuto jezdeckou šavli zejména v době, kdy sloužil jako rytmistr a velitel eskadrony c. a k. dragounského pluku vévody Lotrinského v Brandýse nad Labem.

Mezi nehmotné vzpomínky na arcivévodův pobyt v Brandýse patří kromě paměti místních obyvatel také hudební památky. Pochod „Arcivévoda Karel František Josef“ hudebního skladatele Emila Štolce⁹⁰ či „Errinerung an Schloss Brandeis“ (Vzpomínka na zámek Brandýs) či „Abschied von Brandeis“ (Rozloučení s Brandýsem) rakouského citeristy Hanse Lannera⁹¹ připomínaly nejen brandýským občanům, ale jistě i císařskému páru šťastná léta prožitá v Brandýse nad Labem.

⁸⁹ NOVÁK, Milan. *Náš arcivévoda, císař a král Karel I. Rakouský*. s. 85

⁹⁰ Kapelník dechového orchestru v letech 1908-1912 v Brandýse nad Labem.

⁹¹ Rakouský citerista. V roce 1912 navštívil Karla a Zitu v Brandýse, poté i v Kolomyji u Haliče. V roce 1920 přijel do vily Prangins u Ženevského jezera, kde pobývala bývalá císařská rodina ve švýcarském exilu, aby zde na přání Karla zahrál „Abschied von Brandeis“.

2. 13. Karlovy brandýské návraty

Mladý arcivévodský pár se do Brandýsa nad Labem několikrát vrátil, byť jen ke kratšímu pobytu. Ještě v červenci roku 1912 přijeli Karel se Zitou na letní dovolenou, několikrát si vyjeli do okolních lesů a bavili se v místní společnosti. Následujícího roku navštívili Brandýs znovu, jak svými fotografiemi informoval 25. dubna 1915 časopis český svět.

Rok poté přišla pro habsburskou monarchii smutná událost. „*Den 21. XI. přinesl smutnou zvěst, že Jeho Cís. a Král. Apoštolské Veličenstvo císař a Král František Josef I. tiše skonol. Dne toho nastoupil na trůn náš bývalý obyvatel arcivévoda Karel František Josef co císař a král Karel I.*“⁹² Město Brandýs nad Labem vykonalo smuteční obřady za zesnulého panovníka, ale nedlouho poté začalo opět oslavovat – náš občan stal se císařem. Městské zastupitelstvo uspořádalo slavnostní schůzi, průvodního slova se ujal starosta dr. Václav Jiskra. Město, okres, obce okresu, školy úřady a korporace zaslaly novému císaři holdovací telegramy, bylo jich přes 200. „*Okresní zastupitelstvo usneslo se zřídití fond k vybudování veřejné všeobecné nemocnice císaře a krále Karla jakož i okresní dětské útulny císařovny a královny Zity. Město Brandýs nad Labem věnovalo k účelům těm 10. 000 K.*

Brandýští jevili všude velikou radost a přirozeně i pýchu nad nastoupením Jejich arcivévody – ukazovali ,náš pan arcivévoda‘ – na trůn rakouský a český.

Avšak nejen v Brandýse ale v celém království vítáno nadšeně nastoupení nového císaře a krále, neboť národ klade v Něj velké naděje, poznalť delším pobytém v Brandýse nad Labem pravou mysl a lásku lidu českého i jeho potřeby.“⁹³

Dne 27. února 1917 přijal císař Karel holdovací deputaci v čele s brandýským starostou dr. Jiskrou. Dále zde byli radní továrník František Melichar, okresní starosta Jindřich Žert a ředitel panství z Měšic, Antonín Kausek. Císař Karel přijal deputaci v audienci, již byla přítomna i arcivévodkyně Zita. To nebylo samozřejmostí, byla to jediná audience toho dne, které se zúčastnila. Karel se Zitou měli ze setkání radost, císař se všemi rozmlouval a přislíbil brzkou návštěvu Brandýsa.

Za holdovacími telegramy a provoláváním slávy mladému císaři se však žádné velké štěstí neskrývalo. Karel totiž zdědil mimo jiné ničivou, velkou válku. Zajímavostí je, že ani po

⁹² Pamětní kniha královského komorního města Brandýsa nad Labem. Nestránkováno.

⁹³ Tamtéž.

zavraždění arcivévody Františka Ferdinanda, kdy byl Karel již jediným následníkem trůnu, se na rozhodování o válce ani v nejmenším nepodílel. Přesto byl ale vztah starého mocnáře Františka Josefa ke Karlovi jako následníkovi trůnu nepochybně lepší nežli k jeho předchůdcům.

Karel se Zitou zavítali do Brandýsa opravdu již brzy, 26. března 1917 přijel jejich dvorní vlak na nádraží do Staré Boleslavi. Brandýs nad Labem a Stará Boleslav se tak staly prvními dvěma městy v zemích Koruny české, která Karel navštívil již jako císař. Na Brandýs přijel císař přímo ze zámku Laxenburg, kde měl tajnou schůzku s bratrem císařovny Zity, Sixtem, ohledně jednání o míru. Celá tato tajná mírová iniciativa však skončila nezdarem a do povědomí lidí se zapsala jako tzv. Sixtova aféra.

„Návštěva Jeho Veličenstva splnila se dříve, než jsme se nadáli. Dne 20. března 1917 večer dostalo se nám telefonického oznámení, že Jeho Veličenstvo navštíví v pondělí dne 26. 3. svůj pluk 7. dragounů a že vyznamená i město naše Svoji vznešenou návštěvou. Narychlo konány přípravy k důstojnému uvítání. Zřízeny 2 skvostné slavobrány, jedna u vjezdu při mostě přes Labe, druhá při vjezdu do náměstí.

Císař pán přijel dne 26. března 1917 v 8. hod. ráno zvláštním dvorním vlakem s četným průvodem na nádraží staroboleslavské. Tam přítomni byli pouze místodržitel, vrchní generál a okr. hejtman. Císař odjel ihned na cvičiště pod nádražím, kde prohlížel pluk, udílel vyznamenání a povýšení. Na to jel St. Boleslaví, kde uvítán byl zastupitelstvem, do Brandýsa nad Labem.

Při vjezdu do města u první slavobrány uvítán byl zastupitelstvem a veškerou reprezentací. Císaře oslovil starosta dr. Jiskra řečí, v níž tlumočil radost a dík města i obyvatelstva za vysoké vyznamenání, jehož se jim dostalo prvou návštěvou v království a prvou návštěvou mimo bojiště vůbec.

Císař byl zjevně dojat, odmítl oficiální poděkovací řeč mu podávanou s tím, že každého zná a tlumočil starostovi radost nad tím, že mohl Brandýs zase navštívit na nějž se tolik těšil. Dojemné bylo, když císař za řeči se starostou obrácen k zámku hlasitě odpověděl: „Ano zde strávil jsem nejkrásnější léto svého žití!“ Na to císař vyznamenal oslovením každého člena rady městské i mnoho členů zastupitelstva, úřednictva, učitelstva i duchovenstva. Každého oslovil jménem, vyptával se na poměry, dotazoval se potom kdo koho má ve válce a pro každého měl slova útěchy. Za okresní výbor oslovil císaře starosta Jindřich Žert. Za shromážděné družičky odevzdali císaři skvostnou kytici gymnasistka Věra Říhová a žák měšťanské školy Jaroslav Pýcha.

Po té jel císař za jáсотu lidu a stálého volání ‚slávy‘ špalírem spolků, školních dětí a obecnstva městem, a sice Husovou třídou, kol náměstí, k plantáži a do zámku. Skvostný a úchvatný byl pohled na dekorované náměstí a špalír dítek mávajících praporky. Zmínku o pěkném dekorování domů zasluhují domy obecní, radnice, spořitelna, dům okresního zastupitelstva, pak domy Jos. Lustiga, K. F. Švába a K. Branžovského.

V zámku vykonal císař pobožnost u rakve Svého strýce arcivévody Ludvíka Salvátora a shlédl všechny místnosti, v nichž bydlel. Prošel všechny pokoje a prohlédl každý kout vzpomínaje s radostí Svého pobytu. Po té odejel císař do důstojnického kasina, kde uspořádáno dejeneur a provázen jízdo důstojníky pluku vrátil se opět na nádraží a do Laxemburku, odkud přijel. Město zaslalo Jejímu Veličenstvu císařovně a královně holdovací telegram, na který tato velmi milostivě odpověděla. ⁹⁴

Císař Karel navštívil Brandýs ještě třikrát během roku 1918. Poprvé to bylo 26. března, kdy jeho vlak projížděl Starou Boleslaví. Zastavil se zde jen nakrátko. Noc strávil ve svém salonním voze ve Staré Boleslavi a druhý den navštívil obě města, Starou Boleslav i Brandýs nad Labem. V jednu hodinu odpoledne už zase odjížděl zpět do Vídně.

V květnu roku 1918 začaly na brandýský zámek přijíždět stěhovací vozy, které přivázely velké bedny a zásilky s osobními věcmi císařské rodiny. Byly to prý převážně dětské věci. Všechno nasvědčovalo tomu, že císařská rodina si vybrala brandýský zámek jako své příští sídlo. Šířily se zvěsti, že nyní, v nebezpečných chvílích na konci války, poskytne brandýský zámek azyl alespoň Zitě s dětmi. Jestli Karel se Zitou uvažovali o Brandýse jako o místě svého dalšího pobytu nelze potvrdit, ale ani vyloučit. Sixtova aféra vyvolala ve vídeňském veřejném mínění nevoli, mluvilo se dokonce o přípravě Karlova svržení. Není jisté, nakolik byly tyto pověsti důvěryhodné, je ale vcelku pravděpodobné, že Karel měl o rodinu strach a Brandýs se mu pro ně mohl zdát jako vhodné, příjemné a klidné útočiště. Na konci června však z nejasných důvodů vozy jezdit přestaly.⁹⁵

Druhou návštěvou posledního roku války poctil Karel Brandýs 4. srpna. Přenocoval na brandýském zámku a dalšího dne za ním přijela i jeho choť, císařovna Zita. Oba zde setrvali do 7. srpna, a poté odjeli do Drážďan. Byla to tajná návštěva, noviny psaly, že Karel se Zitou navštíví královské dvory v Drážďanech a v Mnichově, o Brandýse se ale nezmiňovaly. Nebyly tedy vyvěšeny prapory a nekonalo se žádné oficiální uvítání císařského páru. Karel se Zitou přijali v audienci správce okresního hejtmanství JUDr. Aloise Říhu, okresního starostu

⁹⁴ Pamětní kniha královského komorního města Brandýsa nad Labem. Nestránkováno.

⁹⁵ GALANDAUER, Jan. *Karel I.* s. 246, též: NOVÁK, Milan. *Náš arcivévoda, císař a král Karel I. Rakouský.* s. 100

Jindřicha Žerta a starostu Brandýsa JUDr. Václava Jiskru. Mluvili zejména o válečných poměrech a hospodářských problémech. Všichni tři byli bezpochyby k císaři i k říši loajální, ale nyní, v době, kdy na české politické scéně zvítězil radikalismus, kdy lidé bojovali s bídou, nemohl snad ani „sebevíce loajální politik“, který by si přál zachování habsburské říše, hlásat své stanovisko veřejně. Není jisté, co Karel od své návštěvy v Brandýse očekával, zda - li zde chtěl najít tiché a klidné útočiště, kterého se snad válka příliš nedotkla. Ať už očekával cokoli, po rozhovoru s brandýským starostou ze svých snů rychle vystřízlivěl. „*Dr. Jiskra, dle úmluvy s druhými dvěma pány, vyličil po pravdě strašné poměry, na lid český uvalené! Veličenstvo, již po několik měsíců není chleba, mouky tuků, mléka, vůbec není nejnnutnějších životních potřeb. Co se doma sklídí, odveze se jinam, lidu se nedá nic. Všude projevuje se nejkrajnější zoufalství, jehož vyvarovati může jen bezodkladný mír.*“⁹⁶ Načež císař odpověděl: „*Slyšel jsem, že jsou poměry špatné, ale že bída této míry dostoupila, to nebylo mně známo. Ujišťuji Vás, pánové, že činím vše, abych brzký mír přivodil.*“⁹⁷ Karel byl tak zdrcen, že ho až příjemně překvapila reakce kolemjdoucích lidí. Když ho poznali, neprovolávali mu sice slávu, ale přece jen před ním smekali. On spíše čekal, že bude mít od kamenů rozbitá okénka svého vozu.⁹⁸

Třetí návštěva císařského páru roku 1918 a poslední návštěva Brandýsa vůbec se uskutečnila ve dnech 26. – 28. srpna 1918. Karel se Zitou přijeli osm hodin ráno na nádraží ve Staré Boleslavi.⁹⁹ Udělali si projížďku do boleslavských lesů se setkali se starosty Brandýsa nad Labem a Staré Boleslavi, se starostou okresu, zástupcem okresního hejtmanství a s důstojníky posádky. „*Nálada prý byla tehdy dojemná a smutná. Říkalo se, že císař déle rozmlouval se starým známým, brandýským starostou – snad o tom, co přijde a v co ještě doufal. Starosta mu prý v tomto rozhovoru řekl: ‚Příliš pozdě, Veličenstvo...‘*“¹⁰⁰

2. 14. Koupě panství císařem Karlem

„*Právě došla radostná zpráva, že Jeho cis. a král. Veličenstvo, náš nejmilostivější císař a král Karel ráčil převzítí panství brandýské. Smlouva byla dnes podepsána. Splněna jest touha naše. Náš nejmilostivější císař a král, který dlouho a rád s nejjasnější svou chotí dlel mezi námi na zámku brandýském, podal nám opět nový důkaz své otecké lásky a stal se*

⁹⁶ GALANDAEUR, Jan. *Karel I.* s. 246

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem.* inv. č. 757, kar. 620.

¹⁰⁰ NOVÁK, Milan. *Náš arcivévoda, císař a král Karel I. Rakouský.* s. 101

dnešního dne i naší vrchností a bezprostředním naším ochráncem. Učil tak sám z vlastního popudu, což zvyšuje význam našeho města.

Občané! Dejte najevo svoji vděčnost a radost i zevně a ozdobte ihned svoje domy prapory barev zemských, říšských a barev rodu panujícího. Městská rada zaslala Jeho císař a král. Apoštolskému Veličenstvu děkovací a holdovací telegram. Ve středu dne 10. října t. r. o 9. hod. dopol. slouženy budou v děkanském chrámu Páně děkovací služby Boží, ku kterýmž se tímto pozvání činí; při nichž necht' každý sloučí svoje přání s prosbou, by Všemohoucí chránil a opatroval Jeho Veličenstvo, Její Veličenstvo naši nejmilostivější císařovnu a královnu a vznešenou rodinu panovnickou. ...¹⁰¹ Takto se ke koupi brandýského panství jménem purkmistrovského úřadu královského komorního města Brandýs nad Labem vyjádřil dne 8. října 1917, tedy v den podpisu kupní a prodejní smlouvy, starosta dr. Václav Jiskra. V této době zřejmě skutečně ještě většina brandýského obyvatelstva cítila opravdovou radost a snad i chloubu plynoucí z této slavné události, tedy že novým majitelem zámku je sám císař, někteří si snad i říkali „naš občan císař“. O necelý rok později, když přijel císař na svou poslední návštěvu Brandýsa, na konci srpna roku 1918, bylo již vše jinak...

Brandýská pamětní kniha také nezapomněla na svých stranách zaznamenat tuto slavnou událost: „Rok 1917 přinesl nám ještě jedno radostné překvapení Jeho Veličenstvem nám připravené. Dnes 8. října t. r. koupil císař Pán panství brandýské od pozůstalosti arcivévody Ludvíka Salvátora. Město ozdobeno prapory a císaři zaslán děkovací a holdovací telegram. Tak vrácen zámek brandýský opět komoře císařů a králů českých.“¹⁰²

„Kupní a prodejní smlouva, která byla v těchto dnech uzavřena mezi generálním ředitelstvím privátních a rodinných fondů Jeho císařského a královského apoštolského Majestátu ve Vídni v zastoupení Jeho Majestátu císaře a krále Karla na straně jedné a pozůstalostí po nebožtíkovi Jeho císařské a královské Výsosti nejjasnějším panu arcivévodovi Ludvíku Salvátorovi zastoupeném panem tajným soudním radou a vládním radou šlechticem von Bachrach, dvorním a soudním advokátem ve Vídni, s dekretem Úřadu nejvyššího dvorního maršálka Jeho císařského a královského Veličenstva ...

§ 1

Ředitelství privátních a rodinných fondů Jeho císařského a královského apoštolského Majestátu císaře a krále Karla kupuje a pozůstalost po nebožtíku Jeho císařské a královské Výsosti nejjasnějším panu arcivévodovi Ludvíku Salvátorovi prodává doménu Brandýs nad Labem, sestávající z nemovitostí, zapsaných v zemských deskách Království českého, e. č. 327

¹⁰¹ GALANDAEUR, Jan. Karel I. s. 244

¹⁰² Pamětní kniha královského komorního města Brandýsa nad Labem. Nestránkováno.

Brandýsa nad Labem a přerovského panství spolu se statkem Dehtáry ... spolu se vším příslušenstvím tvoří mobiliáře a vybavení tak, jak tato doména Brandýs nad Labem leží a stojí a tak, jak nebožtík Jeho císařská a královská Výsost nejjasnější pan arcivévoda Ludvík Salvátor tyto nemovitosti a budovy a pozemky, jejichž příslušenství a spoluprodané movitosti vlastnil a používal a vlastnit a používat oprávněn byl, za sjednanou celkovou kupní cenu 8 000 000 K, to je 8 Milionů Korun.

*Od této kupní ceny připadá obnos 7 750 000 K na prodané nemovitosti a příslušenství a obnos 250 000 K na prodané příslušenství tvořící movitosti ...*¹⁰³

Podle poslední vůle arcivévody Ludvíka Salvátora Toskánského, která byla nalezena na Ludvíkově lodi Nixe I. a otevřena až 8. června 1917 na rakouském velvyslanectví v Madridu, připadlo brandýské panství arcivévodovu tajemníkovi Antoniu Vivesovi. Antonio Vives y Colom¹⁰⁴ pobýval v té době na brandýském zámku. Dědictví zahrnovalo kromě brandýského zámku zámecký pivovar, cihelnu, poplužní dvůr, dvě patrové vily s hospodářskými budovami a čtyři obytné domy, stáje, altány, myslivny a lesní a zemědělské pozemky. Dále se jednalo o renesanční zámek v Přerově nad Labem a některé objekty připadající ke katastrálním obcím Stará Boleslav, Borek, Jenštejn, Jiřice, Kozly, Křenek, Toušeň, Skorkov, Čechelice, Předměřice a Kochánky.

Koupě měla zahrnout celou doménu Brandýs nad Labem, stejně tak veškerý majetek v Čechách, který patřil nebožtíkovi arcivévodovi Ludvíku Salvátorovi. Proto tedy pro případ, že by byla přehlédnuta nějaká nemovitost, která kdysi patřila Ludvíku Salvátorovi a měla tudíž být součástí koupě, ležela – li v Království českém, měla být později zahrnuta do koupě pro císaře Karla bez navýšení prodejní ceny.¹⁰⁵

*„V § 1 uvedená sjednaná cena 8 000 000 K je vyrovnána tím, že nejvyšší kupec má k objektu připojené pohledávky a sice ...*¹⁰⁶ Sjednaná cena tedy již zahrnovala na velkostatku vážnoucí dluhy. České spořitelně v Praze měl připadnout obnos 1 686 027 korun 50 haléřů. Její císařské a královské výsosti kněžně zu Isenburg-Birstein¹⁰⁷, císařské princezně a vévodkyni rakouské obnos 64 000 korun. Celkový dluh, který kupující dnem předání

¹⁰³ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 757, kar. 620.

¹⁰⁴ Antonio Vives zemřel 19. června 1918 v Brandýse nad Labem. Po válce připadlo dědictví jeho čtyřem dětem, které však byly nuceny kvůli dluhům vážnoucím na statcích vše kromě majetku na Mallorce prodat.

¹⁰⁵ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 757, kar. 620.

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ Kněžna Isenburgová (zu Isenburg-Birstein), sestra Ludvíka Salvátora Toskánského Marie Luisa Toskánská. Roku 1865 se v Brandýse provdala za Karla II. Isenburga (zu Isenburg und Büdingen in Birstein).

velkostatku přebíral k zaplacení a zdanění činil tedy 1 750 027 korun 50 haléřů. Zbytkový obnos činil 6 249 972 korun 50 haléřů.¹⁰⁸

„Prodávaná pozůstalost přebírá závazek za to, že v § 1 této smlouvy blíže označená doména Brandýs nad Labem, sestávající z tam uvedených nemovitostí, je osvobozena od převzatých hypotečních stejně jako od jiných dluhů k platbě (tj. ke dni platby) a že až do začlenění vlastnických práv k tomu nejsou pro nejvyššího kupce připojena nebo zaznamenána žádná další břemena ... Ostatně nepřebírá prodávaná pozůstalost ručení ani za stavební stav budov ani za plošnou míru pozemků nebo za kvalitu movitostí.“¹⁰⁹

„Předání a převzetí prodaných nemovitostí, budov a kusů pozemků má nastat 10. října 1917 s tím, že s 10. říjnem 1917 přechází nebezpečí ohledně prodaných objektů na nejvyššího kupce, nejvyšší tentýž začal od tohoto dne odebírat všechny požitky z prodaných objektů, ale také je povinen nést všechna odtud vyplývající, ať už jakákoliv břemena.“¹¹⁰

„Nejvyšší kupec vstupuje také obzvláště do všech smluv, které byly uzavřeny předchozím vlastníkem statků Brandýs nad Labem, pokud tyto 10. října 1917 ještě řádně existují. Tyto smlouvy se mají nejvyššímu kupci ohlásit v odděleném soupisu.“¹¹¹

Oba díly smlouvy se zříkají toho, tuto smlouvu kvůli neúměrnému krácení¹¹², ať už cestou žaloby nebo cestou námítky, napadat.¹¹³

Prodávající udělil touto smlouvou své svolení pro vznik vlastnického práva kupujícího na všechny nemovitosti zde uvedené: „... panství Brandýs nad Labem a přerovské panství spolu se statkem Dehtáry, poté v pozemkové knize Okresního soudu Brandýs nad Labem e. č. 893 katastrální obce Brandýs nad Labem, e. č. 137, 347, 359, 360, 365, 466, 467, 556 a 697 katastrální obce Stará Boleslav, e. č. 79 katastrální obce Borek, e. č. 9 katastrální obce Jenštejn, e. č. katastrální obce Jiřice, e. č. 127, 201, 277 katastrální obce Kozly, č. 266 katastrální obce Křenek, e. č. 42 katastrální obce Toušeň, a e. č. 50, 121 a 122 katastrální obce Skorkov, zapsané v pozemkové knize okresního soudu Český Brod, e. č. 15, 32, 206, 207, 362, 396, 417, 421 a 423 katastrální obce Přerov nad Labem, zapsané v pozemkové knize okresního soudu Mělník, e. č. 315 katastrální obce Čechelice, zapsané v pozemkové knize

¹⁰⁸ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 757, kar. 620.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Verletzung über die Hälfte des wahren Wertes. Laesio enormis – neúměrné krácení, nadměrné poškození, zákaz krácení nad polovinu. <http://www.epravo.cz/top/clanky/zakaz-neumerneho-zkraceni-55323.html> [18. 5. 2012]

¹¹³ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 757, kar. 620.

okresního soudu Benátky (Benátky nad Jizerou), e. č. 306 a 307 katastrální obce Předměřice, e. č. 92 katastrální obce Kochánky ...“¹¹⁴

Ke koupi brandýského zámku byl vyhotoven jediný originální exemplář kupní a prodejní smlouvy, který byl vydán generálnímu ředitelství privátních a rodinných fondů Jeho císařského a královského Apoštolského Majestátu. Kurátorem pozůstalosti arcivévod Ludvíka Salvátora Toskánského byl Dr. Adolf von Bachrach¹¹⁵ a kupující stranu zastupoval generální ředitel privátních a rodinných fondů Jeho c. a k. Apoštolského Veličenstav Franz von Hawerder. Oba stvrдили smlouvu o koupi a prodeji brandýského zámku svým podpisem ve Vídni, dne 8. října 1917.¹¹⁶

Podle kupní a prodejní smlouvy koupil tedy císař Karel velkostatek Brandýs za 8 000 000 korun, z čehož 7 750 000 připadlo na nemovitosti a 250 000 korun na movitosti. To samé uvádí i ocenění velkostatku Brandýs z 5. března 1921 vydané z nařízení ministerstva zemědělství správou státního velkostatku v Brandýse nad Labem.¹¹⁷ Co se týče dluhů váznoucích na velkostatku Brandýs, jak smlouva z roku 1917, tak ocenění velkostatku z roku 1921 uvádějí shodnou částku ohledně pohledávky kněžny zu Isenburg-Birstein, tedy 64 000 korun. Ale v částce hypotekárního dluhu České spořitelně v Praze se již tyto dva dokumenty neshodují. Kupní a prodejní smlouva uvádí hypotekární dluh České spořitelně v celkovém obnosu 1 686 027 korun 50 haléřů, ale druhý zmiňovaný dokument mluví o částce 1 608 555 korun.

Především se oba dokumenty ale neshodují ve zcela zásadním bodě, tedy zdali byl celkový dluh váznoucí na velkostatku Brandýs zahrnut v kupní ceně velkostatku, či zdali kupní cenu ještě navýšil. Podle smlouvy z roku 1917 dosáhl celkový dluh částky 1 750 027 korun 50 haléřů, podle ocenění velkostatku z roku 1921 však činil pouze 1 672 555 korun. Kupní a prodejní smlouva jasně říká, že sjednaná kupní cena činila 8 000 000 korun včetně dluhů váznoucích na velkostatku, kdežto ocenění velkostatku vydané správou státního velkostatku v Brandýse nad Labem uvádí, že pohledávka České spořitelny a kněžny zu Isenburg-Birstein byla ke kupní ceně 8 000 000 korun přičtena. Cena 9 672 555 korun, což byla částka zahrnující kupní cenu a celkovou dlužnou částku (dle ocenění velkostatku z roku 1921), byla pak podle dokumentu pro ministerstvo zemědělství ještě navýšena o poplatky za

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Adolf Bachrach (1853-1932), syn židovského sládka z Jevíčka, advokát ve Vídni, 1915 nobilitován.

¹¹⁶ K této práci je používán opis smlouvy, který byl zhotoven za účelem výměry poplatků pro c. k. ministerstvo financí a vydán 9. října 1917 ve Vídni. Dr. Julius Lemberg, c. k. notář potvrdil v tomto opisu smlouvy její shodu s originálním exemplářem: „Shoduje se zcela s mně předloženým orazítkováným archem stávajícího originálu.“ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 757, kar. 620.

¹¹⁷ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 761, kar. 621.

převod majetku, tedy o 390 004 koruny. Celkové výlohy za koupi velkostatku Brandýs roku 1917 byly roku 1921 spočítány na 10 062 559 korun. Stejná částka byla pak uvedena jako hodnota velkostatku ke konci října 1918.

„Vzhledem k hořenímu nařízení předkládá se ocenění velkostatku Brandýs n./L. dle směrnic, vydaných ministerstvem zemědělství ze dne 12./I. 1921 ... Odhad stal se dle výnosu komplexuálního, poněvadž spolehlivá data za uplynulé desetiletí (1909-1918) následkem koupě velkostatku v roce 1917 nejsou po ruce. ... Velkostatek brandýský zakoupen byl k 8. X. 1917 za obnos 8.000,000 K a při tom převzaty veškeré dluhy a břemena s velkostatkem související. Z toho odvozena byla hodnota dle konce října 1918 a ke dni 1. března 1919.“¹¹⁸

Ministerstvo zemědělství vydalo všem ředitelstvím, správám a nuceným správám lesů a statků podléhajícím ministerstvu zemědělství směrnice pro ocenění velkostatků, kde mimo jiné požadovalo i ocenění velkostatku k 1. březnu 1919.¹¹⁹ V ocenění velkostatku vydaném brandýskou správou statků se k 1. březnu 1921 uvádí cena 10 004 998 korun. V lednu 1919 byla totiž firmě Melichar v Brandýse nad Labem odprodána část pozemků za obnos 57 561 korun.

Z výše uvedeného vyplývá, že ocenění velkostatku ke konci října 1918 se rovnalo ceně velkostatku při jeho koupi císařem Karlem roku 1917 (dle ocenění velkostatku z 5. března 1921) a ocenění k 1. březnu 1919 bylo naprosto shodné s cenou velkostatku po odečtení částky za prodej pozemků firmě Melichar.

Není tedy jasné, za kolik korun císař Karel brandýské panství skutečně koupil. Shoda panuje alespoň v tom, že na velkostatku vázly dluhy a také v tom, o jaké dluhy se jednalo. Nelze říci, na které straně došlo k pochybení, jeden z dokumentů ale zřejmě zavádějící je. Pracovala-li ale správa velkostatku Brandýs v roce 1921 s údaji z kupní a prodejní smlouvy z roku 1917, je přinejmenším zvláštní, že se s ní neshoduje jak v dlužné částce České spořitelně, tak v tom, zdali byl dluh zahrnut v kupní ceně velkostatku. Kupní a prodejní smlouva se naproti tomu zase vůbec nezmiňuje o poplatku za převod majetku. C. k. notář Julius Lemberg v opisu kupní a prodejní smlouvy stvrzuje svým podpisem, že tento opis je zcela shodný s jediným vyhotoveným exemplářem smlouvy, pročež je nepravděpodobné, že by se jednalo o chybu v opisu.

¹¹⁸ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 761, kar. 621.

¹¹⁹ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*.. inv. č. 761, kar. 621.

2. 15. Převzetí domény

K sedmému lednu roku 1918 byly C. a k. správě statků Brandýs nad Labem přeoslány koncepty přebíracích akt pro převzetí domény, z nichž byly posléze sepsány a vydány pokyny, kterých měla správa statků dbát.

Správa statku se měla ve svém počínání všeobecně řídit podle protokolu z 21. prosince 1917 a ohledně zúčtování podle pokynů, které byly uvedeny ve zprávě pana vrchního účetního rady Heidricha z 26. prosince 1917. Všechny uzavřené bedny a kufry měly být uschovány tak dlouho, dokud ohledně jejich otevření nepřišel nějaký další pokyn. Převzaté inventární kusy měl lesní adjutant Zalabák s pomocí ostatního personálu během zimy označit nesmazatelnými čísly. Do dalšího pronajetí domů pivovaru měl být připraven přesný popis jejich stavby a soupis veškerého inventáře. *„K jednotlivým zúčtovacím výkazům má být všeobecně poznamenáno, že zúčtování s pozůstalostí se ještě nejeví být úplně provedeno a že ze všech zúčtování, vyskytujících se po skončení protokolu s pozůstalostí, má být s koncem každého měsíce ředitelství statků učiněno oznámení.“*¹²⁰ Ve zúčtování s pozůstalostí se nacházely omyly, po jejichž opravě bylo shledáno, že pozůstalost je povinna uhradit ještě 928 korun 29 haléřů do c. a k. statkových rent.

Každoroční „dar milosti“¹²¹, šest sudů piva, který od pivovaru v Brandýse nad Labem dostával přednosta piaristů, stejně jako všechny ostatní „dary milosti“, které doména dosud poskytovala, byly k 31. prosinci bez výjimky zrušeny. Všichni, kteří si nárokovali nějaký „dar milosti“, museli o něj zažádat u správy statků. Přicházející žádosti se pak měly projednat, přičemž správa statků musela brát ohled na časové a finanční poměry, na počet osob, jimž byl dar určen, stejně jako na zákonná ustanovení ohledně menší výroby piva atd. Ohledně pronájmu pozemků či budov měly být s nájemními stranami, s nimiž dosud nebyly uzavřeny žádné smlouvy, založeny nové, přičemž jako termíny splatnosti daní měly být stanoveny takové termíny, které byly v daném místě obvyklé.

Kurátor pozůstalosti Ludvíka Salvátora Toskánského podal žádost, aby si dědic arcivévodova majetku mohl ponechat zlaté hodinky se zlatým řetízkem, uvedené v protokolu z 21. prosince 1917, podle nějž měly po koupi brandýského panství spolu s pozůstalostí po toskánském arcivévodovi připadnout novému majiteli.¹²² Tou dobou se nacházely v majetku

¹²⁰ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 757, kar. 620.

¹²¹ Z německého originálu „Gnadengabe“.

¹²² SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 757, kar. 620.

rodiny Vives. Podle ustanovení z 26. prosince 1917 byly přenechány panu Antoniu Vivesovi.¹²³ Ohledně zlatého medailonu a zlatého prstenu mělo být rozhodnuto později. Podle bodu 14 ustanovení z 22. ledna 1918 bylo pak rozhodnuto takto: „*Jeho c. a k. apoštolský majestát ráčil nejmilostivěji svolit, že Antoniu Vivesovi byl ponechán zlatý medailon v odhadované hodnotě 20 K, stejně tak jako zlatý prsten v odhadované hodnotě 10 K pocházející z pozůstalosti jeho c. a k. Výsosti nejjasnějšího arcivévody Ludvíka Salvátora* ...“¹²⁴

Inventář České chalupy v Přerově nad Labem měla správa statků převzít hned, jakmile to bylo možné a ohledně převzetí toskánské knihovny a přírodovědeckých sbírek arcivévody Ludvíka Salvátora měla ještě vyčkat dalších pokynů.

Z ustanovení z 22. ledna 1917 vyplývalo dále pro správu statků: „*Poněvadž zámky Brandýs a Přerov včetně příslušenství mají tak řečený voluptuární charakter a jako objekty určené k dlouhodobému pobytu Jeho Majestátu byly také osvobozeny od daně z budovy, poněvadž tyto objekty jsou u hospodářského vedení statku k ubytování zaměstnanců statku ... nadále nepotřebné, mají být náklady údržby a správy tohoto objektu a zámeckého parku pojednávány jako voluptuární výdaje a na konci roku současně uhrazeny z nejvyšších privátních fondů.*“¹²⁵

Refundace těchto voluptuárních výdajů byla však již pro rok 1918 podmíněna předložením alespoň přibližného předběžného rozpočtu, aby se mohl příslušný požadavek zohlednit v hlavním prelimináři nejvyššího privátního fondu. Správa statku obdržela ústní příkaz k vytvoření tohoto předběžného rozpočtu a měla ho okamžitě splnit.¹²⁶

¹²³ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 761, kar. 621.

¹²⁴ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 757, kar. 620.

¹²⁵ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 757, kar. 620.

¹²⁶ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 757, kar. 620.

3. Osudy brandýského panství po zániku monarchie

3. 1. Konfiskace statků bývalé císařské a královské rodiny

Jakkoli se Karel snažil o sjednání míru, záchranu říše a uspokojení „svých národů“, snad téměř v ničem nedošel úspěchu. Z války vyšel sice jako poražený, ale v tom nejdůležitějším neprohrál, dokázal si zachovat čest. Jak napsal Anatol France: „*Císař Karel byl jediný muž v čelné pozici, který vyšel z války čestně. Ovšem byl to světec a nikdo ho neposlouchal. Upřímně si přál mír, a proto jím svět pohrdl. Nabízel nádhernou šanci, která byla promarněna.*“¹²⁷ Mír, to bylo asi nejvroucnější a nejzbožnější císařovo přání během hrozných, zdrcujících války. O to smutnější bylo, že přes všechna Karlova snažení o ukončení války mu bylo nakonec sebráno i jeho „nejmilejší z nejmilejších“, brandýské panství, především brandýský zámek. Jak bylo již výše řečeno, určitou dobu o něm zřejmě uvažoval jako o místě svého budoucího pobytu nebo alespoň jako o útočišti pro svou ženu a děti v horkých dnech velké války.

„*Dle přípisu ředitelství státních statků v Praze ... jsou bývalé císařské statky podle čl. 208 mírové smlouvy St. Germainské státním majetkem a jako takový jsou správou podřízeny ministerstvu zemědělství. Pravomoci pozemkového úřadu tyto statky nepodléhají.*“¹²⁸

Dne 22. července 1919 vydalo ministerstvo financí nařízení o soupisu majetku nemovitého. Měly být sepsány všechny nemovitosti a práva s nimi spojená, hypotekární pohledávky a práva váznoucí na nemovitostech dle stavu z 1. března 1919 v době od 15. června do 31. srpna 1919. „*Poněvadž Velkostatek Brandýs n/L. byl koupen v době od 1. srpna 1914 až do 28. února 1919, jest k soupisu přihlásiti jako hodnotu jeho náklad s jeho nabytím spojený. Za účelem tím nutno přihlásiti cenu kupnou s připočtením veškerých vydání s koupí touto spojených a vydání za nově přikoupené pozemky a reality. Taktéž nutno udati příjem za prodané pozemky a na velkostatku zajištěné dluhy. Inventář nově zakoupený, nebyl – li dosud již přihlášen k soupisu, budiž taktéž uveden.*“¹²⁹

Na přechodnou dobu, počátkem roku 1921, bylo z rozhodnutí ministra zemědělství přiděleno 20 místností na brandýském zámku městu Brandýsu pro kancelářské účely. Bylo to ovšem podmíněno tím, že po uplynutí jednoho roku budou tyto místnosti opět vyprázdněny

¹²⁷ Milujte se. Časopis pro novou evangelizaci. 21/2012. s. 11

¹²⁸ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 757, kar. 620.

¹²⁹ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 757, kar. 620.

a posléze využity k účelům jim určeným, tedy pro zřízení kanceláří lesního ředitelství.¹³⁰ „*Ministerstvo zemědělství čsl. republiky v Praze ustanovilo výnosem ze dne 20. září 1921 ... Brandýs n/L. za sídlo ředitelství státních lesů pro Čechy a přikázalo témuž zámeček v Brandýse n/L. s příslušenstvím, pokud je bude pro svůj účel potřebovati.*“¹³¹ Ředitelem státních lesů se stal inženýr Jindřich Racka, jenž byl dosud ředitelem státních lesů v Hrádku Liptovském. Vrchní správa velkostatku v Brandýse nad Labem musela co nejdříve připravit vše potřebné pro opravení a předání objektů.

3. 2. Osud zámeckých sbírek

Arcivévoda Ludvík Salvátor Toskánský zanechal na svém brandýském sídle cenné přírodovědné sbírky, toskánskou knihovnu a rodinný archiv toskánských Habsburků. Pozdější zprávy, zřejmě však do určité míry tendenčně zaměřené, uvádějí, že již počátkem října nechal císař odvézt všechny cennosti nákladními auty do Vídně, především obrazy a keramiku včetně kolekce etruských váz.¹³²

K 20. říjnu 1920 bylo vydáno nařízení ředitelství bývalých císařských a královských statků ohledně provádění mírové smlouvy s Rakouskem. Konkrétně se jednalo o osud uměleckých předmětů, které byly dříve uchovávané na zámcích bývalé císařské rodiny na našem území. Podle tohoto nařízení měly být podle starých inventářů a úřednických spisů vyhotoveny inventární knihy se soupisem všech cenných a uměleckých předmětů zaznamenaných v inventářích mezi lety 1850 a 1918. Cílem bylo zjistit, kdy a které cennosti a umělecké předměty byly převezeny na území rakouské republiky.¹³³

Správa brandýských statků se v této věci odvolala na podání z 29. května 1919, kde byl na základě protokolu o vložení nucené správy na zdejší velkostatek, sepsán přesný seznam všech cenností a inventárních předmětů, které byly dle výnosu generálního ředitelství ve Vídni z 30. dubna 1918 převezeny c. a k. rodinné knihovně ve Vídni k úschově. Správa statků dále oznámila, že při přejímání velkostatku nebyly nalezeny žádné staré inventární knihy ani podobné spisy a že jí není známo, že by některé další umělecké předměty byly do převratu roku 1918 převezeny na území rakouské republiky.¹³⁴

¹³⁰ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 760, kar. 621 a.

¹³¹ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 760, kar. 621 a.

¹³² Studie a zprávy. Okresní muzeum Praha – východ, 1987, s. 173 - 174

¹³³ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 761, kar. 621.

¹³⁴ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 761, kar. 621.

Zřejmě si tedy nechal císař Karel některé cennosti z Brandýského zámku opravdu odvézt, ale sbírky arcivévody Ludvíka Salvátora zde zůstaly a byly odsud odvezeny až po konfiskaci zámku. Většina sbírek, včetně antické keramiky a etruských bronzů, byla uložena do Národního muzea, dále např. slavné plátno *Hlava Kristova* od El Greca se stalo součástí sbírek Národní galerie v Praze a rodinný archiv Toskánských Habsburků byl zařazen mezi fondy Národního archivu. Stěhování zámeckých sbírek do Muzea Království českého roku 1919 stálo 1 500 korun.¹³⁵

„... *následkem překotných prací v zámku brandýském nebylo lze uvarovati tomu, že některé inventární předměty vzdor pečlivému dohledu byly odcizeny.*“¹³⁶ Ilja Čermák, jenž byl ve dnech „likvidace zámeckých sbírek“ předsedou brandýské Okresní jednoty muzejní, se snažil zachránit alespoň pár cenných maličností z bývalého císařského apartmánu. Podařilo se mu zachránit také velkou zásunbní fotografii Karla a Zity, pořizenou ve Vídni roku 1911. Uschoval ji tehdy na půdě v domě svého přítele, zahradníka Eduarda Menningera, kde byla také devadesát let po pádu monarchie opět nalezena.¹³⁷

Nedělní příloha časopis „*Vůle lidu pracujícího*“ pro okres brandýský, „*Odboj*“, přinesla ve svém 46. čísle I. ročníku zprávu nazvanou *Tajemství brandýského zámku*. Zpráva poukazovala na nedbalé převážení uměleckých a cenných předmětů v nekrytých vozech, na nepozornost a nešetrnost úředníků při nakládání s věcmi atd. Článek se zmiňoval velice nelichotivě o obou bývalých císařských manželích. „*Veřejnost brandýská nevěnovala celé této záležitosti mnoho pozornosti a nikdo si vůbec mimo interesentů ani nevzpomenul na bývalého císaře Karla a a jeho ženy intrikánské a dobrodružné Zity.*“¹³⁸ Právě jimi „*interesenty*“ zamýšlel autor osoby, jejichž stíny se prý vždy večer tajně plížily kolem budov zámeckého pivovaru a zmizely pak až v temných sklepeních s pečlivě uzavřenými bednami. Ze sklepení se prý často rozlehl pronikavý pláč a ony neznámé osoby odcházely až po několika hodinách s orosenými tvářemi. Jednoho odpoledne nastal prý v těchto temných prostorách velký ruch. Do beden, kde byly zabaleny krásné toalety s nádherným ložním prádlem, bylo pečlivě přebalováno drahocenné, zlaté a stříbrné jídelní náčiní, které dříve používali císařští manželé, a jiné cennosti vysoké umělecké hodnoty. Vše prý nasvědčovalo tomu, že císařským manželům se ve Švýcarsku zastesklo po těchto krásných věcech a že jim nyní mají být nenápadnými vozy tajně dovezeny. Bedny byly pak prý odborně zapečetěny.

¹³⁵ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 761, kar. 621.

¹³⁶ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 761, kar. 621.

¹³⁷ NOVÁK, Milan. *Náš arcivévoda, císař a král Karel I. Rakouský*. s. 99

¹³⁸ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 761, kar. 621.

Vtom se ale do poloosvětlené chodby přiřítla křičící žena a nastal zmatek. Křičící žena měla prý býti společnicí těchto „interesentů“ a hlídat, zdali je někdo neodhalil. Uviděla pochodující dělnictvo, které demonstrovalo, a bála se, že se o „chystaném činu“ dozvědělo, šla dát signál svým společníkům, kteří se rychle, nehledě na císařské věci, rozprchli. Dělnictvo však demonstrovalo kvůli špatným mlýnským výrobkům, především kvůli špatné jakosti chleba.¹³⁹

Proti tomuto nařčení se 20. října 1920 ohradila vrchní správa velkostatku brandýského s tím, že při přejímání velkostatku byl všechn inventář přebrán a že byl vyhotoven jeho přesný soupis. Dále uvádí, že z nařízení ministerstva zemědělství byl zámek vyklizen a sbírky a knihovna předány Muzeu Království českého. Část sbírek byla věnována brandýskému gymnáziu. Co se do sbírek nehodilo, zůstalo uloženo v bezpečných místech zámku. Zlato a stříbro po císařských manželích na zámku vůbec nebylo, všechny předměty uvedené v inventáři pocházely ze sbírek arcivévody Ludvíka Salvátora. Koncem září pak provedla kontrolu zbylého inventáře komise ministerstva zemědělství. „*Tím vybájené, tajemné příhody zdejšího zámku mohou býti dostatečné.*“¹⁴⁰ Argumenty vrchní správy velkostatku byly podložené a dohledatelné, týdeník „Vůle lidu pracujícího“ zřejmě naschvál uváděl tendenční nepravdy očerňující jak císařskou rodinu, tak úředníky a správu velkostatku a oslavující dělníky.¹⁴¹

3. 3. Poslední český král a první československý prezident

*„Krátke po převratu bylo vládou naší republiky rozhodnuto, že brandýský zámek, bývalé to bydliště posledního rakouského císaře Karla, stane se letním sídlem našeho prezidenta T. G. Masaryka.“*¹⁴²

O brandýském zámku se určitou dobu skutečně uvažovalo jako o letním sídle presidenta československé republiky. President Masaryk však nakonec zvolil klidnější prostředí v Lánech.

Bylo by jistě zajímavé zjistit, jak by brandýští občané vnímali nového prezidenta, pokud by si zvolil zdejší zámek za své letní sídlo - tedy zda by jej chápali jako jednu z osobností, která navazuje na tradice svých předchůdců, králů českých, panovníků habsburské dynastie, či by ho vnímali jako člověka zakládajícího zcela novou éru, budující nové tradice a potírající ty předešlé, které se pojily k již svržené habsburské dynastii. Vše

¹³⁹ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 761, kar. 621.

¹⁴⁰ SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 761, kar. 621.

¹⁴¹ Časopis „Vůle lidu pracujícího“ byl týdeníkem československé komunistické strany.

¹⁴² SOA Praha. *Velkostatek Brandýs nad Labem*. inv. č. 761, kar. 621.

nasvědčuje tomu, že cílem opravdu byla druhá zmiňovaná myšlenka, tedy habsburskou tradici v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi vymýtit.

V době největší euforie z konce války a z vyhlášení samostatné Československé republiky, 28. října 1918, byla na Palackého náměstí vykopána jáma, kam lidé házeli strhané symboly monarchie, a když zaplatili 20 haléřů, mohli si do jámy i plivnout. Výtržnosti zradikalizovaného dělnictva, přepadávání, rozbíjení a vykrádání, zde pokračovaly až do počátku roku 1919. Situaci uklidnil až prezident Masaryk, který sem přijel za účelem projednání osudu zkonfiskovaného habsburského majetku, především císařského zámku, který architekt Kamil Hilbert navrhoval přestavět na letní prezidentské sídlo, spolu se zámky v Budenicích, Lánech a Smečně.¹⁴³

Přesto zde však habsburská tradice, ale především pak obliba císaře Karla přetrvala, lidé ho znali, věděli, jaký skutečně je a jakou má povahu. Pobytem nového československého prezidenta by pak byla tato tradice, ne-li úplně zlomena, tak alespoň překryta. O tom by mohla vypovídat i skutečnost, že v Brandýse měl být umístěn jeden z prvních pomníků padlým. Zakázka města Brandýsa na pomník od sochaře Josefa Mařatky sice nebyla nakonec realizována, ale byl položen alespoň základní kámen. Jeho položení provázely velké oslavy, jimž byl přítomen i T. G. Masaryk. Cílem bylo doložit důkaz, že Češi bojovali proti Rakousku, že trpěli a umírali za ne za císaře, ale za vlast, tedy za Čechy, že jsou hrdí a odhodlaní najít novou identitu a že i hrozné boje velké války stály za vymanění „z habsburského útlaku“.¹⁴⁴

¹⁴³ NOVÁK, Milan. *Náš arcivévoda, císař a král Karel I. Rakouský*. s. 49

¹⁴⁴ HOJDA, Zdeněk. POKORNÝ, Jiří. *Pomníky a zapomínky*. Praha 1997. s. 170

4. Karlův vztah k Brandýsu

„*Libilo se mu, zde, bez přehánění lze dokonce říci, že se do Brandýsa zamiloval.*“¹⁴⁵

Jak tedy nakonec správně shrnout Karlův vztah k Brandýsu a k Čechám vůbec? Karel měl Brandýs opravdu rád. Jak se také sám vyjádřil a jak je již výše uvedeno, prožil zde snad opravdu nejšťastnější léta svého života. V době, kdy nastoupil do služby k lotrinským dragounům do Brandýsa, mu bylo teprve dvacet jedna let. V této době byl stále ještě druhým následníkem trůnu, měl nastoupit až po svém strýci Františku Ferdinandovi, a zřejmě ani nepředpokládal velkou válku pozdějších let. Byl pohledný, ale především měl dobré srdce. Do doby jeho brandýského pobytu spadají také jeho první roky společného života se Zitou, na které oba manželé velmi rádi vzpomínali. Jak uvádějí anekdoty z Kalendáře Národní politiky a paměti brandýských obyvatel, lidé ho zde měli opravdu rádi. Byl milý, hodný, přátelský a především mluvil, na rozdíl od některých zámeckých úředníků, s místními pouze česky. K tomu všemu byla, i v ryze českém městě, jakým byl tehdy Brandýs nad Labem, habsburská tradice velmi silná, lidé neměli z přítomnosti arcivévody Karla ve městě žádné obavy, naopak byli jeho návštěvou nesmírně poctěni, o to víc, že zde nyní sídlil zřejmě budoucí český král. Doufali, že s novým králem přijdou i lepší časy.

Karel zde vedl život obyčejného důstojníka, stejně obyčejný byl i denní program arcivévodského páru, jen večer je navštěvovali důstojníci regimentu.¹⁴⁶ Arcivévoda zde získal pocit opravdového obyčejného štěstí, prožíval zde první roky své velké lásky, měl zde přátele, své sedmé dragouny, krásný zámecký sedmipokojový byt... Není tedy divu, že právě „brandýské doby“ utkvěly Karlovi a Zitě v paměti jako léta štěstí. Karel nepochybně vzpomínal rád i na pražská studia, kladný vztah měl jistě i k českému jazyku, o čemž by mohl svědčit jeho podpis na mnohých osobních dopisech Zitě, tedy „*Dein Karličku*“.¹⁴⁷ Jak rád pak v dobách války či v dobách svého exilu vzpomínal na krásná a klidná léta v Brandýse nad Labem.

¹⁴⁵ PERNES, Jiří. Poslední Habsburkové. s. 40

¹⁴⁶ HELLER, Hermann. Erzherzog Karl Franz Joseph, Thronfolger Österreich-Ungarns. Brno 1914. s. 42

¹⁴⁷ NOVÁK, Milan. Náš arcivévoda, císař a král Karel I. Rakouský. s. 70

5. Poslední léta habsburského císaře

Dr. Alois Říha, jenž byl přítomen Karlovým návštěvám Brandýsa, významným událostem za Karlova zdejšího působení a jenž se také několikrát s Karlem setka, ve dvacátých letech, po pádu monarchie, vzpomněl: „*Kdo viděl tu jinocha v květu mládí, před nímž se všechno sklánělo, kdo viděl, jak přijel do Brandýsa šťastný manžel, vítán celým širokým okolím s Prahou v čele, kdo viděl ho pak pod císařskou korunou, pro niž nebyl vychován, a při jeho návštěvě Brandýsa n. L. ty zástupy lidu, které ho pozdravovaly, ten by si byl nepovšiml, že rok potom, přijede jen na zapřenou tehdy již do svého Brandýsa v obavě, aby mu lidé nekluli za pohromu, která byla na ně uvalena, sice bez jeho viny, ale za jejíž trvání přece již sám odpovědnost nesl, tím méně by si pak mohl pomysliť, že ani ne za půl roku nato bude po shroucení říše jeho jediným přáním, aby v tom milém Brandýse došel klidného útulku, a když ani to se mu nevyplní, že brzy nato po nerozvážných pokusech zachrániti, co již na dobro bylo ztraceno, skončí smrtí v cizině, ve vyhnanství.*“¹⁴⁸

Po skončení první světové války, po pádu habsburské monarchie se Karel s rodinou uchýlil na zámek Eckerstau nedaleko Vídně. Jeho další pobyt v Rakousku byl však podmíněn tím, že se stane civilní občanem Rakouska a abdikují, pokud by tak neučinil, musel by odejít do exilu. Kdyby odmítl obě dvě předchozí možnosti, byl by internován. Karel tedy zvolil exil. Vzdal se výkonu vlády, ale nikdy neabdikoval. Do Švýcarska byl převezen britskými automobily a jeho sídlem se zde stal zámek Wartegg. Ten byl ovšem malý a navíc byl blízko rakouských hranic, proto se zanedlouho celá rodina přestěhovala do vily Prangins u Ženevského jezera.

Ze Švýcarska se Karel dvakrát, koncem března a podruhé koncem října roku 1921, pokusil o návrat na uherský trůn, bohužel ale pokaždé neúspěšně. Po Karlově prvním pokusu si již Švýcaři nepřáli jeho další pobyt v zemi, svým pokusem o znovuzískání uherského trůnu zneužil prý jejich pohostinnosti. Karel se musel přestěhovat do středního Švýcarska, dál od rakouských hranic, ale ztratil již doložku trvalého pobytu. Spolu se Zitou usilovali o azyl v jiné zemi, zapojili se i dohodoví diplomaté. Padla zde myšlenka Španělska, Portugalska či francouzských nebo britských ostrovů. Nečekaně dokonce československý ministerský předseda Edvard Beneš navrhl, že by Karel mohl sídlit někde poblíž Prahy, zřejmě zamýšlel Brandýs nad Labem.¹⁴⁹ Dohodoví diplomaté se však shodli, že by se měl vyhnout

¹⁴⁸ Památník našeho osvobození Okresu brandýského. Brandýs nad Labem 1928. s. 71

¹⁴⁹ GALANDAUER, Jan. Karel I. s. 328

nástupnickým státům kvůli možnosti protihabsburských demonstrací. Malá dohoda hrozila zásahem vojsk, nebude – li habsburská otázka rychle vyřešena.

Po svém druhém neúspěšném pokusu o restauraci trůnu v Maďarsku byl Karel prozatím ubytován ve starobylém klášteře v Tihány u Blatenského jezera. To však nemohlo být konečným řešením. Bylo nutno neprodleně vyhledat pro Karla a jeho rodinu nový domov. Nejprůhodnější se jevila Madeira, portugalský ostrov v Atlantiku.

16. listopadu 1921 se Karel se Zitou na britském křižníku Cardiff pomalu blížili k cíli. V přístavu je srdečně uvítal starosta a přistavené auto je pak odvezlo do komfortní vily Victorie, dependance hotelu Palace. Karlovy finance stačily na ubytování pouze na pár týdnů. Britský ministr zahraničí lord Curzon chtěl pro Karlovu rodinu zajistit roční apanáž, kterou by podle něj měly uhradit nástupnické státy, a to z peněz, jež získaly z konfiskací habsburského majetku. Jediné Rumunsko bylo ochotno jednat, ostatní státy, včetně Československa, které z konfiskací získalo nejvíc, odmítly. Ministerský předseda Beneš namítl, že Karel má podle jeho informací peněz dost. Lord Curzon nepochodil ani u velmocí a nakonec ani u vlastní vlády.

Karel tedy nedostal nic. Vánoce byly chudé, plné starostí a smutné, nehledě na to, že všechny děti byly ještě na zámku Wartegg. Zita se rozhodla jet do Švýcarska pro děti. Evropské politiky měli ze Zitiny cesty obavy, ale po dlouhých jednáních jí cestu, za švýcarského střežení, povolili. Zita se zde mohla zdržet jen 14 dní, nesměla jít na vycházku bez doprovodu, nesměla nikam vyjet autem, směla se setkávat pouze s příbuznými a svým doprovodem. Po rozhovoru se švýcarským právníkem se dověděla, že Bruno Steiner, který měl střežit Karlův majetek, utekl se šperky ohromné ceny. 21. ledna se vydala zpět na Madeiru. Ve Francii směla projíždět jen po vyznačených trasách, ve Španělsku ji naopak uvítali jako královnu. Dne 22. února přistála Zita se svými pěti dětmi (Robert, který byl po operaci slepého střeva, byl dovezen o dva týdny později) ve Funchalu.

V únoru roku 1922 byla již celá rodina konečně pohromadě. Na Madeiru přicestovala i Karlova teta arcivévodkyně Marie Terezie. Největším problémem byl nyní zoufalý nedostatek peněz. Místní bankéř nabídl rodině pomoc. Bezplatně jim propůjčil vilu Quinta del Monte v horách nad městem. V létě tam bývalo velice příjemně slunečno, v zimě však velice vlhko.

Karel byl už velice zesláblý a nemocný. Stres, přepínání a nemoci. Již v roce 1918 se ukázalo, že má nemocné srdce. Dne 9. března se Karel vydal do města, aby koupil dárek ke čtvrtým narozeninám svého syna Karla Ludvíka. Nevzal si kabát, celý den bylo horko, ale

cestou zpět padla mlha a Karel se nachladil. Zanedlouho se ke kašli a rýmě připojila horečka a Karel ulehl. Těhotná Zita probděla u manžela noc co noc. Nakazily se dvě děti a skoro celý personál. Lékaře ke Karlovi zavolali až 21. března, kdy horečka prudce stoupla. Na lékařskou pomoc neměli peníze, přivolali ji tedy, až když byla situace opravdu vážná. Dva portugalská lékaři léčili císaře prostředky, které uznávala tehdejší věda. V horečnatých blouzněních se Karel často vracel ke své minulosti, mluvil o armádě, evakuaci a výživě civilního obyvatelstva, na mléko pro vídeňské děti, na uherskou korunovaci a na manifest z listopadu 1918, kterým se zřekl vlády... Často prý při horečkách zavzpomínal na Čechy a s hraběnkou Mensdorffovou zde promlouval česky. Často prý při svých modlitbách opakoval prosbu „*za překonání rozkolu víry v Čechách*“.¹⁵⁰ V noci z 27. na 28. března dostal Karel poslední pomazání. Zavolal si k sobě svého nejstaršího syna Ottu.

Dne 1. dubna, tři minuty po půl jedné odpoledne Karel skonal. Pohřeb se konal za čtyři dny, 5. dubna a byl velice chudý. Jednoduchou rakev vezli na dvoukoláku, za rakví, zahalenou do bývalé rakousko-uherské vlajky, kráčely tři nejstarší děti, před nimi Zita, a pak dlouhý průvod – přišli obyvatel Funchalu a celé Madeiry, aby se s císařem rozloučili. Rakouský císař a poslední český král Karel byl pohřben v poutním kostele Nossa Senhora do Monte nad Madeirou.

Anglický spisovatel Huber Vivian napsal: „*Karel byl velký vůdce, posel míru, jenž chtěl zachránit svět od roků války. Státník, jenž dával naději na záchranu svého lidu navzdory komplikovaným problémům v říši. Král, jenž svůj lid miloval nade vše, statečný muž, ušlechtilá duše, vznešený člověk, svatý, z jehož hrobu vychází požehnání.*“¹⁵¹

Dne 3. října roku 2004 byl Karel I. prohlášen papežem Janem Pavlem II. za blahoslaveného.¹⁵² Jak se praví v dekretu papeže z 12. dubna 2003: „*Byl mužem velké morální integrity a pevné víry, jenž vždy hledal jen to nejlepší pro své národy a všechny své panovnické činy konal v souladu se sociálním učením církve. Držel se ideálů spravedlnosti a míru a neochvějně směřoval ke svatosti. Byl příkladným křesťanem, manželem, otcem i panovníkem.*“¹⁵³

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 338

¹⁵¹ Milujte se. Časopis pro novou evangelizaci. 21/2012. s. 11

¹⁵² SÉVILLIA, Jean. Poslední císař. s. 181

¹⁵³ NOVÁK, Milan. Náš arcivévoda, císař a král Karel I. Rakouský. s. 116

6. Brandýská tradice blahoslaveného Karla

Bylo tomu právě sto let od sňatku arcivévody Karla s bourbonskou princeznou Zitou, kdy byla v boleslavském chrámu Nanebevzetí Panny Marie uložena relikvie blahoslaveného Karla.¹⁵⁴ Kaple zasvěcená Karlovi I. a jeho relikvie, která je zde uložena, má symbolizovat paralelu knížete Václava, světce a patrona Českých zemí, zavražděného ve Staré Boleslavi a arcivévody Karla, zastánce míru a sounáležitosti národů křesťanské Evropy, přicházejícího do Brandýsa a Staré Boleslavi o jedno tisíciletí později.

Svémi třemi návštěvami Brandýsa nad Labem uctil Karlovu zdejší tradici jeho prvorozený syn, dr. Otto Habsburský. První návštěva se konala v prosinci 1990, kdy se zde setkal s malířem Vilémem Plockem, jediným žijícím pamětníkem brandýského pobytu svých rodičů. Podruhé přijel do Brandýsa na konci dubna 2006 při příležitosti Audience u císaře Karla I., která se zde pravidelně koná od roku 2002 a je věnována vzpomínce na posledního majitele brandýského panství. Ottova poslední návštěva Brandýsa se uskutečnila na jaře roku 2008, kdy mu bylo při příležitosti Audience u císaře Karla I. uděleno čestné občanství města Brandýsa nad Labem-Staré Boleslavi.¹⁵⁵ Dr. Otto Habsburský zemřel 4. července 2011 ve věku nedožitých 99 let.

„Všechny vnější neúspěchy tím, že ho nezlomily, ukázaly jeho zakotvení v Bohu.“

Otto, Karlův syn

¹⁵⁴ Relikvie byla do kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi uložena 1. května 2011.

¹⁵⁵ NOVÁK, Milan. Náš arcivévoda, císař a král Karel I. Rakouský. s. 118 – 123. dále: <http://audience-brandys.cz/historie-audience/> [21. 5. 2012]

Závěr

Cílem této práce bylo postihnout stěžejní okamžiky Karlova pobytu v Brandýse nad Labem, vystihnout charakter jeho zdejšího působení, prozkoumat okolnosti koupě brandýského panství císařem a nakonec určit vztah Karla k Brandýsu a zmínit přesah „Karlovské“ tradice do dnešní doby.

Práce ovšem začíná Karlovými životními událostmi obecně, a to jednak pro objasnění základních životopisných skutečností a jednak pro lepší pochopení a poznání Karlovy osobnosti. Na mladého arcivévodu působily mnohé vlivy, z nichž dva nejdůležitější, jeho rodiče, však naprosto protikladně. Jeho zbožná matka mu jistě předala jen to nejlepší, tedy svou zbožnost, smysl pro dobro a rodinu. Jeho otec arcivévoda Otto naproti tomu na malého a posléze dospívajícího Karla příliš dobře nepůsobil. Jeho milostné avantýry musely přirozeně na dítě nějak zapůsobit. Bohu díky, že se nevydal v jeho šlépějích, cestou milostných avantýr a veselých pitek s přáteli. V tomto směru zanechalo na Karlovi chování jeho otce snad jen to nejlepší, viděl svou matku, jak se trápí, viděl svého otce, jak se upíjí a diskredituje. Snad i proto, ačkoliv možná nevědomky, zvolil cestu zbožnosti a život vzorného křesťana. Velkým mínusem dopadu Ottova chování na malého Karla bylo to, že v domácnosti chyběla otcovská ruka. Malý Karel trávil většinu času pouze v ženské společnosti, což mělo za následek jeho precitlivělost, které se neprojevovala jen psychicky, ale přirozeně se musela projevit i fyzicky.

Ohledně Karlova brandýského pobytu jsem našla nejbohatší pramennou základnu v knize pamětí města Brandýs. Ta zaznamenala každou významnou událost za Karlova působení v Brandýse, posléze za působení Karla a Zity. Karel přijel na Brandýs roku 1908, aby zde vykonával vojenskou službu u sedmého dragounského pluku. Sídlil na brandýském zámku a sloužil v sousední Staré Boleslavi. Karel zde vedl obyčejný život, rád chodil s přáteli za zábavou do biografu či důstojnického kasina. Mluvil zde jen česky, místních se často zeptal, jak se jim daří, a když mohl, rád jim třeba finančně vypomohl. Byl v Brandýse velmi oblíben, panovala tu velká radost, že právě Brandýs má tu čest hostit budoucího českého krále. Lidé viděli v následníkovi trůnu i naději na lepší časy.

Roku 1911, když se oženil s bourbonsko-parmskou princeznou Zitou, konaly se v Brandýse ohromné oslavy. O jejich triumfálním příjezdu psal kromě brandýského kronikáře i Pražský ilustrovaný kurýr. Karla a Zitu vítali nejvyšší hodnostáři brandýského regionu, a poté také před zámkem místní děti. Žili zde šťastný život, život obyčejného lidského štěstí,

prožívali zde první roky své lásky. Roku 1912 pak společně odcestovali do Haliče, do nového sídla Karlovy vojenské posádky.

V kapitole zabývající se koupí panství císařem Karlem vzniká problém, co se týče kupní ceny. Ne snad pro nedostatek pramenů, spíše pro pochybení v jednom z nich. Jedná se o dva stěžejní dokumenty, které s kupní cenou pracují. Kupní a prodejní smlouva z roku 1917 a ocenění velkostatku nařízené ministerstvem zemědělství z roku 1921. Na sjednané kupní ceně 8 000 000 korun se shodují oba dva zmiňované dokumenty, avšak problémem jsou dluhy vázající na velkostatku. Smlouva totiž započítává dluhy již do sjednané kupní ceny 8 000 000, ale ocenění velkostatku z roku 1921 dluhy ke stanovené kupní ceně připočítává. Opis kupní smlouvy, který posloužil pro tuto práci, uvádí, že se zcela shoduje s jediným zhotoveným exemplářem smlouvy, což je potvrzeno c. k. notářem Juliem Lembergem. Ocenění naproti tomu uvádí kolonku „dle smlouvy“, vedle níž je připsána kupní cena sečtená s dluhy. Je tedy těžké dobrat se toho, na které straně došlo k pochybení. Problém kupní ceny velkostatku Brandýs nad Labem zůstává tudíž nadále otevřen.

Osud brandýského panství po první světové válce byl v rukou ministerstva zemědělství. Podle mírové smlouvy ze St. Germain připadl zkonfiskovaný habsburský majetek československému státu a jako takový byl pak podřízen ministerstvu zemědělství. Bylo sem umístěno ředitelství státních lesů. Většina zámeckého inventáře se stala součástí sbírek Národního muzea, něco bylo předáno brandýskému gymnáziu. Ze strany komunistického tisku zde padlo obvinění, že bývalí císařští manželé si chtějí tajně nechat odvézt cennosti z brandýského zámku do švýcarského exilu. Správa panství na článek reagovala a ozřejmila, že je to pouhý výmysl.

Závěrem práce je zmíněn Karlův vztah k městu Brandýs nad Labem. Tento vztah se prolíná vlastně celou prací, na jejím konci je pak pouze blíže definován a shrnut. Jak zmiňuje městská kniha pamětí, Karel se o Brandýsu skutečně vyjádřil jako o místě, kde strávil nešťastnější léta svého života. Jeho vztah k Brandýsu byl ryzí a opravdový, v závěru posvěcen právě koupí panství císařem. Tradici Karla I. v Brandýse upevnil jeho syn Otto, když sem celkem třikrát, po roce 1990, přijel na návštěvu.

Hlavním cílem práce tedy bylo nastínit „brandýské události“ spjaté s arcivévodou, později císařem Karlem I. Jistě by to ale zcela nešlo bez zasazení do kontextu významných Karlových životních mezníků, jimiž bylo dětství, studia, nastoupení úřadu rakouského císaře, velká válka a pád monarchie a nakonec Karlova nešťastná smrt na Madeiře. Tyto události, ačkoliv byly někdy vykresleny pouze v ozvěnách brandýské veřejnosti, nikoliv „ve světovém

měřítku“, pomáhají dotvářet obraz „pouti arcivévody Karla srdcem Čech, jeho městem nejmilejším z nejmilejších“.

Prameny

Státní oblastní archiv v Praze (SOA Praha). *Velkostatek Brandýs nad Labem*.

Pamětní kniha královského komorního města Brandýsa nad Labem.

Archiv oblastního muzea Praha – východ, *Brandýs nad Labem*.

Literatura a časopisy

BROOK-SHEPHARD, Gordon. *Zita, die letzte Kaiserin*. Wien 1993

BROUCEK, Peter. *Karl I. (IV.) Der politische Weg des letzten Herrschers der Donaumonarchie*. Wien, Köln, Weimar 1997.

České zahradnické listy, Praha, roč. IX., č. 3. s. 26-29

DEMNERLEOVÁ, Eva. *Císař Karel I. Blaze těm, kdo působí pokoj...* Praha 2006.

GALANDAUER, Jan. *Císař a král Karel I. blahoslavený*. Universum 1/XV, Praha 2004.

GALANDAUER, Jan. *Karel I. Poslední český král*. Praha, Litomyšl 2004.

GRISSER-PEČAROVÁ, Tamara. *Zita poslední císařovna*. Praha 1994.

HABSBURG, Otto von. *Úvahy o Evropě*. Praha 1993.

HAMMANOVÁ, Brigitte. *Habsburkové. Životopisná encyklopedie*. Praha 2010.

HELLER, Hermann. *Erzherzog Karl Franz Joseph. Thronfolger Österreich-Ungarns*. Brno 1914.

HOJDA, Zdeněk. POKORNÝ, Jiří. *Pomníky a zapomínky*. Praha 1997.

Kalendář Národní politiky na rok 1912, Praha 1912. s. 164 – 166

KELLERHHOFF, Richard. (Austriacus). *Aus dem Leben der kaiserlichen Familie*, Linz 1917.

Kolektiv autorů. *Památník našeho osvobození okresu brandýského 1918-1928*. Brandýs nad Labem 1928.

KRÁLÍK, Jan. *Hudebníci v brandýském Polabí*. Brandýs nad Labem 2008.

Milujte se. Časopis pro novou evangelizaci. 21/2012. s. 6 - 19

NOVÁK, Milan a kolektiv. *Ludvík Salvátor, vědec a cestovatel*. Brandýs nad Labem 2005.

NOVÁK, Milan. *Dragounský pluk polního maršála knížete Windisch-Graetze Nr. 14*. Brandýs nad Labem 2005.

NOVÁK, Milan. *Náš arcivévoda, císař a král Karel I. Rakouský v městě Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi*. Brno 2011.

PERNES, Jiří. *Habsburkové bez trůnu*. Praha 1995.

- PERNES, Jiří. *Poslední Habsburkové. Karel, Zita, Otto a snahy o záchranu císařského trůnu*. Praha 1999.
- PRÁŠEK, Justin Václav. *Brandejs nad Labem. Město, panství i okres I*. Brandýs nad Labem-Stará Boleslav 2010.
- PRÁŠEK, Justin Václav. *Brandejs nad Labem. Město, panství i okres II*. Brandýs nad Labem-Stará Boleslav 2008.
- PRÁŠEK, Justin Václav. *Okres brandejsský nad Labem*. Praha 1875.
- Pražský ilustrovaný kurýr, Praha, roč. XX., č. 322. Neustránkováno.
- PROKŠ, Petr. *Habsburkové a velká válka 1914-1918*. Praha 2011.
- SÉVILLIA, Jean. *Poslední císař Karel Rakouský*. Plzeň 2010
- SÉVILLIA, Jean. *Statečná císařovna Zita Habsburská*. Praha 2012.
- Studie a zprávy. Okresní muzeum Praha – východ, 1987.
- ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta Rakouského císařství*. Praha 2006.
- ŽUPANIČ, Jan. *Habsburkové ve 20. století*. in: Historický obzor, roč. 17, č. 1 – 2, 2006.

Příloha č. 1

Slavnostní uvítání Karla a Zity v Brandýse na nádraží 28. listopadu 1911.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Fotografií poskytl PhDr. Milan Novák.

Příloha č. 2

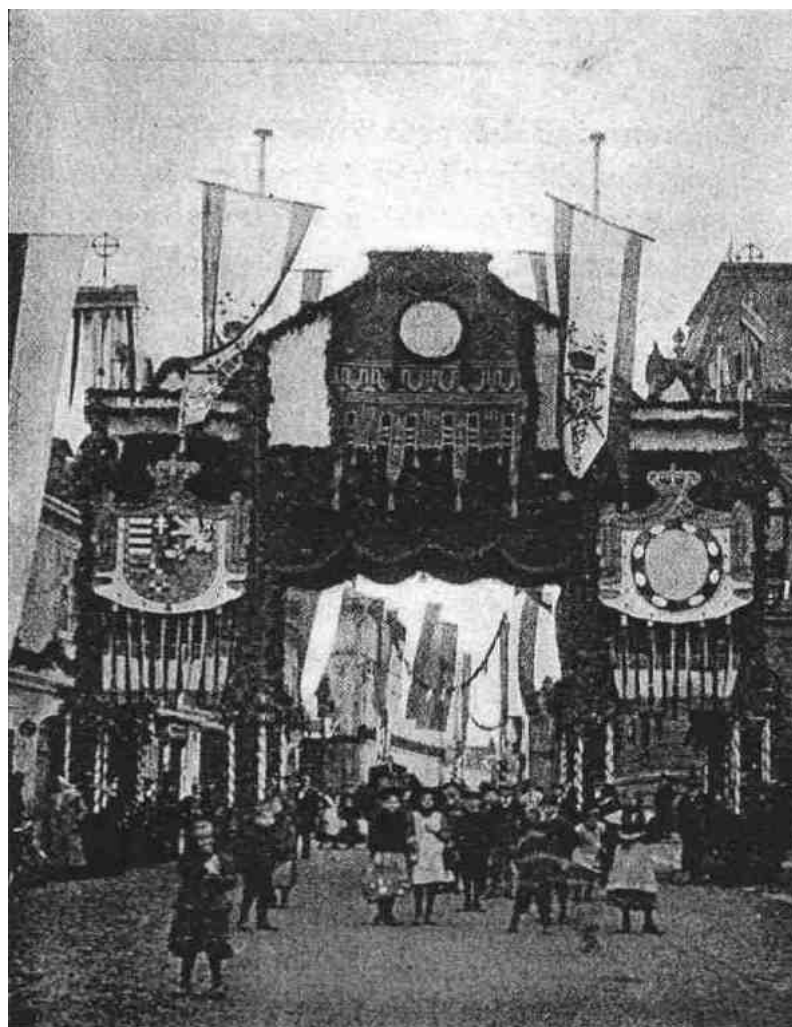
Slavnostní uvítání Karla a Zity v Brandýse 28. listopadu 1911.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Fotografií poskytl PhDr. Milan Novák.

Příloha č. 3

Slavobrána uchystaná k příjezdu Karla a Zity do Brandýsa.¹⁵⁸

K PŘÍJEZDU ARCIKNÍŽETE KARLA FRANTIŠKA JOSEFA
S CHOTÍ DO BRANDÝSA N. L.: SLAVOBRÁNA U OKRESNÍHO
DOMU

¹⁵⁸ Fotografie poskytl PhDr. Milan Novák.

Příloha č. 4

Arcivévoda Karel ve svých 21 letech na obraze od brandýského malíře Františka Xavera Procházky.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Fotografie poskytl PhDr. Milan Novák.

Pořad slavnostního uvítání

Jejich Cís. a Královských Výsostí
nejjasnějšího pana arcivévodky

KARLA FRANTIŠKA JOSEFA

a vznešené jeho choti nejjasnější paní arcivévodkyně

ZITÝ

v Brandýse n. L. mezi 10. a 20. listopadem 1911 v hodinách odpoledních.

(Přesné datum a hodina oznámeny budou ve veřejných listech.)

I. Uvítání na nádraží.

1. Příklad dvorního vlaku na novém nádraží očekávají budou: zástupcové nejvyšších úřadů zemských, deputace král. hlav. města Prahy se starostou Drem K. Grošem, okresní zastupitelstvo s okresním starostou Jindřichem Žertem, zastupitelstvo král. komorního města Brandýsa n. L. se starostou Drem Václavem Jiskrou, duchovenstvo okresu, státní úřednictvo, starostové obcí okresu Brandýsského, zástupcové velkostatku a velkopřemyslu, představenstvo židovské obce, zástupcové spolků a korporací.

2. Při příjezdu dvorního vlaku hrát bude vojenská kapela národní hymnu.

3. Služební hlášení okresního hejtmána.

4. Jménem všeho obyvatelstva okresu Brandýsského uvítá Jejich Cís. a Král. Výsostí okresní starosta Jindřich Žert a za král. kom. město Brandýs n. L. starosta Dr. Václav Jiskra.

5. Družička podá Její Cís. a Král. Výsostí nejjasnější paní arcivévodkyni Zitě kytici.

II. Slavnostní jízda městem.

1. V ulici Pražské, na náměstí Palackého a v ulici Komenského až k Plantáži budou tvořiti špalír spolky a korporace, v Plantáži bude špalír školních dětí.

2. Při slavnostním vjezdu pojedou v prvním kočáře starosta královského komor. města Brandýsa n. L. Dr. Václav Jiskra, v druhém kočáře c. k. okresní hejtmán Dr. Kladrubský, načež pojedou Jejich Cís. a Král. Výsostí nejjasnější pan arcivévoda

KAREL FRANTIŠEK JOSEF

se Svoji vznešenou chotí nejjasnější paní arcivévodkyní

ZITOU.

3. Za povozem Jejich Cís. a Král. Výsostí pojedou čestný oddíl drag. pluku č. 7.

III. Před zámkem Brandýsským.

Přítomni budou důstojníci vojenské posádky v Brandýse nad Labem.

1. Slavnostní fanfáry. 2. Hold školní mládeže. 3. Uvítací proslov dívky a hochy s podáním kytic. 4. Uvítání arcivévodským hospodářským radou Bedřichem Möllerem.

IV. Večer v týž den.

1. Lampiónový průvod spolků a korporací k zámku. 2. Serenáda zpěv. spolku »Bojan« a produkce vojenské kapely 11. pěš. pluku. 3. Slavnostní osvětlení města. 4. Jízda Jejich Cís. a Král. Výsostí k prohlídce osvětlení. 5. Koncert vojenské hudby na náměstí.

V Brandýse n. L., v měsíci říjnu 1911.

RADA KRÁL. KOM. MĚSTA BRANDÝSA N. L.

Dr. V. Jiskra,
starosta.

¹⁶⁰ Fotografii poskytl PhDr. Milan Novák.

Příloha č. 6

Císař Karel na nádvoří brandýského zámku.¹⁶¹

¹⁶¹ Fotografie poskytl PhDr. Milan Novák.

Příloha č. 7

Císař Karel ve vlaku.¹⁶²

¹⁶² Fotografie poskytl PhDr. Milan Novák.

Příloha č. 8

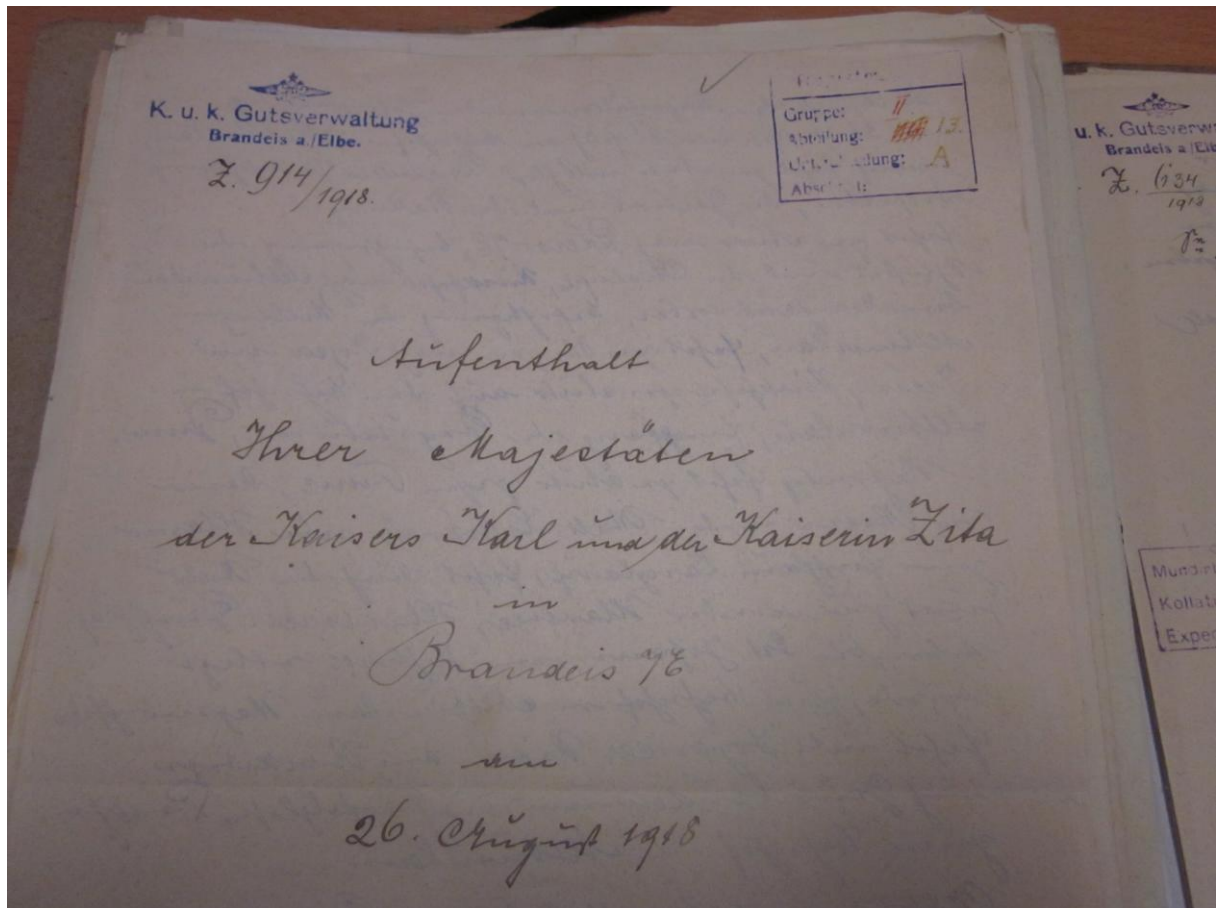
Arcivévoda Karel se sedmými dragouny.¹⁶³

¹⁶³ Fotografie poskytl PhDr. Milan Novák.

Příloha č. 9

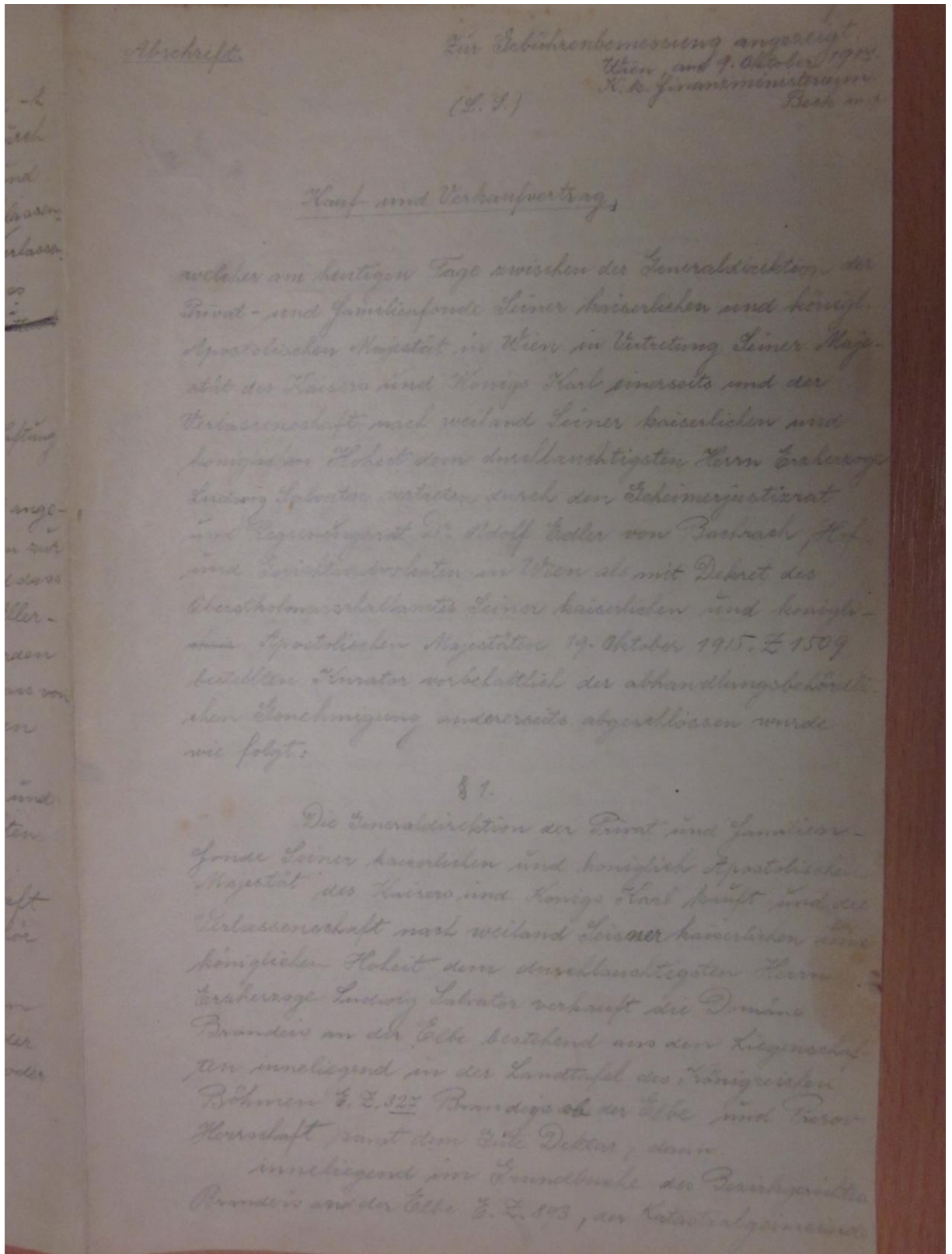
Zápis o pobytu císaře Karla a císařovny Zity v Brandýse nad Labem 26. srpna 1918.
SOA Praha. Velkostatek Brandýs nad Labem.¹⁶⁴

¹⁶⁴ SOA Praha. Velkostatek Brandýs nad Labem. inv. č. 757, kar. 620.

Příloha č. 10

Kupní a prodejní smlouva velkostatku Brandýs nad Labem.¹⁶⁵

¹⁶⁵ SOA Praha. Velkostatek Brandýs nad Labem. inv. č. 757, kar. 620.

Příloha č. 11

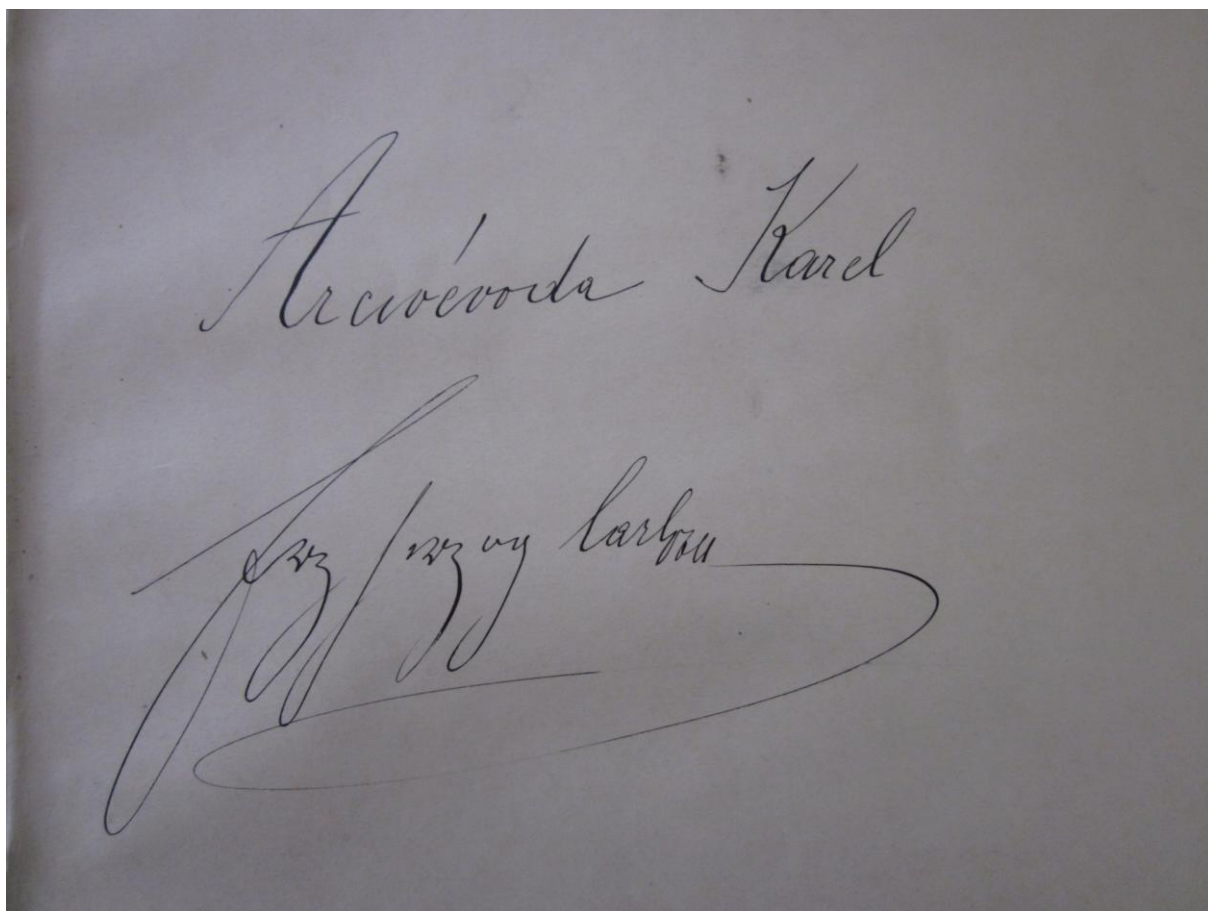
Císařova smrt na Madeiře.¹⁶⁶

¹⁶⁶ Fotografii poskytl PhDr. Milan Novák.

Příloha č. 12

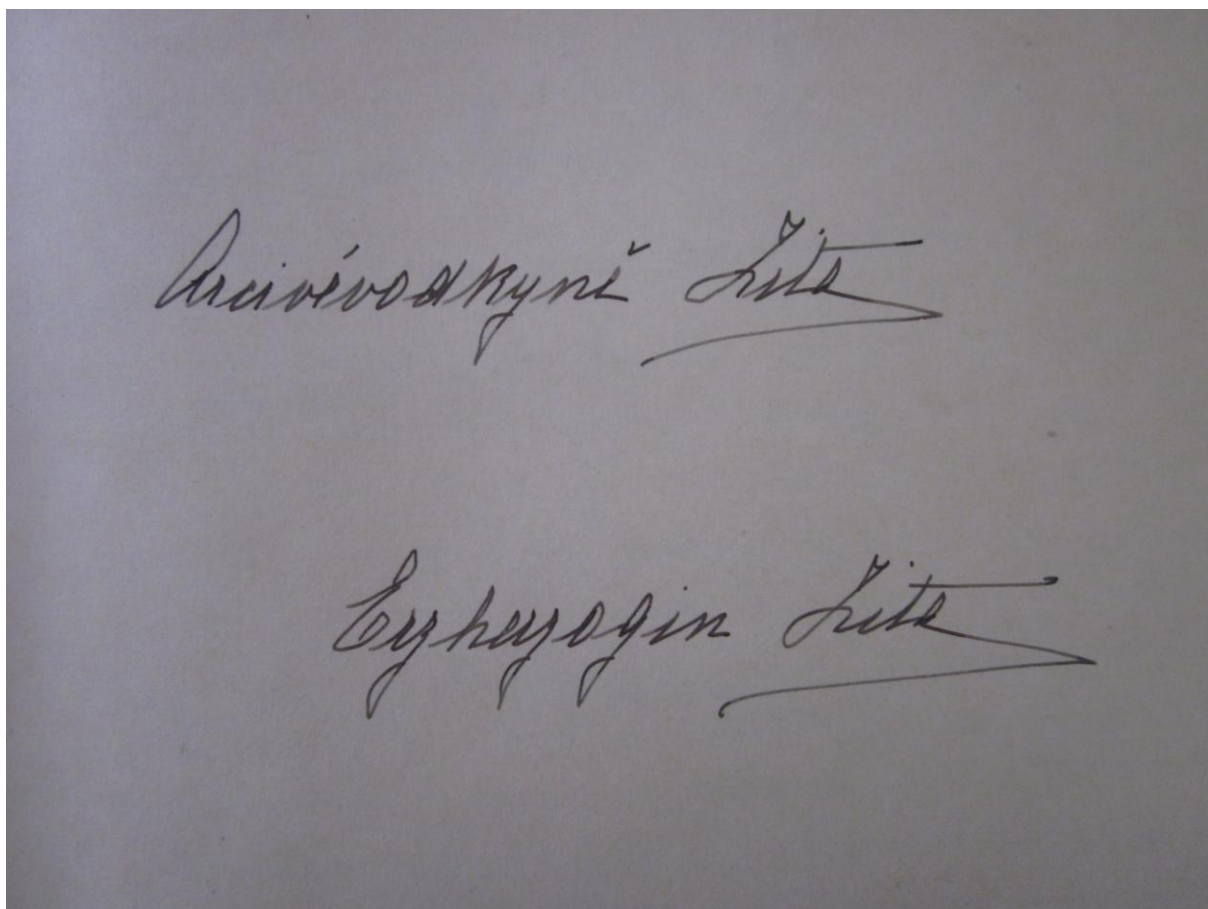
Podpis arcivévody Karla v městské pamětní knize.¹⁶⁷

¹⁶⁷ Pamětní kniha královského komorního města Brandýsa nad Labem

Příloha č. 13

Podpis arcivévodkyně Zity v městské pamětní knize.¹⁶⁸

¹⁶⁸ Pamětní kniha královského komorního města Brandýsa nad Labem